

МУЗИЧКА УМЕТНОСТ

за II годину

гимназијског образовања

МУЗИЧКА УМЕТНОСТ

За II годину
гимназијског образовања

Одобрено од стране Министарства образовања и науке,
у складу с Решењем бр. 26-748/1 од 16.6.2026 година

Наслов у оригиналу

МУЗИЧКА УМЕТНОСТ за II година гимназиско образование

Издавач

Литера груп, Скопје, 2026

Автори

Симона Зафировска
Лејла Алими Лумани

Главни уредник

Ајнуре Селмани

Уредник

Блерта Ислами

Стручни уредник

Теута Алими Селмани

Комисија за ревизију МОН

Проф. др. Невенка Дуковска
Проф. мр. Сашо Поповски
Јован Василевски

Преводац са македонског у српски језик

Даниела Станковска

Језичка лектура

Филип Петровски

Дизајн

Литера груп – Арбана Дехари

Графичко и техничко уређење

Литера груп – Рина Адили

Штампа

Принт Фактори – Скопје

Тираж

25

© 2026 Литера груп. Сва права задржана.

Ниједан део овог уџбеника не сме се репродуковати, копирати, дистрибуирати, јавно саопштавати или преносити у било ком облику или на било који начин, електронски, механички, фотокопирањем, снимањем или на други начин, без претходне писмене дозволе издавача.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

78:37(075.3)=163.41

ЗАФИРОВСКА, Симона

Музичка уметност за II годину гимназијског образовања / Симона
Зафировска, Лејла Алими Лумани ; преводац са македонског у српски
језик Даниела Станковска. - Скопје : Литера груп, 2026. - 176 стр. :
илустр. ; 30 см

Превод на делото: Музичка уметност за II година гимназиско образование

ISBN 978-608-4855-98-9

1. Алими Лумани, Лејла [автор]

COBISS.MK-ID 69346053

САДРЖАЈ

Увод

5

МУЗИЧКА УМЕТНОСТ КРОЗ ВРЕМЕ

8

ПРЕТКЛАСИКА

8

Кристоф Вилибалд Глук

10

Ђовани Батиста Перголези

13

БЕЧКИ КЛАСИЦИЗАМ

16

Франц Јозеф Хајдн

19

Волфганг Амадеус Моцарт

21

Лудвиг ван Бетовен

25

МУЗИЧКИ РОМАНТИЗАМ

29

Франц Шуберт

31

Феликс Менделсон

34

Роберт Шуман

36

Јоханес Брамс

38

Хектор Берлиоз

40

Франц Лист

42

ОПЕРА У РОМАНТИЗМУ

44

Опера у Италији у XIX веку

45

Ђоакино Росини

46

Ѓузепе Верди

47

Опера у Немачкој

50

Рихард Вагнер

51

Опера у Француској

53

Жорж Бизе

53

РОМАНТИЗАМ У СЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА

55

Фредерик Шопен

56

Михаил Иванович Глинка

58

Петар Илич Чајковски

61

Беджих Сметана

63

Антоњин Дворжак

66

МУЗИКА У XX ВЕКУ

68

Импесионизам

68

Клод Дебиси

69

Морис Равел

70

Експесионизам

72

Арнолд Шенберг

72

Неофолклоризам

74

Бела Барток

74

Неокласицизам

75

Игор Стравински

75

Карл Орф

77

Електронска музика

78

МАКЕДОНСКА КОМПОЗИТОРСКА ШКОЛА

79

Оснивачи македонске композиторске
школе

80

Друга генерација македонских
композитора – афирмација и
модернизам

82

Трећа генерација македонских
композитора – савремени израз

84

Композитори популарне и џез музике –
паралелна линија

86

ПОПУЛАРНИ МУЗИЧКИ

ЖАНРОВИ

88

Филмска музика, музика за цртане

филмове, видео-игре и рекламе

92

Музичка продукција и тонски
студио

93

Фестивали и концерти популарне
музике

94

УСМЕРЕНО СЛУШАЊЕ

96

МУЗИЧКА ТЕОРИЈА КРОЗ ПРАКСУ 98

ЛЕСТВИЦЕ, ИНТЕРВАЛИ И АКОРДИ	98
Де-дур	99
ха-мол	100
Бе-дур	103
ге-мол	104
Акорд	107
РИТАМ, МЕТАР И ТАКТ	109
Синкопа	109
Предтакт	110
Пунктирани ритам	110
Триола	111
ЕЛЕМЕНТИ МУЗИЧКИХ ОБЛИКА И МУЗИЧКОГ РАЗВОЈА	113
Мотив	115
Фраза (Двотакт)	115
Реченица	116
Период	116
Дводелни облик	119
Троделни облик	120
Сложени троделни облик	122
Тема са варицијама	127
Рондо	129
Сонатни облик	132
АПЛИКАЦИЈЕ ЗА ПИСАЊЕ НОТА	136

МУЗИЧКО ИЗВОЂЕЊЕ И КРЕАТИВНИ ИЗРАЗ 140

ВОКАЛНА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА И СВИРАЊЕ ИНСТРУМЕНАТА	141
СИНКРЕТИЗАМ – МУЗИКА И ДРУГЕ УМЕТНОСТИ	146
РАД СА КРАТКИМ МУЗИЧКИМ ФРАГМЕНТИМА КРОЗ АЛИКАЦИЈЕ ЗА ПИСАЊЕ НОТА	150

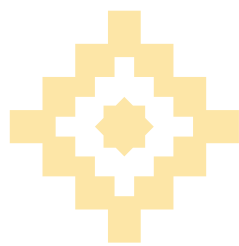
МУЗИЧКО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ 154

МУЗИКА У ОБИЧАЈИМА И ТРАДИЦИЈАМА МАКЕДОНСКОГ НАРОДА И НАРОДА КОЈИ ЖИВЕ У РС МАКЕДОНИЈИ	154
Традиција кроз обичаје и обреде	154
Песме и кола повезани са обредима и традицијама	155
Свадбене песме и кола у Северној Македонији	157
МУЗИЧКО-КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У РЕГИОНУ, У ЕВРОПИ И У СВЕТУ	161
Музичко културно наслеђе у региону	161
Музичко културно наслеђе у Европи	165
Музичко културно наслеђе у свету	170
Коришћена литература	174

Увод

Музика је уметност која превазилази временске, језичке и културне границе. Она је жив процес у коме се стварање, извођење и слушање преплићу, а њен развој кроз историју показује како се човек духовно и културно мењао. Овај уџбеник има за циљ да вам приближи музику као знање, вештину и лично искуство, нудећи вам могућност да је истражујете, разумете и стварате. Кроз пажљиво слушање и анализу упознаћете се са музичким стиливима од преткласике до савремене музике и пратићете промене у музичким облицима, изражајним средствима и језику музике. Изучаваћете теорију кроз лествице, интервале, ритмичке фигуре и основне музичке облике, и то кроз певање, свирање и анализу музичких примера. Истовремено, развијаћете своју извођачку технику, изражајност, слух и креативност кроз соло и групна извођења, стварање музичких фраза, аранжмана и дигиталних пројеката, тако да ће музика постати простор за лични израз и савремену комуникацију. Уџбеник ће вас увести и у богатство традиционалних песама и кола из фолклора Републике Северне Македоније, као и у музичке обичаје и традиције које се негују у нашој земљи, Балкану и свету, помажући вам да разумете друштвену и обредну улогу музике и да цените важност очувања културног наслеђа. На овај начин, музика ће постати не само предмет за учење, већ и простор за истраживање, креативност и лични доживљај.

Нека вас ово путовање кроз свет музике инспирише да је истражујете, слушате и стварате са радошћу и радозналостју.

МУЗИЧКА
УМЕТНОСТ
КРОЗ ВРЕМЕ

Занимљивости

Галантни стил је био мода у целој Европи

Поред музике, у XVIII веку постали су „галантни“ и одећа, манири, сликарство и архитектура. Људи су желели да све изгледа елегантно, нежно и уредно.

Жан-Оноре Фрагонар – Љуљашка – једно од најпознатијих дела рококо стила

Величанствена сала у рококо стилу

Сала приказана на фотографији је типичан пример рококо стила, који се одликује елеганцијом, раскошшом и декоративном разиграношћу. Она је препуна светлости и сјаја, а сваки елемент је пажљиво израђен да би створио осећај луксуза.

Композитори су почели да пишу музику која је „лака за слушање“

После дугог и сложеног барокног стила, људи су желели музику која је пријатнија, мелодичнија и лакша за памћење. Зато се галантни стил у музици често описује као „музика за уживање“ или „музика за племиће“.

Рококо музичка сцена Антонија Зопија

МУЗИЧКА УМЕТНОСТ КРОЗ ВРЕМЕ

Музика је универзални језик и трајна духовна вредност која повезује људе кроз време, просторе и културе. Она је колективна меморија људске цивилизације и огледало њеног развоја. Као део нематеријалног културног наслеђа, представља сведочанство људске креативности и стремежа ка смислу, лепоти и заједништву, чинећи цивилизацију хуманијом и дубље повезаном. Њен развој и уметничка трансформација јасно се могу пратити кроз проучавање свих периода од настанка човека до данас.

У теми *Музичка уметност кроз време* представљени су историјски периоди: преткласика, бечки класицизам, музички романтизам и опера у романтизму као и романтизам у словенским земљама, музика у XX веку, македонска композиторска школа и популарни музички жанрови. Пратимо развој музичких стилова, облика и изражајних средстава.

Ова тема даје смернице за пажљиво слушање и разумевање музике, као и за препознавање специфичних особености сваког историјског периода, што помаже за дубље вредновање музичке уметности и за развијање сопственог музичког осећаја.

ПРЕТКЛАСИКА

У 30-им годинама XVIII века у западноевропским земљама примећују се значајне друштвено-економске промене, при чему се учвршћује положај богатих и културно развијених градова. Они повећавају свој утицај на музику и друге уметности, а у оваквим условима појављују се елементи новог стила, названог рококо.

Рококо, познат и као галантни стил, или преткласика, не представља потпуно заокружен период, већ прелазну фазу између касног барока и раног класицизма (прибл.: 1725 – 1775). У музици се и даље осећају барокни звуци, посебно инструментална полифонија, али се развија и хомофона фактура, са јасно истакнутом мелодијом, често богато орнаментираном.

Као и у одећи, намештају, архитектури и сликарству из тог периода, у музици рококоа доминирају грациозност, елеганција, сентименталност и декоративност, са тежњом ка лажном сјају и површној емотивности.

Рококо друштво са виолинистом и чембалистом, потписано псеудонимом 'F. Marceglia

Музика преткласике одликује се јасношћу, па се често описује као „галантна“, што подразумева племенитост, учтивост и уредност. Уместо сложеног контрапункта, доминира хомофона фактура, где је главна мелодија водећа, а пратња је подржава, стварајући јасан музички баланс. Мелодије су састављене од кратких и симетричних фраза које међусобно одговарају, а употреба орнамената их обогаћује декоративношћу. У преткласицизму оркестарски звук постаје јаснији, светлији и уравнотеженији, са мањим оркестрима и постепеним променама динамике. Кроз рад композитора Манхајмске школе, у преткласици се развијају и нови музички облици, као што су сонатни облик, симфонија, гудачки квартет и тема са варијацијама, а уводи се и јасно динамичко нијансирање - крешендо (crescendo) и декрешендо (decrescendo).

Познати композитори из периода преткласике су: Кристоф Вилибалд Глук, Ђовани Батиста Перголези, Карл Филип Емануел Бах, Јохан Кристијан Бах, Доменико Скарлати и др.

Проширите знање

Рококо елеганција у Скарлатијевој Сонати у Е-дуру, К. 380

Доменико Скарлати је био италијански композитор и виртуоз на чембалу, познат као аутор више од пет стотина соната за чембало, које се и данас често изводе на клавиру.

Једна од његових најпознатијих соната је соната у Е-дуру.

Ова соната се састоји из два дела, што је типично за Скарлатијев стил, а назива се Скарлатијев сонатни облик - темељ за стварање класичног сонатног облика.

Док слушате сонату, обратите пажњу на брзе пасаже, живу енергију и јасну хомофону текстуру која ствара лак и прозиран звук, као и на украсе са кратким и брзим орнаментима који јој дају елеганцију, типичну за овај период. Галантност се осећа у светлим мелодијама, меким контрастима и уређеној, префињеној линији, што оставља утисак једноставне, али племените лепоте.

Доменико Скарлати

Активности

1. Одговорите на следећа питања

- Које су главне карактеристике преткласицизма?
- Који су разлози за појаву галантног стила у музици?
- Који музички облици почињу да се развијају у преткласици?

Дом у коме је живео и преминуо композитор Кристоф Вилибалд Глук у Бечу

Кристоф Вилибалд Глук (1714 – 1787)

Кристоф Вилибалд Глук (нем.: *Christoph Willibald Gluck*) је један од најзначајнијих композитора XVIII века и творац који је допринео преображају оперске уметности у том периоду. Рођен је 2. јула 1714. године у Ерасбаху, Баварија (Немачка), али су га његов таленат и амбиција одвели у најважније европске музичке центре. Рано образовање је стекао у Чешкој и Аустрији, а касније је отишао у Милано, где се упознао са италијанском оперском традицијом. У Лондону се упознао са познатим ораторијумима Хендла. Ово искуство је снажно утицало на његово стваралаштво и усмерило га ка реформи стила опере који је тада доминирао у европским позориштима. Током свог живота Глук је радио у Бечу и у Паризу, где је био изузетно поштован због своје оригиналности и јасне намере да опера постане драматичнија и ближа људским осећањима. Преминуо је 15. априла 1787. године.

Најзначајнија Глукова дела обухватају *Орфеј и Еуридика*, *Алчестиса*, *Ифиџенија у Аулиди*, *Ифиџенија у Тауриди*, *Армида*, и др.

Занимљивост

Женски извођачи мушких улога (trouser roles) у опери

Луиз Хомер (Louise Homer, 1871 – 1947), амерички мецосопран и Јохана Гадски (Johanna Gadschi, 1872 – 1936), немачки сопран, биле су познате оперске певачице из краја XIX и почетка XX века.

У време Кристофа Вилибалда Глука, улога Орфеја била је написана за кастрата – мушког певача који је у детињству био подвргнут кастрацији, са циљем да сачува свој високи глас (сопран или мецосопран). У периоду озбиљне опере, овакви гласови су били посебно цењени, будући да су главне мушке улоге захтевале високе виртуозне, украшене мелодијске линије, које обични мушки гласови нису могли да изводе. Данас, пошто не постоје кастрати, улогу Орфеја најчешће изводе певачице са мецосопранским гласом. Иако улогу тумачи жена, лик Орфеја остаје мушки. Ова извођење пракса позната је као „женска изведба мушке улоге“ (trouser roles). Певачица је костимирана и сценски се понаша као мушки лик, а према вокалним могућностима, изводи високе тонове написане за кастрата. Са овом савременом адаптацијом, опера задржава своју драмску јасност и емоционалну снагу, а публика без тешкоћа препознаје Орфеја као мушки лик.

Луиз Хомер и Јохана Гадски као Орфеј и Еуридика

Проширите знање

Орфеј и Евридика – садржај опере

Опера *Орфеј и Евридика* (*Orfeo ed Euridice*) сматра се симболом Глукове реформе и представља спој драмске јасности и дубоке емоционалности. Опера приказује митску причу о Орфеју и његовој вољеној Евридици. Главни ликови су: Орфеј – написан за кастрата (данас, најчешће, извођен од стране мецосопранског женског гласа или адаптиран за тенорски мушки глас), Евридика – сопран (женски глас). Друге мање улоге и хор подржавају драмску причу. Њен садржај је преузет из грчке митологије. Сиже говори о чаробној моћи музике и о њеној улози у животу. На крају побеђује искрена љубав. Уз помоћ музике, Орфеј са својом лиром успева да врати у живот своју вољену Евридику.

Едвард Поинтер: *Орфеј и Евридика*

Рукопис опере *Орфеј и Евридика*

Озбиљна опера (opera seria)

Током XVIII века опера је и даље у центру пажње, као један од најомиљенијих уметничких облика, како за композиторе, тако и за публику. Највећи број опера из овог века припада озбиљној опери, која се по садржају темељи на митологији, легендама и историји. Опера из овог периода доживела је прави пад, што је у историји опере познато као период њене декаденције. Декадентни елементи манифестовали су се кроз: превелику виртуозност певача, сложена и нејасна либрета, монотони облик арија, ограничену улогу хора и оркестра и прекомерни утицај певачких звезда на музику, што је довело до губитка драмске јасности и уметничке равнотеже.

Један од најважнијих догађаја у развоју опере је реформа коју је спровео Кристоф Вилибалд Глук. Ова реформа се појавила управо у време када је ова важна музичка форма доживљавала тешке дане. Он се супротставио тенденцији да опера буде само украсни спектакл у коме певачи показују своју виртуозност. Веровао је да музика мора да служи драми и да развија причу, а не само да је украшава. Зато је настојао да структура сцена буде јасна, а да хор и оркестар активно учествују у драмском дејству. Његова реформа значила је да опера треба да буде једно целовито драмско дело, где су сви музички и сценски елементи у симбиози и заједно стварају снажан емоционални ефекат.

Његов допринос представља прекретницу у историји музике и основу за развој класичне опере у касном XVIII веку.

Активности

1. Питања за дискусију

- Шта мислите, шта је натерало Кристофа Вилибалда Глука да се супротстави популарном жанру озбиљне опере?
- Који су елементи Глукове реформе?
- Која су најзначајнија Глукова дела?

2. Усмерено слушање

- *Che farò senza Euridice* (Шта ја радим без Еуридице) од Кристофа Вилибалда Глука
- Слушајте арију Орфеја и обратите пажњу на високи и изражајни глас и на начин на који оркестар прати драму и подржава емоционалну атмосферу
- Забележите галантни стил – елегантне и лаке мелодије, орнаменте (украсене ноте), јасну хомофону текстуру, као и контрасте у динамици и темпу

Одговорите на питања

- Какав је карактер арије *Che farò senza Euridice* – тужан, миран, драматичан или нежан?
- Како оркестар прати и подржава емоцију Орфејевог гласа?
- Које одлике галантног стила можеш да препознаш у арији (лака мелодија, орнаменти, јасна текстура)?

Глук изводи партитуру *Армиде* –
слика Ежена Делакроа

Ђовани Батиста Перголези (1710 – 1736)

Ђовани Батиста Перголези (итал.: *Giovanni Battista Pergolesi*) је један од најзначајнијих представника напуљске музичке школе и творац који је оставио дубок траг у развоју комичне опере. Рођен је 4. јануара 1710. године у граду Јези, а студирао је у Напуљу који је у XVIII веку био један од највећих центара оперске уметности. Перголези је још од детињства показао изузетну музичку надареност, а његово образовање у чувеним напуљским конзерваторијумима омогућило му је да развије богат мелодијски стил и дубоко осећање за драматургију. Иако је његов живот био кратак — преминуо је 17. марта 1736. године, са само двадесет и шест година, стваралаштво које је оставио за собом имало је огроман утицај на европску музику. Најпознатије дело Ђованија Батисте Перголезија је комична опера *Служавка ђосиодарица*, која представља једно од првих савршено обликованих дела из жанра комичне опере. У овој опери Перголези обједињује све основне карактеристике комичне опере. Ликови су блиски публици – слуге, трговци или обични млади људи – што је била велика иновација у време када је сцена била испуњена херојима и боговима. Перголези је успео да створи музику која прати хумор, динамику и брз ритам комичних ситуација, привлачне за широку публику, а у духу народне музике. Поред комичних опера, Перголези је познат и по озбиљним операма, а такође је компоновао и дела из различитих музичких жанрова, као што су сонате, кантате и др.

Театар Перголези у Језију, Италија

Занимљивост

Адаптирање музике за царски двор

Италијански композитор Ђовани Паизијело (1740–1816) адаптирао је оперу *Служавка ђосиодарица* од Перголезија на двору руске царице Катарине Велике. Он не само да је изводио Перголезијеву музику, већ ју је прилагођавао укусу руске царске публике. То је постигао променом инструмената, додавањем нових арија и мењањем темпа и динамике, како би опера била прикладнија за велику салу и аристократску публику. Циљ му је био да импресионира и обезбеди забаву високом дворском друштву, будући да музика тада није била само уметност, већ и инструмент за престиж и утицај. На тај начин, Паизијело је уздигао италијанску комичну оперу у популаран дворско-сценски спектакл, доприносећи да *Служавка ђосиодарица* постане позната и ван Италије. Ово представља пример тога да музичка адаптација не служи само за забаву, већ и као средство за остваривање социјалног и политичког утиска на двору – Паизијело „преводи“ музику тако да она одговара новом културном и друштвеном контексту.

Ђов. Батиста Перголези

Проширите знање

Кратак садржај комичне опере *Служавка господарица*

У садржају опере *Служавка ђосиодарица* појављују се укупно три лика. Либрето приказује комичну причу о Серпини, лукавој и самоувереној служавки, која постепено преузима контролу у дому свог господара Уберта. Незадовољан њеним понашањем, Уберто одлучује да се ожени, али Серпина уз помоћ немог слуге Веспонеа организује превару са лажним младожењом. На крају, кроз низ хумористичних ситуација, Уберто признаје своја осећања и узима Серпину за супругу, чиме она од служавке постаје господарица.

Паизијело изводи оперу *Служавка ђосиодарица* пред Екатерином II уметничко дело Анибале Гати, 1872 – 1873

Комична опера (opera buffa)

Комична опера се први пут појавила у Напуљу и Венецији почетком XVIII века. Комична опера, жанр који је створио Ђ. Б. Перголези, не разликује се од озбиљне опере само по темама, већ и по музичком језику и драмском приступу. Уместо ка митолошким или историјским причама, она се усмерава ка свакодневном животу и обичним људима, приказујући хумористичне и ироничне ситуације, често испуњене и социјалном критиком. Музика је лака, брза и мелодична, са бројним ансамблима, финалима и живим сценским дијалозима. Овај жанр је постао омиљен код публике јер је приказивао стварност на разигран и забаван начин, а истовремено кроз шалу и сатиру критиковао слабости друштва. Стога су кључне одлике комичне опере постале: једноставна и духовита фабула, природни и живи дијалози, ликови преузети из свакодневног живота, као и музика испуњена мелодичношћу, свежином и непосредношћу.

Разлике између озбиљне и комичне опере		
Врста опере	Озбиљна опера (Opera seria)	Комична опера (Opera buffa)
Теме и садржај	- митолошке приче, - историски догађаји и - приче из античког света	- приче из свакодневног живота са хумористичним, комичним ситуацијама
Ликови	- краљеви, - богови и - хероји - симболи моралних и духовних вредности	- обични људи из свакодневице: слуге, трговци, млади љубавници
Музичке одлике	- Доминирају да саро арије у АБА облику; - вокална техника и виртуозност су у првом плану; - драма је подељена на речитативе (за радњу) и арије (за емоције); - оркестар је присутан, али нема водећу улогу	- лака, брза и мелодична музика; - много ансамбала, дуета и финала; - дијалози су природни, блиски говорном језику; - музика прати динамику хумора и догађаја
Циљ жанра	- да изрази захвалност, величанственост и драмску озбиљност	- да забавља публику - да критикује друштвене појаве кроз сатиру

Активности

1. Питања за дискусију

- Зашто се Ђовани Батиста Перголези сматра значајним композитором у историји музике?
- Које је најпознатије Перголезијево дело и ком жанру припада?
- Које су главне карактеристике комичне опере?
- Које су разлике између озбиљне и комичне опере?

2. Истраживање

Поделите се у две групе:

I група – израдите пројектни задатак на тему: Кристоф Вилибалд Глук

II група – израдите пројектни задатак на тему: Ђовани Батиста Перголези

Свака група истражује у уџбеницима, енциклопедијама и провереним веб-страницама, а затим за „свог“ композитора припрема следеће:

- кратке податке о животу;
- наслове најпознатијих дела;
- основне стилске карактеристике стваралаштва и
- кратак музички пример (1 – 2 минута).

Презентација

- На часу свака група укратко представља пројектни садржај и пушта музички пример.

3. Усмерено слушање

- *Stizzoso mio stizzoso* (Љуџико мој, љуџико) од Ђованија Батисте Перголезија.

Слушајте арију и обратите пажњу на следеће аспекте:

- како се креће мелодија – да ли је лака, са скоковима, са понављањима која стварају осећај шале;
- какво је темпо и како утиче на утисак комичности;
- да ли има наглих динамичких промена и да ли оне наглашавају емоцију ликова;
- како оркестар подржава сцену; да ли истиче хумор; како вокал преноси емоцију или карактер ликова.

Питања за дискусију након слушања

- Који музички елементи највише наглашавају комичност на сцени?
- Како комбинација мелодије, темпа и ритма ствара осећај игре или хумора?
- Зашто Перголезијева музика чини ову оперу забавном и лако разумљивом за публику?

БЕЧКИ КЛАСИЦИЗАМ

Панорамски приказ
Беча (XVIII век)

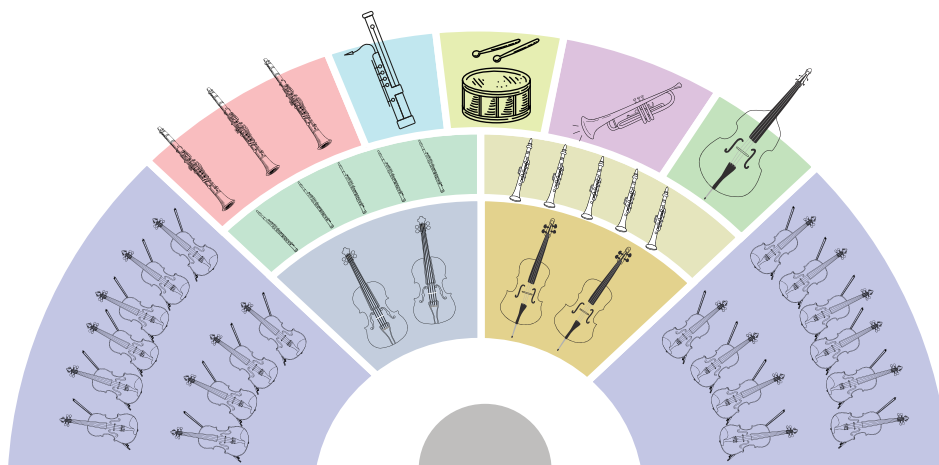
Класицизам у музици је обухватао другу половину XVIII и почетак XIX века, период обележен значајним политичким, друштвеним и културним променама у Европи. Француска револуција из 1789. године уздрмала је дотадашњу друштвену структуру и означила крај апсолутистичких вредности, док је успон Наполеона Бонапарте постао симбол новог поретка и бурних промена на европској сцени. У овим условима постепено је јачала грађанска класа, што је снажно утицало на развој уметности и музике.

Музика у периоду класицизма имала је важну друштвену и социјалну улогу. Она је постала доступнија широј публици, а није била намењена искључиво племству и дворским круговима. Концерти, опере и камерна музика прошли су кроз развој који је допринео стварању живог јавног музичког живота, при чему је музика служила и као средство за образовање, култивисање укуса и јачање културног идентитета европских градова, посебно Беча. Она се одликује грациозним, јасним и балансираним мелодијама, у којима свака фраза има јасан почетак и крај и лако се примају у слуху слушаоца. Облици су прецизно уређени и симетрични, као код сонате, симфоније и концерта за солисту и оркестар, док је оркестар пажљиво избалансиран и ствара богату, али прозračну звучну палету. Хармонија је чиста, логична и јасна, а музика тежи ка лепоти и уживању, одражавајући рационалност и естетске идеале тог времена.

Најзаслужнији за обликовање класичног стила јесу Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт и Лудвиг ван Бетовен, који су живели и стварали у Бечу. Због њиховог значаја и заједничке средине стварања, цела епоха у историји музике позната је под називом „бечки класицизам“.

Симфонијски оркестар у периоду бечког класицизма прераста у стабилну и јасно дефинисану музичку формацију. Овај период доноси значајне промене у саставу, звуку и начину рада оркестра.

У раном класицизму оркестар је био скроман, састављен углавном од гудачких инструмената. Временом се оркестар проширује и постаје богатији и разноврснији.

Оркестар у класицизму

Проширите знање

Иновације у звуку и стилу оркестра

У складу са духом класицизма, оркестар постаје пример симетрије, баланса и логичке организације. Музика је уређена, транспарентна и прилагођена за салоне, дворце и концертне просторе у Бечу – центру европске музичке културе.

Овај период доноси неколико важних иновација:

Кларинет као нови инструмент

Кларинет се појављује као нови инструмент који ствара потпуно нову оркестарску боју. Моцарт је био међу првима који га је интегрисао са великом љубављу и пажњом.

Бољи баланс и улога дувачких инструмената

Удвојени дувачки инструменти постепено добијају сопствене мелодијске линије, уместо да само прате виолине.

Јасна подела улога

Гудачки инструменти носе главни мелодијски и ритмички ток, док дувачки инструменти додају боју, контраст и нове хармонске функције.

Развој оркестарског писања

Хајдн и Моцарт постављају основе савремене оркестрације – сваки инструмент добија логичну и специфичну улогу.

Цикличне форме су сложена музичка дела састављена од више ставова, који заједно стварају јединствену целину и у периоду музичког класицизма остварују се кроз сонату, симфонију, гудачки квартет и концерт за солисту и оркестар.

Соната је инструментално дело написано за соло инструмент, најчешће клавир, или за инструмент уз пратњу клавира. Она се обично састоји од три или четири става, при чему је први став брз (најчешће написан у сонатном облику), други има спор и лирски карактер, трећи може бити менует или скерцо, а завршни став је најчешће брз и динамичан. У периоду музичког класицизма, соната је представљала својеврсну лабораторију музичких идеја, у којој су композитори развијали облик, тематску обраду и хармонију.

Симфонија је оркестарски облик и најчешће се састоји од четири става. Први став је обично брз (сонатни облик), за њим следи спор став лирског карактера, трећи став је менует или скерцо, а завршни став је најчешће, поново, брз и динамичан. Симфонија истиче моћ и богатство звучне палете симфонијског оркестра.

Гудачки квартет је циклусни облик за камерно музицирање у саставу од две виолине, виоле и виолончела и сматра се једним од најрафиниранијих облика у музичком класицизму. Обично има четири става, чија је структура слична оној код симфоније, али са интимнијим и равноправнијим дијалогом међу инструментима.

Концерт за солисту и оркестар је музички облик у коме су солиста и оркестар у сталном дијалогу и контрасту. У периоду музичког класицизма, концерт се најчешће састоји од три става, при чему су први и трећи став брзи, а други је спор и лирски.

Занимљивост

Наручена музика – велика дела

У Бечу су композитори попут Хајдна, Моцарта и Бетовена често морали да стварају музику за одређене прилике или прославе, као што су рођендани, церемоније или црквене службе. Занимљиво је да су их управо ове поруџбине инспирисале да експериментишу са новим облицима и звучним ефектима, па многа од њихових најпознатијих дела потичу из оваквих „заказаних“ прилика.

Проширите знање

Каденца је кратак део концерта у коме солиста свира сам, без оркестра, са циљем да истакне своју виртуозност, техничку умешност и музичку креативност. Најчешће се појављује пред крај првог става и звучи као блистава музичка импровизација. У почетку је каденцу импровизовао сам солиста, док су касније композитори почели да је записују у партитурама, понекад нудећи и више могућих варијанти.

Разлика између сонатног облика и сонате као музичког дела

Сонатни облик представља начин организације музичких идеја у једном музичком делу. Он показује унутрашњу структуру дела, распоред и развој тема, тоналитета и карактера, али не представља самостално музичко дело.

Соната је целовито музичко дело, које може имати три или четири става и најчешће користи сонатни облик, посебно у првом ставу. То је конкретно дело које се компоује и изводи.

Сонатни облик је структура (план), а соната је музичко дело које се гради на тој структури.

Активности

1. Одговорите на ова питања

- У ком периоду се развијао бечки класицизам у музици и зашто је цела епоха названа бечким класицизмом?
- Која су три најзначајнија композитора бечког класицизма?
- Којим одликама се одликује музика класицизма?
- Који облици се најчешће користе у бечком класицизму?

Франц Јозеф Хајдн (1732 - 1809)

Франц Јозеф Хајдн (нем.: *Franz Joseph Haydn*), рођен је 31. марта 1732. године у аустријском селу Рорау, у породици занатлија. Још од раног узраста показао је интересовање и таленат за музику и почео да учи чембало, виолину и певање. Касније је отишао у Беч, где је радио као хориста, а потом и као виолиниста у различитим оркестрима.

Са двадесет три године компоновао је свој први гудачки квартет, а убрзо затим и прву симфонију. Највећи део свог стваралаштва створио је током службе у дворском оркестру мађарског кнеза Естерхазија, где је радио око тридесет година. Након смрти кнеза Естерхазија, Хајдн је отпутовао у Лондон, где се сусрео са новом музичком средином и широм публиком. Тамо је заокружио свој симфонијски стил. Последње године живота провео је у Бечу, већ као широко признат композитор. Преминуо је 31. маја 1809. године.

Својим обимним и разноврсним стваралаштвом Франц Јозеф Хајдн је значајно допринео обликовању и дефинисању класичног музичког стила. Он се сматра оснивачем сонатног облика, гудачког квартета и класичне симфоније и био је истакнути мајстор инструменталне музике. Иако је његов фокус био претежно инструментални, он је створио и велики број вокално-инструменталних дела, међу којима су опере, ораторијуми и кантате. Својим приступом, Хајдн је удаљио музику од верског мистицизма и приближио је свакодневном животу и осећањима људи. Хајднова музика се одликује јасном формом, логичном музичком мишљу и равнотежом између мелодије и хармоније. Он је често користио контрасте, хумор и елементе народне музике, чиме су његова дела била разумљива и блиска публици.

Посебно су значајни његови гудачки квартети оп. 20 бр. 2 у Це-дуру, оп. 64 бр. 5 у Де-дуру, оп. 76 бр. 2 у де-молу, затим *Париске симфоније*, којима је Хајдн стекао европску славу, и *12 Лондонских симфонија*, које представљају врхунац класичног симфонијског стила. Међу њима се издвајају Симфонија бр. 103 у Ес-дуру и Симфонија бр. 104 у Де-дуру. У последњем периоду свог живота Хајдн је створио два велика ораторијума – *Стварање светла* и *Годишња доба*, који представљају врхунска остварења вокално-инструменталне музике из епохе класицизма. Својим стваралаштвом Хајдн је снажно утицао на развој класичне музике и на касније композиторе, посебно на Волфганга Амадеуса Моцарта и Лудвига ван Бетовена. Његова улога у обликовању класичних музичких облика обезбедила му је трајно место у историји европске музике.

Haydn

Улица Јозефа Хајдна у Ајзенштаду

Занимљивост

Необична прича о Хајдновој лобањи

Један куриозитет повезан са животом Франца Јозефа Хајдна је догађај који се десио након његове смрти 1809. године. Због интересовања за френологију – тадашњу псеудонаучну теорију која је покушавала да објасни људски карактер преко облика лобање – његова лобања је била украдена.

У наредним деценијама Хајднова лобања је пролазила кроз руке различитих људи и била је одвојена од његовог тела целих 145 година. Тек 1954. године она је поново спојена са осталим посмртним остацима и положена на одговарајуће гробно место.

Хајднова лобања

Хајднов рукопис

Активности

1. Одговорите на ова питања

- Које су карактеристике Хајднове музике?
- У којим музичким облицима се Јозеф Хајдн сматра оснивачем и истакнутим мајстором?
- Која су најпознатија Хајднова симфонијска дела?

2. Усмерено слушање

Соната за клавир бр. 50 у Де-гуру – I став од Франца Јозефа Хајдна

Симфонија бр. 101 Саш – I став од Франца Јозефа Хајдна

Направите избор од наведених композиција коришћењем линкова.

За изабрану композицију обратите пажњу на следеће елементе – динамика, темпо, карактер

Анализирајте и откријте

- У ком музичком облику је написана изабрана композиција?
- За који инструмент/оркестар/глас је написана композиција?
- Откријте темпо, динамику и карактер композиције.

Волфганг Амадеус Моцарт (1756 – 1791)

Волфганг Амадеус Моцарт (нем.: *Wolfgang Amadeus Mozart*) рођен је 27. јануара 1756. године у аустријском граду Салцбургу и представља једног од највећих композитора у историји музике.

Потиче из музичке породице, а његов отац Леополд Моцарт (познати виолиниста, композитор и музички педагог) веома рано је приметио изузетан музички таленат свог сина. Под његовим вођством Моцарт је почео да учи свирање на чембалу, виолини и основе композиције. Још од треће године показивао је невероватне музичке способности, а са пет година је већ компоновао и јавно наступао. Због овог изванредног дара познат је као „чудо од детета“. Заједно са својом сестром Нанерл наступао је на бројним концертним турнејама широм Европе – у Немачкој, Француској, Енглеској и Италији – где је одушевљавао краљевске дворове и музичке кругове својом виртуозношћу и музикалношћу. Ова путовања су имала велики значај за његов музички развој. Током путовања имао је прилику да се упозна са различитим националним музичким стилима, да чује и проучава дела водећих композитора свог времена и да стекне широко музичко образовање, што је снажно утицало на обликовање његовог зрелог стваралачког израза. У каснијем периоду живота радио је у разним европским градовима, а најдуже је боравио у Бечу. Иако је стекао велику славу још у младости, његов живот је био испуњен бројним изазовима, међу којима су биле и финансијске тешкоће и недовољна подршка друштва. Моцарт је преминуо прерано, са само 35 година, у Бечу 5. децембра 1791. године. Упркос кратком животу, иза себе је оставио изузетно богато и вредно музичко наслеђе, које и данас има огроман значај и утицај на светску музичку културу.

Стваралаштво Волфганга Амадеуса Моцарта је изузетно богато и разноврсно, а за свој кратак живот створио је више од шест стотина дела. Његова музика се одликује лакоћом у стварању, јасном формом, равнотежом између делова и целине, као и богатом мелодијском и изражајном лепотом.

Опере заузимају посебно значајно место у његовом стваралачком раду. Написао је седамнаест оперских дела, а захваљујући бројним путовањима и дубоком познавању људских карактера, у својим операма ствара богату галерију ликова, приказаних са великом психолошком продубљеношћу. Највећи део опера написан је на италијанском језику, док је последња опера, *Чаробна фрула*, на немачком језику.

Његове најпознатије опере су: *Игоменео*, *Ошмица из Сараја*, *Фиџарова женидба*, *Дон Ђовани*, *Тако чине сви* и *Чаробна фрула*.

Wolfgang Amadeus Mozart

Леополд Моцарт и његова деца
Волфганг и Марија Ана (Нанерл)

Дизајн за сцену Моцартове опере *Чаробна фрула* од Карла Фридриха Шинкела

Проширите знање

Портрет Констанце Моцарт Јозефа Лангеа

Након Моцартове смрти, бригу о његовим рукописима и целокупном наслеђу преузела је његова супруга Констанца (Моцарт-Вебер). У томе јој је помагао њен други супруг, Георг Николаус фон Нисен, велики поштовалац Моцартове уметности. Уз његову помоћ, 1828. године Констанца је објавила прву обимнију биографију композитора. Тада је почело и систематско издавање Моцартових дела, јер је већина њих била сачувана у рукописима. Израђен је и први хронолошко-тематски попис Моцартових композиција, према Лудвигу Кехлу, који је 1862. године објавио овај каталог. Издање је добило назив KV (Köchel Verzeichnis – Кехлов попис), и од тада свако Моцартово дело носи ознаку KV са одговарајућим бројем.

Моцарт је написао око педесет симфонија, а у њима пратимо развој од једноставних облика до сложених структура са богатим музичким идејама. Врхунац његовог симфонијског стваралаштва су последње три симфоније – у Ес-дуру, ге-молу и Це-дуру - *Јуџиџер*.

У области камерне музике Моцарт је створио бројне гудачке и клавирске квартете, клавирска трија, гудачке квинтете, серенаде и дивертимента. Посебно је позната серенада *Мала ноћна музика*.

Написао је сонате за клавир, сонате за виолину и клавир, сонате за флауту и клавир, у којима се осликава сво богатство његове мелодијске инвенције, мајсторство у обликовању појединих ставова, као и разноврсна и занимљива хармонска подлога.

Моцарт је написао велики број концерата за соло инструмент и оркестар, обухватајући готово све инструменте који су били на располагању у његово време (флаута, кларинет, рог, фагот и харфа), са највећим бројем за клавир и виолину. Међу најпознатијима су клавирски концерти у Де-дуру (*Крунигбени*), А-дуру, це-молу и де-молу, као и виолински концерти у Ге-дуру, Де-дуру и А-дуру. Створио је и значајан број духовних композиција, међу којима се издвајају *Крунигбена миса* и његово последње, недовршено дело – *Реквијем*, које представља једно од најупечатљивијих дела у историји духовне музике.

Занимљивости

Композиција *Miserere* Грегорија Алегрија била је строго чувана у Ватикану и никоме није било дозвољено да добије партитуру. Моцарт, који је тада имао само 14 година, чуо је композицију једном у Сикстинској капели и још истог дана је записао у потпуности – ноту по ноту, само по сећању. Дело је изузетно сложено и, уместо да буде кажњен, Ватикан је признао његов ванредни музички таленат и указао му посебну част и признање.

Моцарт је компоновао по свом укусу, али надбискуп Салцбурга није одустајао од својих захтева и аристократских каприца. Он је сматрао да Моцарт мора да стави музику у службу двора. Ово му је било неподношљиво, па је Моцарт затражио да оде. У свом дневнику је записао да је дворска музика била „вулгарна, лоша и неуредна“ и да у Салцбургу није било интересовања за музику. Напустио је Салцбург и преселио се у Беч. Тамо је вредно радио, али није успео да задовољи сопствене материјалне потребе.

Последњих десет година живота Моцарт је провео у сиромаштву, а када је преминуо, пошто је био сиромашан и није имао покровитеља који би се побринуо за сахрану, његово тело је положено у заједничку гробницу за сиромашне. Ни његова породица ни аристократија нису присуствовали овом чину, а место гроба остало је непознато.

Пример за насочено слушање и анализа

Симфонија бр. 40 у ге-молу, KV. 550, I-ви став од Волфганг Амадеус Моцарт

Allegro molto.

Фрагмент прве стране симфоније

Моцартова Симфонија бр. 40 у ге-молу, KV 550, I став, написана је у сонатном облику. Састоји се од следећих делова:

Експозиција

- У експозицији су представљене две главне теме, које обликују драмски контраст, својствен за сонатни облик. Прва тема је у ге-молу, након које следи модулативни прелаз ка другој теми која је у Бе-дуру. Експозиција се завршава завршном групом.

Развојни део

- У развојном делу се разрађује тематски материјал из експозиције кроз различите хармонске и мотивске поступке.

Реприза

- У репризи следи материјал из експозиције, али обрађен тако да се обе теме појављују у основном тоналитету ге-молу, као што налаже класични сонатни облик.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како бисте описали живот Волфганга Амадеуса Моцарта?
- Какав је ваш став о Моцартовом стваралаштву?
- Који облик из Моцартовог стваралаштва највише привлачи вашу пажњу и подстиче вас да га слушате?

2. Усмерено слушање

Соната у Це-дуру Facile KV 545 – I став (Allegro) од Волфганга Амадеуса Моцарта

Гудачки квинтет Мала ноћна музика од Волфганга Амадеуса Моцарта

Лакримоза (Lacrimosa) – Реквием од Волфганга Амадеуса Моцарта

Мотиви на почетку *Лакримозе* из Моцартовог Реквиема

Арија Краљице ноћи из опере *Чаробна фрула* од Волфганга Амадеуса Моцарта

Турски марш (Rondo alla Turca) од Волфганг Амадеус Моцарт

- Направите избор од наведених линкова.
- Пажљиво слушајте дело.
- Одредите за који извођачки апарат је написана композиција.
- Откријте темпо, динамику и карактер композиције.

Моцарт на дворском концерту

Лудвиг ван Бетовен (1770 – 1827)

Лудвиг ван Бетовен (нем.: *Ludwig van Beethoven*) рођен је у децембру 1770 године у Бону, Немачка. Потиче из музичке породице и још од најранијег узраста показао је изузетну музичку надареност и започео са интензивним музичким образовањем. Године 1792. преселио се у Беч, који је постао његов стални дом до краја живота.

Бетовен се брзо истакао као изванредан пијаниста и музичар, познат по снажном изразу, драматичности и оригиналности. Његов живот био је обележен бројним личним и здравственим тешкоћама. Био је познат по свом наглост и импулсивном темпераменту, али и по дубокој осетљивости и хуманистичким убеђењима. Најтеже му је падало постепено губљење слуха. И поред овог стања, он је наставио активно да ради и ствара, све више се повлачећи из јавног живота.

Његов приватни живот био је испуњен емоционалним превирањима и финансијском несигурношћу. Ипак, имао је подршку племића и покровитеља који су ценили његову уметност. Преминуо је 26. марта 1827. године, оставивши дубок траг у историји музике и сматрајући се кључном фигуром која повезује музички класицизам и романтизам.

Његова животна искуства, личне борбе и уметничке тежње непосредно се одражавају на његово богато и разноврсно стваралаштво. Он има кључни значај у развоју сонатног облика и сонатног циклуса, при чему се његово стваралаштво јасно сагледава кроз три развојне фазе. У раној фази он се надовезује на класични модел Ј. Хајдна и В. А. Моцарта, поштујући традиционални модулациони план и јасну структурну грађу сонатног облика. У средњој, тзв. „херојској фази“, Бетовен постепено проширује формалне оквири, обогаћује развојни део, повећава драматичност и слободно третира модулациони план, чиме сонатни облик добија нову изражајну и драмску димензију. У позној фази, он свесно преиспитује и делимично руши класичне формалне шеме, уводећи неочекиване тоналитетне односе, варијабилну структурну организацију и дубоко индивидуалан музички језик. Тиме поставља темеље романтизма и омогућава даљи развој сонатног циклуса као слободне и експресивне форме.

Музичко стваралаштво Бетовена састоји се од: симфонија, концерата, камерне музике, дела за клавир и вокално-инструменталних дела.

Девет симфонија Лудвига ван Бетовена представљају врхунац у развоју симфонијске музике и повезују класицизам са романтизмом. Посебно су значајне: трећа *Eroica* – симбол борбе и слободе, пета – позната по „мотиву судбине“, и девета – револуционарна, у којој у финале укључује хор и солисте.

Ludwig van Beethoven

Фотографско смањивање једног од писама Бетовена откривених 1908 године

Слика дела Девете симфоније

Проширите знање

У табели су приказане све Бетовенове симфоније са основним информацијама о њиховим ставовима, темпу и облицима.

Преглед симфонија Лудвига ван Бетовена

Симфонија	Тоналитет	Опус	Први став	Други став	Трећи став	Четврти став	Пети став
Симфонија бр. 1	Це-дур	Оп. 21	Adagio molto Allegro con brio – сонатни облик са уводом	Andante cantabile – сонатни облик	Menuetto: Allegro – менует	Adagio – Allegro molto e vivace – сонатни облик	
Симфонија бр. 2	Де-дур	Оп. 36	Adagio molto Allegro con brio – сонатни облик са уводом	Larghetto – сонатни облик	Scherzo: Allegro – скерцо	Allegro molto – сонатни облик са елементима сонатног ронда	
Симфонија бр. 3 „Херојска“	Ес-дур	Оп. 55	Allegro con brio – сонатни облик	Marcia funebre: Adagio assai – марш	Scherzo: Allegro vivace – скерцо	Finale: Allegro molto – варијације на две теме	
Симфонија бр. 4	Бе-дур	Оп. 60	Adagio – Allegro vivace – сонатни облик са уводом	Adagio – сонатни облик без развојног дела	Allegro vivace – скерцо	Allegro ma non troppo – сонатни облик	
Симфонија бр. 5	це-мол	Оп. 67	Allegro con brio – сонатни облик	Andante con moto – варијације на две теме	Allegro – скерцо	Allegro – сонатни облик	
Симфонија бр. 6 „Пасторална“	Ф-дур	Оп. 68	Allegro ma non troppo – сонатни облик	Andante molto mosso – сонатни облик	Allegro – скерцо	Allegro – слободан облик	Allegretto – сонатно рондо
Симфонија бр. 7	А-дур	Оп. 92	Poco sostenuto – Vivace – сонатни облик са уводом	Allegretto – троделни облик и варијације	Presto – скерцо	Allegro con brio – сонатни облик	
Симфонија бр. 8	Ф-дур	Оп. 93	Allegro vivace – сонатни облик	Allegretto scherzando – сонатни облик без развојног дела	Tempo di menuetto – менует	Allegro vivace – сонатни облик са елементима сонатног ронда	
Симфонија бр. 9 (Са хором)	де-мол	Оп. 125	Allegro ma non troppo, un poco maestoso – сонатни облик	Molto vivace – Presto – скерцо	Adagio molto e cantabile – Andante – варијације на две теме	Finale: Presto Allegro assai, Rezitativo, Allegro assai – комбинирани облик	

Занимљивост

Његова девета симфонија је иновативно револуционарна зато што у последњем ставу укључује хор и солисте, нешто што није својствено за симфоније. Текст је из поеме *Oga ragosii* Фридриха Шилера, која слави слободу и братство међу људима. Један од најпознатијих стихова је: Сви људи постају браћа (*Alle Menschen werden Brüder*). Последњи став ове симфоније толико снажно изражава радост и јединство међу људима, да је касније изабран за химну Европске уније

Део мелодијате из *Oga ragosii*

Клавирска музика Бетовена одликује се снажним емоцијама, мелодичношћу и техничком сложеностју. Међу тридесет и две сонате за клавир (од којих је свака за себе музичка драма) истичу се *Месечева соната*, *Валдшцајн*, *Пајетична*, *Ајасионала* и друге.

Бетовен је стварао значајне концерте за разне инструменте и оркестар. Пет концерата за клавир и оркестар (најчешће се изводи бр. 5 у Ес-дуру, познат као *Империадни концерт*) и концерт за виолину и оркестар у Де-дуру.

Написао је и камерна дела, вокално-инструменталну музику, од којих само једну оперу – *Фигелио*, а најчешће се изводе три варијанте њене увертире Леонора. Његово велико вокално-инструментално дело је величанствена *Missa Solemnis* у Де-дуру.

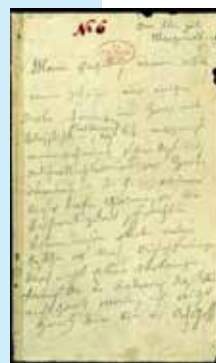
Занимљивости

Како је Бетовен стварао музику после губитка слуха

Иако је Бетовен почео да губи слух у 28. години живота, он је наставио да компонује нека од својих најпознатијих дела, укључујући и Девету симфонију, користећи своје унутрашње музичко знање и „слушајући“ музику у свом уму. Много пута је пажљиво записивао ноте и скице како би контролисао тонове које више није могао да чује, користећи неку врсту „унутрашњег слуха“ да би осетио хармоније и ритам у себи. Заправо, током неких концерата није могао да чује аплаузе публике – али је, уз помоћ асистента, могао да разуме реакције посматрајући лица људи.

Бесмртна драга

„О Боже, зашто човек мора бити раздвојен од онога кога толико воли? А ипак, мој живот у Бечу сада је бедан живот. Твоја љубав ме у исто време чини најсрећнијим и најнесрећнијим човеком. У мојим годинама потребан ми је миран, стабилан живот – може ли то постојати у нашој вези?“ Бесмртна драга (*Immortal Beloved*) једна је од најпознатијих романтичних мистерија у Бетовеновом животу. Термин који Бетовен користи потиче из дугог љубавног писма које је написао 6. јула 1812. године, али га никада није послао. Писмо је адресирано на жену коју назива Бесмртном драгом и изражава дубоку љубав, страст, бол и патњу због раздвајања.

Део оригиналног писма Бетовена из Бесмртне драге

АКТИВНОСТИ

1. Питања за дискусију

- Зашто се Лудвиг ван Бетовен сматра композитором који повезује класицизам и романтизам?
- Који музички жанрови се највише издвајају у Бетовеновом стваралаштву?
- Колико симфонија је написао Бетовен и по чему се оне разликују од симфонија претходних композитора?
- По чему је специфична Девета симфонија?

2. Индивидуална активност – истраживачки рад

Поделите се у три групе:

- I група – израдите пројектни задатак на тему: Јозеф Хајдн
- II група – израдите пројектни задатак на тему: Волфганг Амадеус Моцарт
- III група – израдите пројектни задатак на тему: Лудвиг ван Бетовен

Свака група истражује у уџбеницима, енциклопедијама и провереним веб-страницама, а затим за „свог“ композитора припрема следеће:

- кратке податке о животу;
- наслове најпознатијих дела;
- основне стилске карактеристике стваралаштва и
- кратак музички пример (1–2 минута).

На часу свака група укратко представља садржај пројекта и пушта музички пример.

3. Насочено слушање

Симфонија бр. 5 у це-молу, оп. 67, I став од Л. в. Бетовена

Симфонија бр. 9 у ге-молу, оп. 125, IV став – Финале од Л. в. Бетовена

Симфонија бр. 7 у А-дуру, оп. 92, II став од Л. в. Бетовена

Месечева соната (Mondscheinsonate), *Соната бр. 14 у цис-молу*, I став од Л. в. Бетовена

За Елизу (Für Elise) бр. 25 у а-молу, од Л. в. Бетовена

Направите избор од наведених композиција коришћењем линкова.

За изабрану композицију одговорите на постављена питања:

- Ком жанру припада изабрана композиција?
- Који је облик композиције?
- За који инструмент/оркестар/глас је написана композиција?
- Откријте темпо, динамику и карактер композиције.

МУЗИЧКИ РОМАНТИЗАМ

XIX век у европској музици обележен је романтизмом – стилем и уметничким покретом који настаје као одраз дубоких друштвених и политичких промена након Француске револуције. Нови историјски услови, ослободилачки покрети и јачање грађанске класе снажно су утицали на духовни и културни живот, а тиме и на музичко стваралаштво.

За разлику од класицизма, који је истицао разум, равнотежу и јасну форму, романтизам у први план ставља индивидуални израз и фантазију. Композитори показују појачано интересовање за унутрашњи свет човека, његове емоције, снове и психолошка стања. Честе теме у музичким делима постају љубав, природа, прошлост и народна традиција.

Романтичари црпе инспирацију из фолклора, народне поезије и националне историје. У њиховим делима осећају се тежње ка слободи и отпор према друштвеним неправдама.

У музичком језику јављају се значајне промене: хармонија постаје богатија, користи се више хроматике, а оркестар се проширује новим звучним бојама. Развија се виртуозност, посебно у клавирској музици.

*Слобода води народ од
Ежена Делакроа*

У романтизму су се развијала и два основна типа музичког изражавања:

- апсолутна музика и
- програмска музика.

Апсолутна музика се заснива на чисто музичким облицима без конкретног спољашњег садржаја и остварује се кроз симфоније, сонате, концерте, камерну музику и клавирске минијатуре. Паралелно са њом развија се и програмска музика, која кроз звук приказује одређену причу, идеју или душевно стање. Карактеристични за њу били су тонско сликање и изражена оркестарска колоритност.

Представници западноевропског музичког романтизма донели су и нов развој музичких облика. Посебно се истакла соло песма (lied) за глас и клавир, у којој је музика била тесно повезана са поетским текстом. Значајно место имала је и клавирска минијатура, као кратак облик погодан за интиман и непосредан израз. У оркестарској музици развила се симфонијска поема – једноделно програмско дело слободне грађе. Појавила се и програмска симфонија, у којој музика прати унапред замишљену причу, идеју или догађај уз помоћ тзв. фикс-идеје (idée fixe).

У области сценске музике, романтизам је донео значајна достигнућа у опери и балету. Развила се тзв. херојска опера са националном тематиком – опера инспирисана фолклором, као и тзв. опера драма, у којој је лајтмотив оживљавао ликове, догађаје и идеје, понављајући се и развијајући се кроз цело оперско дело.

Период музичког романтизма оставио је огромно културно наслеђе кроз стваралаштво плејаде композитора, а многи од њих су истовремено били и врхунски извођачи и виртуози.

Активности

1. Питања за дискусију

- Које су главне карактеристике музике у романтизму?
- Шта је било извор инспирације за композиторе из периода романтизма?
- Која је разлика између апсолутне музике и програмске музике?
- Који музички облици су се истакли у стваралаштву западноевропских композитора?

Франц Шуберт (1797 – 1828)

Франц Шуберт (нем.: *Franz Schubert*) рођен је 31. јануара 1797. године у Лихтенталу, у близини Беча. Прва музичка знања добио је од свог оца, а касније је учио у градској школи, где је изучавао клавир, виолину и композицију. Још као млад почео је да komponује песме, фантазије за клавир, увертире и квартете.

Због тешких материјалних услова, отац га је усмерио ка учитељској професији, али Шуберт није био задовољан тим послом и потпуно се посветио музици. Женео је у сиромаштву и у тешким условима, што се снажно одразило на његова дела. Преминуо је 19. новембра 1828. године, на само 32. годишњој узрасти.

Стваралаштво Франца Шуберта заузима значајно место у музичком романтизму и представља мост између класицизма и романтизма. У својим делима он ствара нов, дубље емотивни музички израз, у којем централно место има унутрашњи свет човека.

Соло песма заузима главно место у Шубертовом стваралаштву. Он је творац уметничке песме (*lied*), где је музика тесно повезана са поезијом. Написао је око шестотину песама. Мелодија је примарни музички израз код Шубертових композиција, које носе распеване линије са декламативним карактером. Према грађи, песме су строфичне или варијационо-строфичне. Клавирска пратња нема само пратећу улогу, већ активно изражава и продубљује садржину музике. Она служи и као коментатор драмског дејства музике. За своје песме Шуберт је често користио текстове Гетеа и Хајнеа. Најзначајнији циклуси песама су: *Лейа воденичарка* и *Зимско љуљовање*. Шуберт је творац великог броја дела за клавир: соната, фантазија, импромптуа и музичких момената, као и дела за камерне ансамбле, сценску музику, оперу и оперету и др. Написао је и девет симфонија, од којих су најпознатије: *Симфонија у ха-молу (Недовршена) D 759* и *Симфонија у Це-дуру, D 589*.

Исечак из *Недовршене симфоније у ха-молу*

Занимљивост

Симфонија бр. 8 Шуберта назива се *Недовршена* зато што има само два става, али је, у суштини, музички целовита и завршена као израз његове уметничке замисли.

Проширите знање

Лепа воденичарка је циклус од двадесет песама, на стихове песника Милера. У њима се приповеда о љубави једног младог човека који се, након дугог лутања, запошљава у једној воденици и заљубљује у воденичареву ћерку. Љубав није била узвраћена. Тужни шегрт размишља да се баци у воде потока. Циклус је поделен на два дела од по десет песама. Прве имају оптимистичан карактер, док се у другом делу изражава немоћ младића, због чега жели да оконча свој живот. Са музичког аспекта, песме из овог циклуса одликују се мелодијом, ритмом и хармонијом које су блиске једноставности и лепоти народне песме.

Зимско путовање је такође циклус од двадесет и четири песме, у коме Шуберт још дубље приказује своје тешко душевно стање, задржавајући народни карактер. Реч је о напуштеном, усамљеном и безнадежном скитници, преко кога композитор симболично изражава сопствену судбину.

Пастрмка је самостална Шубертова песма, компонована за глас и клавир, која говори о пастрмци која срећно плива у чистом потоку, све док лукави рибар не замути воду како би је ухватио и убио. Музика дочарава живост рибице и кретање воде, при чему се осећа радост и игра природе, а тренутак када рибар ухвати рибицу додаје изненађење и драматичност. Осим наративног карактера, песма има и симболично значење – као алегорија за младалачку невиност која може бити угрожена преваром и лукавством, али и као упозорење за младе жене у односу на предаторске мушкарце. На овај начин песма повезује непосредне музичке слике са дубљом, моралном поруком.

Серенада је музичко дело, мелодична и смирена композиција, често за вечерње извођење или са љубавном посветом.

Музички моменат је кратка инструментална композиција која настаје као тренутна лирска или сликовита музичка слика.

Лепа воденичарка – француска верзија Мориса Шасана

Ручно написана копија на Пастрмке (*Die Forelle*) Франца Шуберта, објављена 1817. година

Der Leiermann из Зимског путовања

Активности

1. Питања за дискусију

- Како су животне тешкоће и сиромаштво утицали на емоционални карактер Шубертове музике?
- Која су најпознатија Шубертова дела?
- Зашто песма (lied) заузима централно место у Шуберовом стваралаштву?

2. Усмерено слушање

Пасџирка Франца Шуберта

Послушајте песму:

- кажите какво осећање или расположење ствара композиција;
- слушајте клавирску пратњу и објасните како описује воду, кретање рибе и драму сцене;
- напишите кратак опис о томе како музика оживљава причу;
- размислите да ли се ова песма може сматрати примером апсолутне музике или програмске музике. Зашто?

3. Естетска процена дела Франца Шуберта

Направите кратко истраживање о изабраној композицији уз помоћ ИКТ-а.

- *Симфонија бр. 8 Недовршена у ха-молу D 759, I став*
- *Серенада*
- *Музички моменат бр. 3*
- *Соло песма Шумски краљ*

Смернице за слушање

Пажљиво слушајте изабрану композицију и обратите пажњу на: темпо и динамику, карактер, извођачки апарат (инструменте, вокале) и да ли композиција спада у програмску или апсолутну музику;

Размислите и изнесите аргументоване процене о следећем:

- који делови су вам посебно упечатљиви и зашто;
- ваш лични утисак и емоционалну реакцију;
- поделите своја запажања са школским друговима; изведите заједничке закључке о естетским и извођачким одликама.

Felix Mendelssohn Bartholdy

Феликс Менделсон (1809 – 1847)

Феликс Менделсон Бартолди (нем.: *Felix Mendelssohn Bartholdy*) рођен је 3. фебруара 1809. године у Хамбургу, у богатој и образованој породици.

Још од најранијег узраста показивао је изузетан музички таленат, због чега је често поређен са Моцартом као „чудо од детета“. Породица му је омогућила изванредно образовање – учио је клавир, виолину, композицију и теорију музике. Поред музике, изучавао је језике, филозофију, књижевност, историју и ликовну уметност. Менделсон је био и талентован сликар, што је утицало на његову сликовиту и јасну музичку мисао. Велики значај за уметнички развој и инспирацију Менделсона имала су његова путовања по Европи – Италија, Француска, Енглеска, Ирска и Шкотска. Он није био само композитор, већ и истакнути диригент и педагог. Преминуо је веома млад, у узрасту од 38 година, 4. новембра 1847. године, услед здравствених проблема и психичке исцрпљености.

Занимљивост

Гевандхаус у Лајпцигу – акварел
Феликса Менделсона

Када се музика претвара у слику

Иако је познат, пре свега, као композитор и диригент, Феликс Менделсон је био и талентован ликовни уметник. Током својих путовања по Европи, он је стварао цртеже и аквареле, међу којима је и слика Трг Гроенмаркт у Хагу.

Такође, он је насликао и концертну салу Гевандхаус (Gewandhaus) у Лајпцигу, Немачка, где је наступао и дириговао; данас је ово један од најреномиранијих европских симфонијских центара.

Трг Гроенмаркт у Хагу – акварел
Феликса Менделсона

Проширите знање

Марш је музички облик са јасним ритмом, обично у 4/4 такту, која ствара осећај кретања корачањем. Користи се за параде, војне процесије, свечане догађаје и свадбене церемоније.

Стваралаштво Менделсона обухвата: симфонијска дела, концертна дела, музику за ансамбле, композиције за клавир – минијатуре, као и дела за оргуље. Одлика сваке његове композиције јесте лепа и течна мелодија. Циклусом од четрдесет и осам композиција за клавир, *Песме без речи*, ствара жанр карактерних клавирских минијатура, где инструмент „пева“ без текста. Компонувао је пет симфонија, а најзначајније су: Симфонија у а-молу названа *Шкојска симфонија* и Симфонија у А-дору названа *Италијанска симфонија*. Посебно место у његовом стваралаштву заузимају програмске увертире, које нису увод у оперу, већ самостална инструментална дела симфонијског карактера. Таква је увертира *Сан лејџне ноћи*, у којој је најпечатљивији део *Свадбени марш*, а компоновао је и увертире *Фингалова ђеђина*, *Леја Мелузина*, *Мир на мору* и др. Од осталих инструменталних дела Менделсона издваја се и *Концерти* за виолину и оркестар у е-молу.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како је породично образовање утицало на музички развој Менделсона?
- Какву су улогу имала путовања по Европи на инспирацију и стваралаштво Менделсона?
- Зашто су Менделсонове увертире, као што је Сан летње ноћи, значајне и по чему се разликују од оперских увертира?

2. Насочено слушање

Свадебни марш из Сна летње ноћи

Послушајте композицију *Свадебни марш* и обратите пажњу на ритам, мелодију и инструменте који носе мотивски материјал.

Одговорите на ова питања:

- Да ли музика звучи весело, свечано или мирно? Зашто?
- Који део музике мислите да највише одражава свадбену атмосферу?
- По чему се марш разликује од других врста музике које сте слушали?

Концерт за виолину и оркестар у е-молу

Слушајте концерт пажљиво и одговорите на следећа питања за истраживање:

- Колико ставова има концерт?
- Да ли се темпо мења у оквиру става?
- Какав је карактер у ставовима: романтичан, драматичан, радостан, тужан?
- Која осећања музика буди у вама током слушања концерта?

Занимљивости

Свадебни марш – музика која слави тренутак

Иако је читава увертира *Сан летње ноћи* инспирисана Шекспировом комедијом, Свадебни марш је део који се највише изводи самостално. Написао ју је као музичку слику радости и прославе брачне заједнице, али није очекивао да ће постати „свадебни хит“ чак два века касније.

Део Свадебног марша

Ренесанса Ј. С. Баха

Године 1829. Менделсон је одиграо кључну улогу и оживео музику Јохана Себастијана Баха, када је готово један век након њеног настанка поставио на сцену, диригујући Пасију по Матеју. Овим историјским извођењем започела је тзв. „Бахова ренесанса“, која је овог композитора поново вратила у центар европског музичког живота.

Robert Schumann

Роберт Шуман (1810 – 1856)

Роберт Шуман (нем.: *Robert Schumann*) рођен је 8. јуна 1810. године у Цвикауу, Немачка. Још као дете показивао је интересовање за музику и књижевност. Учио је клавир и рано почео да компоњује, али је, истовремено, био дубоко заинтересован и за писање, читање и анализу књижевних дела. Започео је студије права, али је његова права страст била музика. Шуман је био изузетно осетљива личност, са богатим унутрашњим светом. Током живота често се суочавао са психичким кризама, депресијом и емоционалним осцилацијама. Ипак, он је био и интелектуалац са снажном потребом да размишља о музици, да је анализира и да пише о њој. Године 1834. основао је музички часопис Нови музички лист (*Neue Zeitschrift für Musik*), преко ког се активно залагао за нову романтичарску музику и подржавао младе таленте. У његовом личном животу и стваралаштву значајно место има љубав према Клари Вик, изванредној пијанисткињи која ће му постати супруга. У последњим годинама живота његово ментално стање се озбиљно погоршало, 1854. године доживео је тежак психички слом и био смештен у психијатријску установу. преминуо је 29. јула 1856. године, у узрасту од 46 година. Иако је његов живот био испуњен унутрашњим борбама и страдањима, он остаје једна од најдубљих и најосетљивијих личности романтизма, симбол уметника који живи између реалности и света унутрашњих емоција.

У стваралаштву Шумана осликава се дубока духовна унутрашњост човека. Његова музика има и националну основу. У свим његовим делима, од клавирских минијатура до симфонија, описују се поетски дух, чиста осећања, љубав према природи и искрени хумор, који су карактеристични за народну уметност.

У композицијама за клавир примењивао је принцип циклуса. Такви су програмски замишљени *Карневал*, *Крајслеријана*, *Дечје сцене* и *Фантасијични комади*, у којима сваки комад има наслов који појашњава његов садржај. Од осталих дела за клавир издвајају се *Симфонијске етјиде*, *Соната у же-молу*, *Фантазија у Це-дуру*, *Соната у фис-молу* и *Концерти за клавир и оркестар у а-молу*, оп. 54.

Написао је око две стотине педесет соло песама, у којима клавирска пратња није само подршка вокалној линији, већ активан и равноправан носилац израза. Најпознатији циклуси песама Шумана су: *Љубав и животи жене*, *Љубав јесника* и други.

У домен оркестарског стваралаштва спадају симфонијске увертире, као што су *Манфред* и *Фауст*, *четири симфоније – Пролећна (Бе-дур)*, *Симфонија у Це-дуру*, *Рајнска (Ес-дур)* и *Симфонија у де-молу*.

Клара и Роберт Шуман – слика из 1850. године

Активности

1. Размисли и продискутуј

- Романтизам истиче индивидуалну емоцију и унутрашњи свет човека. На који начин музика Роберта Шумана изражава овај идеал?
- Шуман је био и композитор и музички критичар. Да ли сматраш да је важно да уметник буде и теоретичар и мислилац? Образложи свој став.
- У циклусима као што су Дечје сцене и Карневал сваки комад има наслов. Да ли наслов ограничава или подстиче твоју имагинацију као слушаоца?
- У соло песмама Шумана клавирска пратња има равноправну улогу са вокалном линијом. Како то обогаћује музички садржај?
- Може ли уметничко страдање бити извор креативности? Размисли и повежи одговор са животом и делом Шумана.

2. Програмска и емоционална анализа

Дечје сцене (бр. 1 и бр. 7) Роберта Шумана

Бр. 1 *Од страних земаља и људи* (Von fremden Ländern und Menschen)

Бр. 7 *Сањарење* (Träumerei)

Смернице за анализу и питања за дискусију:

- Шта вам сугерише наслов комада?
- Да ли музика осликава садржај наслова?
- Какву „дечју сцену“ можете да замислите док слушате?
- Да ли музика више звучи као дечја перспектива или као успомена одрасле особе?

3. Усмерено слушање

Симфонија бр. 4 (III став Скерцо) Роберта Шумана

Концерт за клавир и оркестар у а-молу (I став) Роберта Шумана

Дискусија по слушању Дискусија након одслушаних композиција:

- У ком делу има више драматичности? Зашто?
- Каква је разлика између симфоније и концерта?
- Где се више истиче индивидуалност, у симфонији или у концерту?
- Како се манифестује романтичарски стил у оба дела?
- Које вам дело делује емотивно интензивније и зашто?

Занимљивости

Година песама

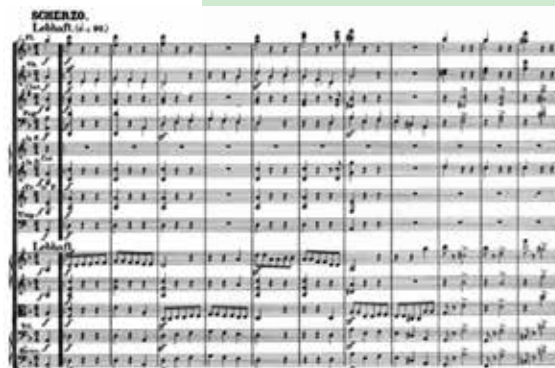
Током само једне године, 1840, инспирисан љубављу према Клари, Роберт Шуман је компоновао више од сто тридесет соло песама (Lied). Та година је у музикологији позната као његова *Година песама*.

Клара – светска пијанисткиња и подршка до краја

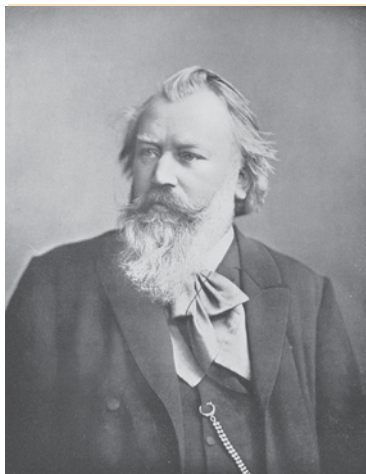
Клара је била једна од највећих пијанисткиња XIX века. Након психичке болести и смештања Роберта у санаторијум, она се сама бринула о њиховој деци и истовремено одржавала концерте широм Европе, ширећи његову музику и чувајући његово стваралаштво од заборавља.

Проширите знање

Скерцо је форма која може бити у облику самосталне композиције или као део сонатног циклуса. Обично је брзог, живог, разиграног и хумористичног карактера, са контрастима у ритму и динамици, при чему ствара осећај игре и енергије у симфонији.

Прва страна партитуре Скерца од Шумана

Johannes Brahms

Брамс у свом стану у Бечу

Јоханес Брамс (1833 – 1897)

Јоханес Брамс (нем.: *Johannes Brahms*) је немачки композитор, рођен је 7. маја 1833. године у Хамбургу, Немачка, у скромној, али музички оријентисаној породици. Још као дете показивао је велики музички таленат, учио је клавир и виолину, а од тинејџерских година наступао је као пијаниста и клавирска пратња. Касније, кроз своју музичку делатност, упознао је Роберта Шумана, који га је препознао као велики таленат и помогао му да започне свој професионални пут као композитор. Био је изузетно посвећен композицији, али и педагошком и диригентском раду. Преминуо је 3. априла 1897. године у Бечу. И поред тога што је живео у време великих музичких промена, он остаје симбол савршене комбинације класичне форме и романтичарске емоције, као композитор који негује дубоку музичку традицију и високу музичку културу.

Стваралаштво Јоханеса Брамса обухвата готово све музичке жанрове, са изузетком сценске музике. Као најзначајнија клавирска дела означавају се сонате за клавир (оп. 1, 2 и 5), *Баладе* оп. 10, варијације и фуге – *Варијације на тему Хенгла* оп. 24 и *Варијације на тему Паганинија* оп. 35, интермеца, каприча и рапсодије и др., као и *Концерти за клавир и оркестар бр. 1 у де-молу*, оп. 15 и *Концерти за клавир и оркестар бр. 2 у Бе-дуру*, оп. 83.

Оркестарску музику Брамса чине и четири симфоније – *Симфонија бр. 1 у це-молу*, оп. 68, *Симфонија бр. 2 у Де-дуру*, оп. 73, *Симфонија бр. 3 у Ф-дуру*, оп. 90, *Симфонија бр. 4 у е-молу*, оп. 98; увертире – *Трагична увертира* оп. 81 и *Академска свечана увертира* оп. 80. Писао је камерну музику, као и велики број вокалних композиција – соло песме (*lied*), дуете и ансамбле за глас и клавир, и хорску музику (са пратњом или без ње). Кулминацију вокално-симфонијског стваралаштва постигао је *Немачким реквијемом* оп. 45 (за хор, солисте и оркестар). Међу најпопуларнијим делима Брамса која се често изводе на концертима широм света јесу *Мађарски џелсови* инспирисани мађарском народном музиком. Првобитно су били написани за клавир четвороручно, а због велике популарности касније су оркестрирани.

Занимљивост

Пријатељство и музичка инспирација – Брамс и Клара Шуман

Брамс и Клара Шуман имали су веома блиску и топлу пријатељску везу. Иако нису били романтични партнери, размењивали су писма пуна емоција, поштовања и музичке инспирације. Клара му је често давала савете за композиције, а Брамс ју је сматрао својом великом инспирацијом и поверљивим савезником у музичким и личним изазовима.

Занимљивост

Успаванка Јоханеса Брамса

Успаванка Јоханеса Брамса једна је од најпознатијих успаванки на свету. Написана је 1868. године и има потпуно умирујућу, нежну мелодију, која ствара осећај тоpline и сигурности. Иако је једноставна, ова песма показује мајсторску вештину Брамса да изрази љубав и нежност кроз музику. Занимљиво је да песма није само дечја – она се изводи и на концертима, као пример идеалног споја музичке једноставности и дубине израза.

АКТИВНОСТИ

1. Истраживање о животу и стваралаштву Јоханеса Брамса

- Истражите живот и стваралаштво Јоханеса Брамса, користећи интернет енциклопедије, књиге или друге проверене изворе.
- Сакупите основне податке о животу овог композитора (место и време рођења, образовање, значајне личности у његовом животу).
- Истражите главне области његовог стваралаштва (симфоније, концерти, камерна музика, песме).
- Издвојите неколико значајних дела Брамса и објасните зашто су важна.
- На крају, представите своје истраживање пред разредом.

2. Слушање композиција Јоханеса Брамса

Мађарски њлес бр. 2,

Мађарски њлес бр. 4,

Мађарски њлес бр. 5

Смернице за слушање

- Пажљиво слушајте дела Мађарски плес бр. 2, бр. 4 и бр. 5. Док слушате, обратите пажњу на: темпо, ритам и плесне карактеристике, динамику, мелодију и њен карактер, народни (мађарски) дух у музици, и
- представите своје закључке пред разредом.

3. Симфонија у слици

Симфонија бр. 3 (III став) Јоханеса Брамса

Почетак теме из Симфоније бр. 3 (III став)

Смернице за активност

- слушајте мелодију;
- обратите пажњу на темпо и динамику;
- препознајте понављања и контрасте;
- фокусирајте се на карактер става.

Визуелна интерпретација

- Док слушате музику, цртајте слику, скицу или графику као инспирацију из одслушане музике.
- Покушајте да покажете енергију, ритам или расположење музике кроз своје цртање.

H. Berlioz

Хектор Берлиоз (1803 – 1869)

Хектор Берлиоз (фр.: *Hector Berlioz*) је композитор, диригент и музички писац, рођен 11. децембра 1803. године у Лиону, Француска. Његов отац је био лекар, а мајка је имала интересовање за музику и књижевност, што му је омогућило рани додир са уметностима. Започео је студије медицине, по жељи породице, али је врло брзо схватио да је његова права страст музика. Године 1826. уписао се на Париски конзерваторијум, где је учио хармонију, контрапункт и оркестрацију.

Он је промовисао романтичарску концепцију музике као израза емоција и дубоких личних осећања. Његова најпознатија композиција је *Фантасијска симфонија* (*Symphonie fantastique*), инспирисана његовом љубављу према глумици Харијет Смитсон. У овом делу он уводи концепт фикс-идеје (*idée fixe*) – музички мотив који симболизује одређену личност или осећање и понавља се кроз читаво дело. Путовао је по Европи и био је утицајан као диригент и педагог. Иако су његова дела често била контроверзна због необичних хармонија и великог оркестарског састава, данас се сматра пиониром романтичарске оркестрације и једним од најиновативнијих композитора XIX века. Преминуо је 8. марта 1869. године у Паризу. Стваралаштво Берлиоза развијало се у три главне области: симфонијска музика, ораторијуми и опере. Његова оригиналност манифестује се у симфонијској музици, где ствара романтичарски симфонијски циклус са програмом (објашњава теме текстом, што симфонију чини јаснијом и лакшом за разумевање слушаоцу). Иновације у његовим симфонијама су форма, оркестрација и коришћење музичких изражајних средстава и увођење фикс-идеје, који се разликују од класичних симфонијских норми. У ту групу спадају: *Фантасијска симфонија*, *Харолд у Италији*, *Ромео и Јулија* (укључује реч и вокале), *Римски карневал* и *Пољуби-тријумфална симфонија*. Позната дела су му и опере *Бенвенуто Челини* и *Тројанци*, ораторијум *Проклество Фауста* и *Реквијем*.

Занимљивост

Берлиоз и Велики фестивал индустрије

Велики фестивал индустрије (*Grand Festival de l'Industrie*) био је јавни догађај у Француској, одржан у XIX веку, посвећен индустрији, технологији и културном развоју. На овим фестивалима представљана су нова индустријска достигнућа, машине, производи, као и уметнички наступи – музика, хорови и оркестри – како би се приказала веза између техничког напретка и културног живота.

Дана 1. августа 1844. године Берлиоз је дириговао концертом са више од хиљаду извођача, што показује величину и значај овог фестивала као културног и музичког догађаја.

Берлиоз као диригент на концерту „Великог фестивала индустрије“

Фиксидеја -
Берлиозова тема
(Фантасијична
Симфонија)

Активности

1. Питања за дискусију

- Зашто се Хектор Берлиоз сматра иноватором у музици романтизма?
- У које три главне области се развијало стваралаштво Хектора Берлиоза и у којој од њих се најснажније изражава његова оригиналност?
- Шта представља романтичарски симфонијски циклус са програмом и како коришћење фикс-идеје удаљава његове симфоније од класичних норми?

2. Слушамо музику Хектора Берлиоза

Фантасијична симфонија (Сањарења и сирасији, I сџав)

Фантасијична симфонија (Пуй ка ѓубилишџу, IV сџав)

Фантасијична симфонија (Скуй вешџица, V сџав)

Проклејсџиво Фаусџа (Ракоци марш)

Упутства за активност:

- Након слушања фрагмената, изаберите једну композицију која вам се највише допада и наставите да је слушате индивидуално преко слушалица.
- Усмерите се на музичка изражајна средства: мелодију, хармонију, карактер, контраст, оркестрацију.
- Запишите ваше белешке и утиске о композицији.
- Отворите дискусију на часу у вези са следећим: шта сте приметили, како сте се осећали, како Берлиоз користи музичка средства да би створио причу или емоцију.

Liszt

Франц Лист (1811 - 1886)

Франц Лист (нем.: *Franz Liszt*) је значајан композитор и пијаниста, познат по својој виртуозности, иновативности и експресивности. Рођен је 22. октобра 1811. године у Рајдингу, Аустрија. Његов отац је био заљубљеник у музику и охрабрио је Франца од најранијег узраста да се посвети музици. Његов први јавни наступ догодио се када је имао само девет година, а успех на концертима у Пресбургу и на двору кнеза Николауса Естерхазија омогућио му је да добије финансијску подршку за музичко образовање у Бечу. Током 1830-их година Лист започиње своје европске турнеје, постајући славан због своје виртуозности, а појава феномена названог „Листоманија“ показала је његову огромну популарност. У Вајмару се 1847. године повлачи из концертне каријере, са циљем да се посвети компоновању. Тамо се истиче као промотер савремене музике и ствара језгро тзв. „нове немачке школе“. Следећи период живота Лист проводи путујући између Рима, Вајмара и Будимпеште, где је држао наставу и основао музичку академију, која и дан данас носи његово име. Преминуо је 31. јула 1886. године у Бајројту, Немачка.

Занимљивост

Листоманија – феномен музичке еуфорије

Једна од најзанимљивијих појава у историји музике јесте тзв. „Листоманија“ – феномен који се појавио 1840-их година током концертних турнеја Франца Листа. Публика није реаговала на Листа као на обичног композитора или пијанисту, већ као на праву звезду: слушаоци су падали у занос, аплаудирали неконтролисано, сакупљали сувенире са његових концерата, па чак и чували покидане жице са клавира као успомену.

Термин „Листоманија“ први је употребио немачки песник Хајнрих Хајне, описујући ову масовну узбуђеност као врсту „музичке хистерије“. Овај феномен се сматра једним од првих примера култа личности у класичној музици, много пре појаве савремених поп-идола, и јасно показује огроман утицај и харизму Франца Листа на публику у романтизму.

Лист у концертној сали Теодора Хоземана (Theodor Hosemann)

Стваралаштво Франца Листа је огромно и разноврсно, али се може организовати према неколико главних смерница: клавирска дела, симфонијске поеме, вокална дела и оркестарске композиције. Његова музика је обележје романтизма и одликује се снажном експресивношћу, виртуозношћу и програмском димензијом.

Најпознатији примери Листових дела за клавир јесу Мађарске рапсодије – серија од деветнаест рапсодија инспирисаних мађарском народном музиком и ритмовима и мелодијама ромске музике, Соната у-молу, *La Campanella*, Трансценденталне етиде – серија од дванаест етида, Љубавни снови – серија од три ноктурна.

Лист је развио форму симфонијске поеме (инструментално оркестарско дело у једном ставу, које има књижевну, драмску или сликарску основу и прича причу, слику или осећање без речи), а неке од тринаест симфонијских поема су *Мазеја*, *Прелудијум*, *Фауст*, *Данџе* и др.

Активности

1. Одговори на питања

- Шта представља феномен „Листоманија” и шта он показује о популарности Франца Листа?
- Које су главне карактеристике музичког стила Франца Листа?
- Шта је симфонијска поема и какву улогу има Франц Лист у њеном развоју?

2. Слушамо музику и упоређујемо

Мађарска рајсодија бр. 2 Франца Листа (клавирска верзија)

Мађарска рајсодија бр. 2 Франца Листа (оркестарска верзија)

Смернице за дискусију

- обратите пажњу на то да ли је мелодија иста у обе верзије;
- размислите шта је заједничко за обе верзије, а шта је различито и како то утиче на ваш доживљај композиције;
- објасните зашто су обе верзије важне и како инструменти мењају доживљај музике.

3. Усмерено слушање

La campanella Паганинија/Листа

Слушајте композицију.

Смернице за дискусију:

- Где се понавља мотив „малог звона”?
- Да ли се мења у различитим деловима композиције?
- Који делови су бржи, а који спорији?
- Где клавир „трчи” нагло нагоре или надоле по диркама?
- Како утиче на драматичност промена динамике?

4. Израда есеја након слушања композиције

Љубавни сон бр. 3 Франца Листа

- Напишите кратак есеј у коме ћете описати осећања, расположење и мисли које је код вас пробудило слушање композиције *Љубавни сон* Франца Листа.

5. Романтичарски звуци – класификовање дела по жанру

- Креирајте списак познатих музичких дела западноевропског музичког романтизма, организованих према жанру.

Проширите знање

Мађарске рапсодије су првобитно биле написане за соло клавир. Франц Лист је компоновао деветнаест рапсодија углавном у периоду од 1846. до 1853. године, надахнут мађарском народном музиком, стиливима *verbunkos* (мађарски војни плес) и *csardas* (чардаш – мађарски и цигански народни плес са спорим и брзим делом), као и музиком коју је слушао од ромских ансамбала.

Део *Мађарских рапсодија* касније је оркестриран, односно прилагођен за оркестар. Неке оркестрације направио је сам Франц Лист, а неке његови ученици и сарадници, најчешће Франц Доплер, под надзором или уз одобрење Листа.

Занимљивост

Тајне *La Campanella*

La Campanella (Мало звоно) једна је од најпознатијих и највиртуознијих клавирских композиција Франца Листа. Дело је инспирисано финалним ставом Концерта за виолину бр. 2 у h-moll, оп. 7, италијанског композитора и виолинисте Никола Паганинија, који је познат по својим сложеним и технички захтевним соло пасажима, као и по „ефекту звона”, који се чује и у солу и у оркестарским деловима. Занимљиво је да *La Campanella* није само технички изазов, већ је и музички ефектна и лако препознатљива, што ју је учинило једном од најпопуларнијих клавирских композиција у романтизму и симболом Листове пијанистичке виртуозности.

ОПЕРА У РОМАНТИЗМУ

Оперска кућа Ла Скала у Милано

У XIX веку опера постаје централна музичко-сценска форма, која обједињује музику, књижевност и позориште. Она не само да забавља, већ и изражава духовну, националну и емоционалну климу времена.

Овај период обележен је снажном изражајношћу, наглашеним емоцијама, драматичним конфликтима и интересовањем за историју, природу и национални идентитет. За разлику од класичне опере из XVIII века, где су равнотежа и формална јасност биле у првом плану, романтичарска опера тежи дубљој психолошкој разради ликова и интензивнијем музичком изразу.

У првој половини века значајан утицај имају дела Џоакина Росинија, Винченца Белинија и Гаетана Доницетија, који развијају стил „белканто“. У другој половини века јавља се нов приступ опери. Ђузепе Верди уноси снажан драмски набој, реалистичне људске карактере и музику која директно изражава емоцију.

Паралелно са италијанском традицијом, у Немачкој се развија другачији концепт музичке драме кроз дела Рихарда Вагнера, док се у Француској развија тзв. „велика опера“ са спектакуларним сценама, масовним хорovima и историјским темама. Крајем века у Италији се појављује „веризам“ – правац који приказује реалне, често сурове животне приче из свакодневице.

У овом периоду развијају се и националне оперске школе. У Русији и у Чешкој стварају се опере инспирисане народном музиком и историјском прошлошћу, са фолклорним елементима и израженим националним духом.

Проширите знање

Оперска кућа *Ла Скала* у Милану један је од најзначајнијих оперских театара у Европи и играла је велику улогу у развоју опере у романтизму. Била је сцена за премијере многих важних романтичарских опера и омогућавала композиторима и солистима да изводе своја дела пред утицајном и широком публиком. *Ла Скала* и други велики театри, као што су *Bayerische Staatsoper* у Минхену, *Vienna State Opera* и *Paris Opéra*, допринели су развоју опере као драматичне и емоционално изражајне уметности. Они су омогућили богат оркестар, велике сценографије и сложене продукције, што је подстакло романтичарски карактер музике, експресивност солиста и драматичност прича.

Плакати романтичарских опера у Ла Скали

Опера у Италији у XIX веку

У првој половини XIX века Италија остаје водећи центар европске оперске уметности. Након кризе озбиљне опере крајем XVIII века, а под утицајем идеја Француске револуције и националноослободилачких покрета против аустријске власти, јавља се потреба за обнављањем оперске уметности и стварањем дела која ће бити ближа осећањима и тежњама народа. Тако се опера постепено усмерава ка већој драмској изражајности и истицању националног елемента. У таквим условима, италијанска опера у првој половини XIX века развија се као форма у којој централно место има људски глас. Посебан значај добија стил белканто. Оркестар најчешће има пратећу улогу, док су певачи главни носиоци драме и емоције. У овом духу стварали су композитори као што су Ђоакино Росини, Винченцо Белини, Гаetano Доницети и, касније, Ђузепе Верди, који су допринели обликовању новог лика италијанске романтичарске опере.

Белканто („лепо певање“) јесте италијански музички стил који се развио у италијанској опери од средине XVIII до почетка XIX века. Одликују га дуге и изражајне вокалне линије које истичу лепоту, чистоћу, флексибилност и техничку виртуозност гласа, прецизност фразе и експресивност интерпретације, док певач постаје главни носилац драме. Принципи белканто стила до данас утичу на развој вокалне технике.

Оперска кућа *Ла Феличе* у Венецији

G. Rossini

Ђоакино Росини (1792 – 1868)

Ђоакино Росини (итал.: *Gioachino Rossini*) је рођен 29. фебруара 1792. године у Пезару, Италија. Још од детињства показао је изванредан музички таленат, студирао је у Болоњи, где је развио свој композиторски стил и започео да гради своју оперску каријеру.

Његов живот био је испуњен великим успехом и признањем, посебно у области комичне опере, али исто тако и личним изазовима, који су утицали на његово стваралаштво. Стварао је музику у свим жанровима, али његово највеће достигнуће јесте оперска уметност. Преминуо је 13. новембра 1868. године у Паризу.

Оперско стваралаштво Росинија обухвата око четрдесет опера. Он је подигао комичну оперу на виши уметнички ниво и супротставио се декадентном карактеру озбиљне опере. Својим аријама створио је стил белканто певања, омогућавајући певачима да покажу техничку виртуозност и изражајност. Тиме је у опере унео свежину и хумор са динамичним аријама и ансамблима и обогатио драмске сцене величанственом оркестрацијом и снажним емоцијама, стварајући мост између класичне и романтичарске оперске традиције. Најпознатије Росинијеве опере су: *Севиљски берберин*, *Семирамида*, *Вилијам Тел*, *Пейељуџа*, *Оџело*, *Италијанка у Алжиру* и друге.

Занимљивост

Једна од најпознатијих анегдота о Росинију показује његову лењост и брз ум: док је лежао у кревету, испала му је страница партитуре, али он није желео да се сагне да је узме, па је, уместо тога, одмах написао нову арију. Ово показује да је његов таленат био толико велики да је чак и „лењост“ претварао у музичко ремек-дело.

Проширите знање

Севиљски берберин је једна од најпознатијих опера Ђоакина Росинија и класичан пример комичне опере. Компонована је 1816. године и одмах је привукла пажњу публике својом живошћу и хумором. Либрето је заснован на комедији Пјера Бомаршеа и приказује лукавост и смелост слуге Фигара. Росини је користио динамичне арије, ансамбле и ритмички забавне сцене, које стварају лаку и разиграну атмосферу. Музички језик опере истиче елеганцију белканто певања, омогућавајући певачима да покажу своје вокалне способности. Кроз комичне ситуације и живописне мелодије, унео је свежину и хумор. Данас је опера *Севиљски берберин* стално присутна на репертоару у светским оперским театрима и сматра се ремек-делом комичне опере.

Озбиљна опера *Вилијам Тел* (1829) написана је на основу либрета Фридриха Шилера, где је главни лик народ, а не аристократски херој (као што је било уобичајено у тадашњим операма). Драма приказује швајцарску борбу за слободу и храброст главног лика, Вилијама Тела. Росини је обогатио музику величанственом оркестрацијом, снажним емоцијама и драмски напетим сценама. Арије и хорски делови омогућавају певачима да покажу техничку виртуозност и изражајност, карактеристичну за белканто певање. Оркестар и хор не само што подржавају драму, већ чине музику моћном и импресивном. Ова опера је имала велику улогу у стварању италијанске херојске опере.

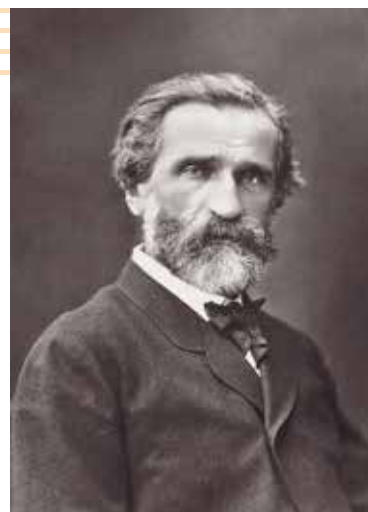
Сцена из опере *Севиљски берберин*

Костими створени од стране Еужена Ду Фажеа за премијеру опере *Вилијам Тел* Росинија

Ћузепе Верди (1813 – 1901)

Ћузепе Верди (итал.: *Giuseppe Verdi*) је рођен 10. октобра 1813. године у селу Ронколе, Италија. Он је један од највећих италијанских оперских композитора XIX века. Рано је показао велики музички таленат, учио је клавир, а касније студирао композицију у Милану. Његове личне трагедије, као што су смрт супруге и деце, дубоко су утицале на његову емотивну и драмску музику. Живео је у време када је Италија била подељена на мале државе, а национална борба за уједињење („рисорџименто“) инспирисала је његову уметничку и патриотску свест. Његово оперско стваралаштво одликује се драмском музиком и снажним ликовима – његове опере истражују људску психологију и конфликте између личног живота и друштвених околности, изражајном мелодијом и хорском снагом – користи музику као моћан емоционални и национални израз. Такве су опере *Набуко*, *Риђолејо*, *Трубадур*, *Травијата*, *Ауга*, *Фалсиф*, *Ојело*, *Ернани* и друге. Преминуо је 27. јануара 1901. године у Милану.

Илустрација Роберта Фокосија за варијантно прво издање вокалне партитуре *Риђолејо*

Травијата – партитура за глас и клавир

Ћузепе Верди као диригент на премијери *Ауге* у Париској опери

Проширите знање

За развој италијанске опере значајно су допринели и Гаетано Доницети и Винченцо Белини, који, заједно са Росинијем и Вердијем, обликују италијанску оперу у XIX веку, доносећи нове драмске и музичке идеје.

- Гаетано Доницети (1797–1848) стварао је лирске и комичне опере, са јасним мелодијама и живим ликовима. Неке од његових најпознатијих опера јесу: *Љубавни најишак*, *Дон Пасквале* и *Лукреција Борџија*.
- Винченцо Белини (1801–1835) познат је по својим лирским операма, са дугим, течним мелодијским линијама и драмском експресивношћу. Неке од његових познатих опера су: *Норма* и *Пуришанци*.

Занимљивост

Опере Вердија, посебно *Набуко*, *Риђолејо*, *Травијата* и *Ауга*, сматрају се симболима италијанског национализма. Хор *Va, pensiero* из опере *Набуко* постао је симбол борбе за уједињење Италије. Верди је лично био активан у политици и био је изабран у први италијански парламент 1861. године.

Занимљивост

Костимографија у операма Вердија

Костимографске скице у Вердијевим операма

Ове слике приказују оригиналне костимографске скице из Оперске куће *Ла Скала* у Милану, повезане са операма Ђузепеа Вердија. На првој слици приказана је костимска скица за лик „Ернанија“ из истоимене опере. Скица приказује сценски костим лика, са детаљима у одећи, бојама и стилу који одговарају историјском периоду и драмском карактеру опере. На другој слици приказана је костимска скица за лик из опере *Дон Карло*, такође од Вердија. Костим је богат декоративним елементима и симболизује племићки или дворски лик, што је типично за историјски и драмски садржај ове опере.

Ове скице су део позоришног и културног наслеђа *Ла Скале* и сведоче о важности костимографије у опери, где је визуелни изглед ликова тесно повезан са музиком и драмом. Оне су одличан пример како италијанска опера није само музика, већ и спој уметности – музике, позоришта, сликарства и моде.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како се развијала опера у XIX веку?
- Шта представља стил *белканџо* и које су његове најважније карактеристике у вокалном певању?
- Спроведи истраживање о томе зашто се *Севиљски берберин* сматра кулtnим делом у комичној опери.
- Које су најпознатије опере Ђузепеа Вердија и по чему се одликује његов музички језик?

2. Слушајте музику Росинија, Доницетија и Белинија

У приложеном линку налазе се сви примери за слушање из дела Росинија, Доницетија и Белинија.

- *Вилијам Тел (Увертира)* – Ђоакино Росини
- *Севиљски берберин (Увертира)* – Ђоакино Росини
- *Севиљски берберин (Каватина Фиџара)* – Ђоакино Росини
- *Севиљски берберин (Каватина Росине)* – Ђоакино Росини
- *Љубавни напийа* – Гаетано Доницети
- *Норма (Casta Diva)* – Винченцо Белини

Смернице за слушање и упоредну анализу:

- Какву атмосферу ствара музика? (лирску, драматичну, комичну, свечану)
- Ко изводи (оркестар/глас)? Какви су темпо и динамика?
- Које су заједничке карактеристике композиција и по чему се разликује стил сваког композитора?
- На крају активности припремите кратку писмену анализу и PowerPoint презентацију.

3. Слушајте композиције Ђузепеа Вердија и истражите

У приложеном линку налазе се сви примери за слушање из дела Вердија.

- *Аида (Слава и Тријумфални марш)*
- *Набуко (Хор Јевреја)*
- *Риџолеџо (La donna è mobile)*
- *Травијата (Напийница / Винска џесма)*
- *Трубадур (Хор Циџана)*

Смернице за слушање:

- поделите се у групе;
- свака група бира један одломак и
- кратко истражује: из које је опере, шта приказује сцена и ко пева (солиста или хор).

Свака група ради кратку музичко-садржинску обраду, према следећим смерницама:

- какав је темпо и какво је расположење;
- да ли је музика повезана са народом, љубављу, херојством или свечаношћу и
- каква је улога оркестра.

На крају направите кратку PowerPoint презентацију.

Опера у Немачкој

У првој половини XIX века опера у Немачкој развијала се у духу романтизма и имала је снажну везу са националном културом, књижевношћу и митологијом. За разлику од италијанске опере, где су доминирале лепа мелодија и певачка виртуозност, немачка опера се све више усмеравала ка драмском садржају, оркестарском изразу и дубини приче.

Важну улогу имала је зингшпил традиција (Singspiel) – оперска форма са певањем и говорним дијалозима, која је била блиска народу. Теме су често биле преузимане из народних легенди, бајки и фантастичних прича, са снажним емоционалним и симболичким карактером. Музика је служила да појача драму и атмосферу, а оркестар је добијао све већи значај.

Један од најзначајнијих представника немачке романтичарске опере био је Карл Марија фон Вебер, чија се опера *Чаробни сирелац* сматра темељем немачке националне опере. У овој средини постепено су се формирале и идеје Рихарда Вагнера, који ће касније радикално променити оперску уметност.

Опера у Немачкој у овом периоду представљала је важан део културног и духовног живота, изражавајући тежњу ка националном идентитету и новим уметничким путевима.

Проширите знање

Карл Марија фон Вебер (1786–1826) је немачки композитор, диригент и пијаниста из периода романтизма. Најпознатији је по опери *Чаробни сирелац* (Der Freischütz), која је имала велики значај за развој немачке романтичарске опере. Његова музика се одликује драматичношћу, богатом оркестрацијом и снажно израженим емоцијама.

Оперска кућа у Франкфурту на Мајни

Рихард Вагнер (1813 – 1883)

Рихард Вагнер (нем.: *Richard Wagner*) је рођен 22. маја 1813. године у Лајпцигу, у тадашњем Краљевству Саксонији. Још од младости показао је снажан интерес за музику и позориште, а своје музичко образовање стекао је у Лајпцигу, где се упознао са делима Бетовена и немачке књижевности, која су снажно утицала на његов уметнички развој. Рано је почео да се бави компоновањем и дириговањем, а радио је и као музички директор у неколико немачких градова.

Његов живот био је обележен финансијским тешкоћама, политичким ангажманом и честим селидбама, али и снажном уметничком визијом. Вагнер је тежио стварању „свеобухватног уметничког дела” (*Gesamtkunstwerk*), у којем се музика, поезија и сцена уједињују у једну драмску целину. У историји музике он се сматра великим реформатором опере, која захваљујући њему постаје музичка драма. Преминуо је 13. фебруара 1883. године у Венецији.

Richard Wagner

Занимљивост

Писмо које открива унутрашњи свет Рихарда Вагнера

Вагнерова писма Хајнриху Есеру, његовом пријатељу и музичком критичару, откривају много више од обичних извештаја – она су прави прозор у његов ум и срце. Есер, као утицајан критичар и познавалац музике, био је личност којој је Вагнер могао отворено да се обрати за своје идеје, планове и изазове. Он му је служио као поверљиви саветник и посредник, који је могао да разуме и вреднује Вагнеров уметнички потенцијал.

Писмо је важан историјски извор који нам омогућава да боље разумемо унутрашњи свет, борбу и визију композитора.

Писмо од Рихарда Вагнера до Хајнриха Есера – Париз, 27. септември 1859. година

Централно место у Вагнеровом стваралаштву заузимају његових тринаест опера. Најзначајнији је епски митолошки циклус од 4 опере под насловом *Прсиен Нибелунга*, који чине опере: *Рајнско злато*, *Валкира*, *Зиџфрид* и *Сумрак бојева*, као и опере *Ријенци*, *Лејтећи Холанђанин*, *Танхојзер*, *Трисћан* и *Изолда*, *Лоенџрин* и *Парсифал*.

Вагнер је био и значајан музички теоретичар и писац. Написао је више есеја и књига, међу којима и *Уметности и револуција*, *Ојера* и *драма* и *Уметничко дело будућности*, у којима излаже своје идеје о реформи опере и концепту „свеобухватног уметничког дела”

Оперска кућа Вагнера у Бајроту

Илустрација из опере *Парсифал*
Нибелунга Рихарда Вагнера

Сцена из *Парсифала*

Сцена из *Трисџана и Изолде*

У другој половини XIX века Рихард Вагнер спроводи темељну реформу опере, којом мења њену форму, садржај и уметничку функцију. Најзначајнији елементи те реформе јесу:

- Опера као музичка драма: опера прераста у музичку драму, у којој су музика, текст и сценска радња уједињени у једну целину;
- Свеобухватно уметничко дело (Gesamtkunstwerk): уједињење музике, поезије, сценографије, глуме и режије у јединствену уметничку концепцију;
- Одбацивање традиционалне поделе: укида јасне границе између арије, речитатива и ансамбла, стварајући континуирани музички ток;
- Употреба лајтмотива: уводи лајтмотиве – кратке музичке теме повезане са одређеним ликовима, идејама или ситуацијама, које продубљују драмску и психолошку изражајност;
- Појачана улога оркестра: оркестар није само пратња, већ активан носилац драме и симболике;
- Митолошке и филозофске теме: његова дела често обрађују немачку митологију, легенде и дубоке филозофске идеје.

Факсимил рукописа – последњи тактови из *Трисџана и Изолде* Рихарда Вагнера

Занимљивост

Како је Вагнер учинио оперу потпуним доживљајем

Вагнер је био толико посвећен својим операма, да је сам дизајнирао и сцену и позориште за своја дела. Најпознатији пример јесте Бајројтско фестивалско позориште (*Bayreuther Festspielhaus*), које је изградио посебно за приказивање својих опера. Тамо је увео скривену оркестарску рупу, што значи да је оркестар ван видног поља публике, како јој не би одвлачио пажњу са драме на сцени.

То је било револуционарно за његово време, будући да је у другим операма оркестар увек био видљив и често доминирао над сценском акцијом. Вагнер је, пак, желео да се публика потпуно слије са причом, музиком и сценом.

Опера у Француској

У XIX веку француска опера се развијала у различитим правцима – од романтичних, до историјских и комичних тема. Француска оперска сцена била је посебно заинтересована за реализам, који је покушавао да прикаже живот и емоције обичног човека.

Композитори као што су Жак Офенбах, Шарл Гуно и Жорж Бизе пратили су ову тенденцију кроз комичну оперу и опере са реалистичним темама и тежили су томе да музика и либрето дочарају емоционалну истину и друштвено-политичке ситуације. Ликови су били „живи”, природни и блиски реалном животу, уместо идеализованих хероја или митолошких фигура.

Жорж Бизе (1838 – 1875)

Жорж Бизе (фр.: *Georges Bizet*) је рођен 25. октобра 1838. године у Паризу, Француска. Још од младости показао је велики таленат и интерес за музику, а своје музичко образовање стекао је на Париском конзерваторијуму, где се упознао са делима Хектора Берлиоза, Шарла Гуноа и Фредерика Шопена, која су снажно утицала на његов уметнички развој.

Бизе је рано почео да компонује и да ради као музички педагог. Он је тежио стварању музике која осликава људске емоције и драму. Живот му је био кратак и испуњен здравственим и професионалним изазовима. Преминуо је 3. јуна 1875. године у Паризу, убрзо након премијере његовог најпознатијег дела, опере Кармен, остављајући велики и трајан допринос француској и европској опери.

Стваралаштво Жоржа Бизеа обухвата камерну музику, оркестарска дела, соло песме, балет Арлезијанка, а његово највеће достигнуће јесу опере *Доктор Миракл*, *Дон Прокопио*, *Ловци на бисере*, *Лейошница из Перџа* и *Кармен*.

Georges Bizet

Занимљивост

Хабанера – светска сензација

Када је опера *Кармен* први пут изведена у Паризу 1875. године, дочекали су је са критикама и скептицизмом, јер публика није била навикнута да на сцени гледа обичне људе и реалне животне ситуације, већ, претежно, витезове и високу драму. Ипак, са протоком времена Кармен постаје једно од најизвођенијих и најпопуларнијих оперских дела у свету, а једна од најпознатијих арија, Хабанера, постаје глобално препознатљива. (*Хабанера* је плес са сензуалним карактером и синкопираним ритмом).

Проширите знање

Костим за Кармен – дизајн
Ивон Сасино де Нел

Опера *Кармен* (1875) Жоржа Бизеа говори о трагичној љубавној причи о Кармен и младом војнику Дон Хозеу. Садржај опере приказује конфликтну љубав, љубомору и судбину, те истражује теме слободе, страсти и трагичне неизбежности.

Кармен је лепа Циганка, која је као лик снажна, независна и харизматична жена која не може бити ограничена друштвеним правилима нити љубавним везама. Она привлачи и мења судбину Дон Хозеа, а њена слобода и страст воде ка трагичном исходу.

Бизеова музика подржава ову драму уз:

- живе мелодије и ритмичке иновације – посебно у циганским и плесним сценама;
- емоционалну дубину – музика одражава психологију ликова;
- националне и етничке мотиве – као што су шпански ритмови и мелодије, који истичу атмосферу Андалузије и
- лирске и драмске моменте – који допуњују трагичну причу.

Активности

1. Питања за дискусију

- Шта значит концепт Gesamtkunstwerk (свеобухватно уметничко дело) и како њиме Вагнер реформише оперу?
- Шта је лајтмотив и какву улогу има у Вагнеровим операма?
- Зашто се Рихард Вагнер сматра реформатором романтичарске опере?
- Шта значит реализам у француској опери у XIX веку и како се приказује у опери Кармен Жоржа Бизеа?

2. Слушамо музику Карла Марије фон Вебера, Рихарда Вагнера, Жоржа Бизеа

Истражујте и анализирајте оперске одломке:

- *Чаробни сирелац (Хор ловаца)* – Карл Марија фон Вебер
- *Валкира (Лейџ валкира)* – Рихард Вагнер
- *Лоенџрин (Свадебни марш)* – Рихард Вагнер
- *Кармен (Уверџира)* – Жорж Бизе
- *Кармен (Хабанера)* – Жорж Бизе
- *Кармен (Песма Њореадора)* – Жорж Бизе
- *Кармен (Циџанска/Боемска иџра из друџоџ чина)* – Жорж Бизе – цела игра

Смернице за активност:

- Поделите се у групе, свака група бира један музички одломак и кратко истражује: из које је опере дело, шта приказује сцена, да ли наступа солиста, хор или само инструменти без вокала.
- Свака група припрема кратку усмену анализу према следећим смерницама: какви су темпо и расположење музике; да ли је музика повезана са народом, љубављу, херојством или свечаношћу; да ли је улога оркестра пратећа или водећа, или има главну улогу (без вокала).
- Представите своје закључке пред разредом, уз дискусију о делима и њихово поређење.

РОМАНТИЗАМ У СЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА

Романтизам у словенским земљама развија се у XIX веку, као део ширег националног будења и тежње ка културној и политичкој самосталности. У том периоду велики део словенских народа налазио се под влашћу великих империја. Зато јача тежња ка очувању сопственог језика, традиције и историјског сећања. Јављају се културни и просветни покрети који наглашавају улогу народа као носиоца идентитета и историјског континуитета. Интелектуалци, писци и друштвени радници активно раде на кодификацији језика, сакупљању народних умотворина и афирмацији националне свести. Ови процеси стварају снажну духовну и културну основу на којој ће се касније обликовати и националне школе у различитим областима уметности.

Националне школе

Националне школе су музички правци који свесно истичу национално обележје. У овом периоду буди се интерес за историју, културне традиције и народну уметност, а уметници понекад учествују у историјској и политичкој афирмацији свог народа.

Музички ствараоци проучавају народни мелос, игру, поезију, еп и бајке, па на основу њих стварају свој национални музички језик. Народне мелодије, необични интервалски скокови, модална хармонија и ритмичке особености постају основа стваралаштва националних школа. Боја, као елемент фолклора, утиче на нове тонске склопове и оркестарске ефекте. Легенде, прошлост, народни обичаји и живот на селу чест су мотив, а избор облика омогућава да се теме најјасније изразе. Музички романтизам са наглашеним националним особеностима долази до пуног изражаја посебно код народа који су до тада играли подређену улогу на европској музичкој сцени.

Национални покрет музичког романтизма није се ограничио само на композиторско стваралаштво. Он је резултирао широком организационом и културном активношћу: оснивањем музичких школа, опера, оркестара и хорова, сакупљањем и обрадом народних мелодија и игара, као и проучавањем и документовањем националне музичке историје.

Руска национална музичка уметност почиње са Михаилом Глинком и композиторима *Руске ђејторке*, који стварају основе руског националног стила. Чешку националну школу представљају Беджих Сметана и Антоњин Дворжак, а пољску, у првом реду, Фредерик Шопен, који је својим стваралачким радом допринео да се цела Европа упозна са карактеристичним мелодијама, ритмовима и облицима његове отаџбине.

Chopin

Занимљивости

Његов таленат био је препознат и ван Пољске. Немачки композитор Роберт Шуман је у свом часопису написао: „Капе доле, господо, пред вама је геније!”

Шопен је имао веома слабо здравље током читавог живота, али је, ипак, створио огромно богатство музике за клавир. Он је најчешће свирао само у малим салонима, уместо на великим концертним сценама, зато што му је јавни наступ изазивао стрес и бол.

Шопен је био велики иноватор у коришћењу педала на клавиру, стварајући ефекте мекоће у звуку.

Фредерик Шопен изводи пред аристократском пољском породицом Радзивил 1829. године (Henryk Siemiradzki)

Фредерик Шопен (1810 – 1849)

Фредерик Шопен (пољ.: *Fryderyk Franciszek Chopin*, француски: *Frédéric François Chopin*) је први велики пољски композитор који је без непосредних претходника унео нов дух и нове врсте у пољску и европску клавирску музику.

Рођен је 1. марта 1810. године у месту Желазова Вола, у близини Варшаве, од оца Француза и мајке Пољакиње. Као дете показао је изузетан музички таленат и већ у осмој години јавно наступао, изводећи сложене пијанистичке композиције. У пољском селу упознавао се са народним животом, песмама и играма. Управо тамо је чуо полонезе, мазурке и краковјак – народне игре које ће касније узвисити на висок уметнички ниво и учинити их препознатљивим обележјем пољске националне музике.

У двадесетој години отишао је у Париз. Тамо се дружио са истакнутим уметницима, међу којима и са виртуозом Францом Листом, као и са француском списатељицом Жорж Санд, са којом је имао значајну љубавну везу. У Француској је доживео велики успех као пијаниста и композитор и постао један од најцењенијих уметника у европским салонима.

Због исцрпљујућег рада и крхког здравља, Шопен се рано разболео од туберкулозе и преминуо у Паризу 1849. године, са само 39 година. Према његовој жељи, његово срце је пренето у Варшаву, као симбол његове дубоке љубави према отаџбини.

Шопен је један од највећих пијаниста и композитора у историји музике. Са изванредном мелодијском лепотом, богатом и суптилном хармонијом и дубоком поетском изражајношћу, назван је „песником клавира“. Извршио је огроман утицај на развој пијанистичке уметности. Својом музиком изразио је национални дух пољског народа и остварио тежњу ка националном музичком стилу. Његово стваралаштво готово је у потпуности посвећено клавиру и броји око две стотине четрдесет композиција објављених са опус-бројевима од 1 до 65, а значајан број је објављен постхумно. Ове композиције немају конкретну програмску основу, он не користи директне цитате из народног фолклора, већ ствара оригиналну музику која је по духу, ритму и карактеру дубоко повезана са пољском народном традицијом. Такве су збирке: *Мазурки*, *Полонеза*, *Балада*, *Еџига*, *Валцера*, *Скерца*, *Ноктурна*, *Импромвизија* и *Прелудијума*. Шопен је написао и два концерта за клавир и оркестар у е-молу и еф-молу, сонате, фантазије, ронда и др.

Аутографска партитура пољског композитора Фредерика Шопена

Проширите знање

Концертна етида – са Шопеном етида престаје да буде само техничка вежба и уздиже се у самостално концертно дело. Иако свака етида развија одређени пијанистички проблем (арпеђа, терце, октаве, пасаже), композитор их облагорођује дубоком мелодичношћу, хармонским богатством и драматичном експресијом, па оне постају поетске минијатуре са снажним емоционалним садржајем и редовним репертоаром у концертним дворанама.

Мазурка проистиче из пољске народне игре, али код Шопена добија уметничку и поетску димензију. Уместо једноставног плесног облика, она постаје интимна минијатура испуњена суптилним ритмичким акцентима, богатом хармонијом и националним духом. Карактеристични троделни такт са наглашавањем друге или треће добе даје јој препознатљиву звучност. Кроз мазурке Шопен изражава своју љубав и носталгију према отаџбини.

Ноктурно је лирска ноћна минијатура са распеваном мелодијом и богатом хармонском подлогом. У Шопеновим ноктурнима доминира кантилена у десној руци, праћена меком, арпеђираном хармонијом у левој руци. Ова дела стварају интимну, поетску атмосферу и спадају међу најомиљенија дела у пијанистичкој литератури.

Полонеза је свечана пољска игра у троделном такту, која код Шопена добија херојски и монументални карактер. Уместо дворске плесне музике, она прераста у симбол националног достојанства и борбеног духа. Са снажним ритмичким формулама, широком фактуром и блиставом виртуозношћу, полонезе звуче као пијанистичке епопеје. Посебно се истичу херојске полонезе из средњег и позног периода његовог стваралаштва.

Балада је инструментални облик са наративним, драматичним карактером. Иако нема конкретан програмски садржај, музика ствара утисак приповедања приче испуњене контрастима и кулминацијама. Баладе су велика концертна дела слободног облика, богате хармоније и виртуозне технике. Њима Шопен ствара нов жанр у романтичарској пијанистичкој литератури.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како су политичке и друштвене промене крајем XVIII и у првој половини XIX века утицале на развој националних музичких школа?
- На које начине је Фредерик Шопен интегрисао пољски народни мелос у своју клавирску музику и зашто његово стваралаштво представља пољску националну музику?

2. Истраживачка активност кроз слушање композиција Фредерика Шопена

Валцер ой. 64, бр. 1, Валцер ой. 64, бр. 2, Ноктурно ой. 9, бр. 2, Полонеза у Ас-дуру ой. 53, Соната бр. 2 – Посмртни марш, Фантазија-импромпту у Цис-молу, ой. 66, Революционарна етида

Смернице за активност:

- Путем линка послушајте наведене композиције Фредерика Шопена и пажљиво одредите њихов карактер, темпо и динамику.
- Док слушате, покушајте да препознате облик (валцер, ноктурно, полонеза, соната, фантазија-импромпту или етида) и размислите по чему се сваки облик разликује.
- За свако дело напишите неколико реченица у којима ћете описати темпо, динамику и карактер (нежан, драматичан, херојски, лирски).
- Припремите кратку усмену презентацију са образложењем која композиција је на вас оставила највећи утисак приликом слушања.

М. Глинка

Михаил Иванович Глинка (1804 - 1857)

Михаил Иванович Глинка (рус.: *Михаил Иванович Глинка*) рођен је 1. јуна 1804. године у Новоспаску, Русија, а преминуо је 15. фебруара 1857. године у Берлину, Немачка. Носи епитет „отац руске класичне музике” и био је први руски композитор који је свесно желео да створи аутентичну руску уметничку музику. Операма *Иван Сусањин* и *Руслан и Лјудмила* поставио је темеље за два правца у којима се развијала руска опера током XIX века – херојско-историјску оперу са епским карактером и оперу-бајку са богатим легендарним и фантастичним елементима из фолклора. Опера *Иван Сусањин* (са првобитним насловом *Живойн за цара*, 1836) јесте херојско-историјска опера која се заснива на истинитој историјској причи о сељаку Ивану Сусањину, који је жртвовао свој живот да би спасао руског цара. Музика комбинује западноевропске оперске облике са руским народним мелодијама, хоровима и патриотским мотивима. У овом делу се истичу велике хорске сцене и драматичне кулминације, које стварају свечану и величанствену атмосферу. И поред тога што ју је аристократија назвала „кочијашком музиком”, опера је постала модел за историјску оперу у Русији и утицала је на стваралаштво руских композитора. Опера *Руслан и Лјудмила* (1842) инспирисана је истоименом поемом А. С. Пушкина и представља фантастичну, чаробну причу са херојима, злочинцима и магичним догађајима. Дело се одликује живописном оркестрацијом, виртуозним пијанистичким и вокалним линијама, као и спектакуларним балетским сценама. Народни мотиви и ритмичке фигуре обојавају музику руским духом, док драмска динамика и фантастични елементи чине ово дело основом за развој фантастичних и бајковитих опера у Русији.

Глинка током компоновања опере
Руслан и Лјудмила

Руска петорка

У другој половини XIX века руска музичка култура доживљава снажан подем. Оснивају се музички конзерваторијуми у Санкт Петербургу и Москви и стварају се услови за систематско музичко образовање. Паралелно са академским правцем, јавља се и покрет који се залаже за стварање аутентичне националне руске музике.

Средином века око композитора Милија Балакирјева окупља се група младих стваралаца: Цезар Кјуи, Модест Мусоргски, Николај Римски-Корсаков и Александар Бородин. Ван граница своје земље они су постали познати као *Руска петорка*. Њихов главни циљ био је стварање самобитне руске музичке културе, засноване на народном стваралаштву, историји и духовном животу руског народа. Они су наставили традицију Михаила Глинке, али су настојали да унесу већу оригиналност, слободу

Скица за сценографију Ивана Билибина
за оперу *Руслан и Лјудмила*

и национални колорит у музички израз. Занимљиво је да већина чланова *Руске ђејторке* у почетку није имала формално музичко образовање. И поред тога што нису сви били професионално музички образовани, била је изражена њихова снажна стваралачка индивидуалност и посвећеност националној уметности и самобитности. *Руска ђејторка* поставила је темеље руске националне музичке школе и довела до стварања новог и препознатљивог руског музичког стила.

Проширите знање

Милиј Балакриев (1837 – 1910)

Милиј Балакриев (рус.: *Милий Алексеевич Балакирев*) био је, претежно, самоуки композитор и пијаниста, али је касније стекао значајно музичко искуство и постао духовни вођа групе. Он је аутор симфонијске поеме *Тамара* и оријентално обојене пијанистичке фантазије *Исламеј*.

Цезар Кјуи (1835 – 1918)

Цезар Кјуи (рус.: *Цезарь Антонович Кюи*) по професији је био војни инжењер и професор фортификације, а музику је изучавао паралелно са војном каријером. Компоновао је опере, соло песме и камерну музику; међу значајнијим делима су опера *Вилијам Рајклиф* и бројне романсе.

Модест Мусоргски (1839 – 1881)

Модест Мусоргски (рус.: *Модест Петрович Мусоргский*) се школовао у војној академији и извесно време служио у армији. Музику је развијао самостално, а истиче се изузетним стваралачким талентом и дубоком изражајношћу. Његове мелодије плене једноставношћу, природношћу и снажном емоционалном лепотом. Он је аутор опере *Борис Годунов*, симфонијске слике *Ноћ на голем брду* и клавирског циклуса *Сlike са изложбе*.

Николај Римски-Корсаков (1844 – 1908)

Николај Римски-Корсаков (рус.: *Николай Андреевич Римский-Корсаков*) био је морнарички официр; касније се посветио музици и постао професор на Санктпетербуршком конзерваторијуму. Познат је по својој изванредној оркестрацији и делима *Шехерезада*, *Шпански кайричо* и операма *Сњежурочка* и *Злајни ђејо*. Као врхунски мајстор инструменталне обраде, довршавао је и оркестрирао композиције неких од других чланова *Руске ђејторке*.

Александар Бородин (1833 – 1887)

Александар Бородин (рус.: *Александр Порфириевич Бородин*), истакнути хемичар и универзитетски професор, аутор је опере *Кнез Игџор* (са чувеним *Половецким играма*) и две симфоније са израженим националним карактером.

Национална симфонија представља симфонијско дело у коме композитори свесно укључују словенске фолклорне мелодије, ритмове, историјске теме и националне мотиве, са циљем да изразе културни и национални идентитет.

Активности

1. Питања за дискусију

- Зашто се Михаил Иванович Глинка сматра оцем руске класичне музике?
- Које су основне карактеристике опера *Иван Сусањин* и *Руслан и Лјудмила* и у ком правцу су оне усмериле руску оперу?
- Који композитори сачињавају групу познату као *Руска њејџорка*?
- Шта је био главни циљ *Руске њејџорке* и како су они наставили Глинкину традицију?

2. Слушајте композиције композитора руске националне школе

Путем датог линка послушајте понуђене композиције представника руске националне школе.

Смернице за активност:

Док слушате, обратите пажњу на следеће:

- да ли је дело оркестарско или камерно;
- да ли има плесни карактер;
- да ли је део опере, симфонијске свите или самостална композиција;
- какав је карактер (херојски, оријентални, драматичан, свечан);
- каква је динамика (снажни контрасти, постепено грађење) и
- да ли се чују елементи народне музике.

Задатак:

- Изнесите сопствено виђење о томе која је од слушаних композиција у примерима на вас оставила највећи утисак.

Петар Илич Чајковски (1840 – 1893)

Петар Илич Чајковски (рус.: *Пётр Ильич Чайковский*) је један од најпознатијих руских композитора из епохе романтизма. Рођен је 7. маја 1840. године у Воткинску. На руској музичкој сцени појавио се истовремено са композиторима *Руске њеџорке*, али није био њихов члан. Његов стил је одраз подељености руске интелигенције на „западњаке” и „словенофиле”, јер се трудио да створи чисто руску музику на европским стандардима. Иако је музички таленат показао од најранијег узраста, као син државног службеника, његова каријера је такође започела у тој области. Али, 1862. године, отварањем првог Конзерваторијума у Санкт Петербургу, Чајковски је донео коначну одлуку да живот посвети музици (постао је један од првих студената). Касније је постао професор на Конзерваторијуму у Москви. Живот му се често одвијао на релацији Русија – Европа. Био је цењен, вољен и признат свуда, а тријумфалне турнеје дале су му статус светске звезде (имао је и част да наступи као диригент на отварању Карнеги хола у Њујорку, САД). Преминуо је 6. новембра 1893. године у Санкт Петербургу од колере, само неколико дана након што је дириговао премијером своје *Патетичне симфоније*.

Чајковски је компоновао у разним жанровима: симфоније, опере, балете, камерну музику, духовне композиције и концерте за клавир и виолину. Он је посебно значајан по балетима, који су стекли светско признање: *Лабудово језеро*, *Усљавана лејошница* и *Крцко Орашчић*. Од опера посебно место заузимају *Евђеније Оњегин* и *Пикова дама*. Он је творац шест симфонија, а симфоније бр. 4, 5 и 6 (*Патетична*) спадају међу његова најпознатија дела и изражавају богату емоционалну палету људских осећања. Посебно место заузимају Концерт за клавир и оркестар бр. 1 у бе-молу и Концерт за виолину и оркестар у Де-дуру, као и увертира-фантазија *Ромео и Јулија* и свечана *Увертира* 1812.

Петар Илич Чајковски је композитор који је превазишао границе националне музике и оставио трајан печат у светској уметности.

P. Tchaikovsky

Занимљивост

Из историје Лабудовог језера

Иако је данас *Лабудово језеро* један од најпознатијих балета на свету, његова премијера 1877. године није била успешна. Публика и критика у почетку нису биле одушевљене музиком и кореографијом. Тек после смрти Чајковског, са новом поставком 1895. године, дело је постало светски хит. Ово показује да се понекад права вредност једног дела препознаје са закашњењем.

Сцена из балета *Лабудово језеро*

Занимљивост

1200 писама без сусрета

Надежда фон Мек, богата покровитељка музичке уметности, била је очарана Чајковскијевим стваралаштвом. Она му је стављала на располагање шест хиљада рубљи годишње, а да се притом никада нису лично познавали. Једина веза између њих било је дописивање, а духовна веза са њом морално је помагала композитору. Разменили су хиљаду и двеста писама, која су сачувана, а њој је посветио: Пету симфонију, балет *Усљавана лејошница* и оперу *Евђеније Оњеђин*.

Надежда фон Мек

Активности

1. Истражите и дискутујте

- На који начин стил Чајковског повезује руску националну традицију са европским музичким стандардима?
- Зашто се балети Чајковског сматрају врхунским делима светске музичке литературе?

Како симфоније бр. 4, 5 и 6 (*Паћејична*) Чајковског изражавају богату емоционалну палету и унутрашњу драматику човека?

2. Слушајте композиције Петра Илича Чајковског

Путем приложеног линка послушајте композиције Петра Илича Чајковског и пажљиво пратите њихов музички ток, карактер и оркестрацију. Након слушања одговорите писмено или дискутујте о следећим питањима повезаним са његовом музиком:

- Које емоције најчешће изражава музика Петра Илича Чајковског?
- По чему се балетска музика разликује од симфоније или концерта?
- Да ли се у његовим делима примећују драматичност и снажни динамички контрасти?
- Какву улогу има оркестар – да ли ствара сликовитост и програмску садржину?
- Где се осећа лиричност, а где трагичност?
- Одредите да ли музика има програмску садржину.

Беджих Сметана (1824 – 1884)

Беджих Сметана (чеш.: *Bedřich Smetana*) рођен је 2. марта 1824. године у Литомишлу, Чешка, а преминуо је 12. маја 1884. године у Прагу. Још као дете показао је велики музички таленат и рано започео да учи клавир и композицију. У младости је био под утицајем дела Франца Листа. Одређени период живео је и радио у Шведској, где је стекао значајно искуство као пијаниста, диригент и педагог. Након повратка у Праг активно се укључио у културни живот и залагао за развој чешке националне музике. Године 1874. потпуно је изгубио слух, али је и поред тога наставио да компонује. Преминуо је 1884. године у Прагу. Сметана се сматра „оцем“ чешке националне музике. Он је први успео да створи уметничку музику која јасно изражава национални дух чешког народа.

Целокупно стваралаштво Беджиха Сметане представља синтезу националних и тада актуелних европских музичких елемената, као и народног и уметнички изграђеног израза. Сметана је стварао у више музичких жанрова, али је творца и најзначајнији представник чешке националне симфонијске поеме и оснивач чешке националне опере.

У циклусу *Моја отаџбина*, састављеном од шест симфонијских поема, повезао је програмску музику са националном историјом и природом; заправо, музички је представио реку Влтаву, старе тврђаве, митске јунаке и славну прошлост своје отаџбине.

Његово најпопуларније оперско дело, комична опера *Продана невеста*, представља основу националне чешке опере и изобилује живописним народним елементима и чешким фолклорним мотивима.

Bedřich Smetana

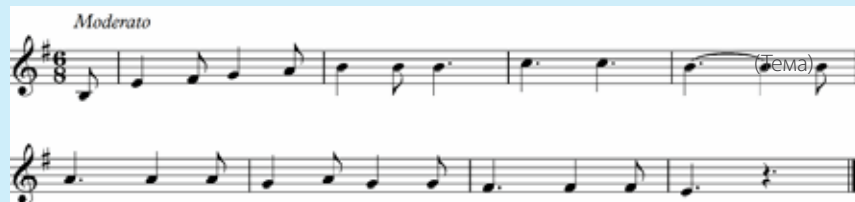

Беджих Сметана међу својим пријатељима 1865. године (слика Франтишека Дворжака)

Занимљивост

Беджих Сметана и симфонијска поема Влтава из циклуса Моја отаџбина

Мелодија *Влтаве*, заправо, прати ток реке: почиње тихим струјањем два извора, потом се река спаја и креће кроз шумске пределе, пролази кроз ловачке сцене и села, да би на крају стигла у величанствени град Праг. Сметана је успео музички да „исцрта“ путовање реке од њеног извора до ушћа. Ова композиција је симбол чешке природе и културе, а Сметана ју је компоновао и поред тога што је већ био потпуно глув.

Прва страница аутографске партитуре Другог гудачког квартета Сметане

Влтава

Анализа са сликовном мапом

Проверићемо колико је Сметана музиком успео да нам дочара Влтаву и пределе кроз које она тече.

Следи опис композиције по деловима. Пажљиво их прочитајте. Затим пређите на слушање примера. Покушајте да, уз помоћ описа и саме музике, препознате на који се опис односи сваки од музичких примера.

Извори

Мали поток извире кроз шуму, представљен нежним тоновима флауте. Са супротне стране појављује се хладан и таман извор, дочаран кроз звук кларинета. Два тока се постепено пробијају кроз шумски простор, све док се коначно не споје у једну реку. Музика се креће у кратким нотним вредностима и брзом темпу. Мотиви су сродни, а њиховим понављањем ствара се осећај да се два извора све више приближавају један другом.

Река

Река Влтава се креће разиграно, испуњена таласима, ширећи се док пролази кроз поља и зелене ливаде. Мелодијска линија ствара осећај као да слушалац пливи њеним током – широка, распевана и моћна. Оркестар звучи пунозвучно, са суптилним наглашавањем виолина, након чега се прикључују обоа и фагот, обогаћујући звучну слику.

Лов

Ток Влтаве пролази кроз шумске пределе, где одјекује звук хорне, најављујући почетак свечаног лова. Овај лимени дувачки инструмент наглашава препознатљиви ритам ловачког позива, праћен бубњевима. Атмосфера лова дочарава се понављањем истих тонских висина у ритмичкој шеми која асоцира на маршевски корак.

Свадба

Са расцветаних и зелених ливада одјекује жива и радосна музика. Осећа се празнична атмосфера – у току је свадбено весеље. Уз звуке полке, традиционалне чешке игре, присутни плешу са ведрином. Мелодија је написана у 2/4 такту, са разиграним, лаким карактером.

Праг

На свом путу ка Прагу, Влтава пролази поред Вишеграда, као са музичким поздравом древном граду. Тема добија свечани и узвишени карактер, са фанфарним мотивима које изводе трубе, налик одавању почasti старим чешким владарима. Звучна пуноћа се појачава чинелама, које уносе сјај и снагу. Потом енергију преузимају виолине својим сјајним тоном, док се широка и достојанствена река постепено губи у даљини.

Водопади

Река се спушта низ стрме планинске падине, где таласи ударају о стене и стварају брзакe и водопаде. Музика добија драматичан и напет карактер. Снажан утисак се гради кроз изражену употребу лимених дувачких и ударачких инструмената. На крају, река се моћно пробија кроз планинске масиве и наставља свој пут.

Водене виле

У ноћној тишини, поред обала Влтаве, водене виле тихо плешу под светлошћу месеца. Звучи нежна и смирујућа мелодија, налик на успаванку, коју изводе виолине. Осећа се лаки поветарац који ствара тихе таласе, бљесак месечеве светлости на воденој површини и силуете вила.

Antonín Dvořák

Антонин Дворжак (1841 – 1904)

Антонин Дворжак (чеш.: *Antonín Dvořák*) рођен је 8. септембра 1841. године у близини Прага. Он је један од најзначајнијих чешких композитора XIX века, који је наставио пут чешке националне музике који је поставио Беджих Сметана, уносећи у своја дела богатство народних елемената и снажну мелодијску инспирацију. Његов таленат је препознао немачки композитор Јоханес Брамс, који му је помогао да стекне међународну славу. Од 1892. до 1895. године боравио је у САД, где је био директор Националног конзерваторијума у Њујорку. Тамо је компоновао чувену *Симфонију из Новоџ свеџа*. Преминуо је 1904. године у Прагу.

Својим стваралаштвом Дворжак је допринео афирмацији словенске културе и музике на европској сцени. Стварао је у више музичких жанрова, а његова најпознатија дела су: Симфонија бр. 9 *Из Новоџ свеџа*, оп. 46 и оп. 72 – збирки од по осам *Словенских иџара* за клавир четвороручно и оркестар (инспирисане словенским фолклором); Концерт за виолончело у h-молу и ремек-дело – опера *Русалка*.

Тема из опере *Русалка*

Занимљивости

Дворжак је био велики љубитељ чешке народне музике и често је користио мотиве и ритмове народних песама у својим симфонијама и камерним делима. Међутим, многи не знају да је он био толико инспирисан народном музиком да су га својевремено називали „композитором народног духа”.

Када је био директор Националног конзерваторијума у Њујорку (1892–1895), охрабривао је америчке композиторе да користе афроамеричке и индијанске мотиве. Овај став се одразио и на његову *Симфонију из Новоџ свеџа*.

Насловна страница аутографске партитуре Девете симфоније *Из Новоџ свеџа*

Активности

1. Истражите и дискутујте

- Зашто се Беджих Сметана сматра „оцем“ чешке националне музике и какво је значење циклуса *Моја ошацибина*?
- Какво је значење опере *Продана невеста* у развоју чешке националне опере?
- Које дело Антонина Дворжака је настало током његовог боравка у САД и како је оно допринело његовој светској слави?

2. Слушајте композиције композитора чешке националне школе

Путем приложеног линка послушајте композиције Беджиха Сметане и Антонина Дворжака. Након слушања композиција одговорите на следећа питања:

- Одредите ком жанру припада свако дело (симфонијска поема, опера, игра, симфонија, соло-клавирска минијатура).
- Размислите како музика у *Влџави* приказује ток реке и природне сцене. Који инструменти стварају осећај кретања?
- У *Фуријанџу* и *Словенској игри* обратите пажњу на ритам и народни карактер. Да ли се осећа плесна енергија и национални дух?
- У IV ставу Симфоније бр. 9 анализирајте драматичност и оркестарску снагу. Како се гради кулминација?
- У *Песми месецу* опишите лиричност и вокални израз. Какву атмосферу ствара оркестар?
- У *Хуморески бр. 7* запазите мелодичност и лаки, распевани карактер.

Одговоре поткрепите конкретним музичким елементима: темпом, динамиком, ритмом, оркестрацијом и емоционалним изразом.

МУЗИКА У XX ВЕКУ

Музика XX века обележена је неவிђеном разноврсношћу, великим променама, експериментисањем и развојем технологије, са акцентом на индивидуализму и истраживању нових звукова и форми. Она руши традиционалне границе претходних епоха, а композитори истражују нове начине изражавања кроз мелодију, ритам, хармонију, инструментацију и музичке форме. Симфонија, симфонијска поема, увертира, концерт и соната настављају да се компонују, али на флексибилнији и иновативнији начин. Инструментална музика је израженија него вокална, а чешће се користе мањи ансамбли и дувачки инструменти.

Хармонија доживљава значајне промене, изазване атоналношћу, политоналношћу и додекафонијом. Ритам и метрика такође добијају нове слободе, са честим променама метра и развојем полиритмије. Уместо једног доминантног стила, у овом периоду се развија више различитих уметничких праваца, као што су импресионизам, експресионизам, неофолклоризам, неокласицизам, неоромантизам и електронска музика. У музици XX века посебно се јавља и авангарда (од француског *advance guard*, „предња гарда”) – појам који се односи на личности или дела која су иновативна и која експериментишу у својим областима деловања. Авангарда руши доминантну норму и крши традиционалне оквири у култури и уметности. У музици су то дела изван класичних структура, или композитори који се радикално разликују од претходне традиције.

Савремена музика XX века показује две стране: једна истиче садржину музичких идеја, приказујући везе између појединца и народа, а друга претвара музику у чисто тонско и ритмичко истраживање. У свим случајевима стваралаштво композитора показује нове путеве и слободе у музичком изражавању. Мењају се инструментаријум, форме и начин коришћења теме, а музичка мисао постаје флексибилнија и иновативнија него икада раније.

Импресија, рађање сунца Клод Моне

Импресионизам

Музички импресионизам се јавља крајем XIX и почетком XX века, најпре у Француској. Термин потиче из сликарства, посебно из дела *Импресија, рађање сунца* (Impression, soleil levant) Клода Монеа.

У музици овај правац представља реакцију против снажне драматичности и тежине романтизма. Уместо наглашене емоције и масивног звука, композитори теже стварању утиска, атмосфере и звучне боје. Код импресионизма, оркестрација је нежна, транспарентна и колористична. Инструменти стварају звучне слике (нпр.: вода, магла, ветар, природа).

На хармонском плану употребљавају се целостепене и егзотичне музичке лествице, пентатонске лествице, модалне лествице, паралелни акорди, дисонанце без класичног разрешења. Мелодије су фрагментарне и понекад „мозаички” поређане. Форме су кратке, као што су клавирске минијатуре и соло песме, а програмност је честа – музика слика спољашње сцене или тренутке. Импресионизам носи субјективност, индивидуалност и типично француски стил. Најзначајнији композитори овог стила су Клод Дебиси и Морис Равел.

Клод Дебиси (1862 – 1918)

Клод Дебиси (франц.: *Claude Debussy*) је француски композитор и један од главних представника музичког импресионизма, рођен 22. августа 1862. године у Сен Жермен ан Леу, а преминуо 25. марта 1918. године у Паризу.

Студирао је на Конзерваторијуму у Паризу, где се истакао као пијаниста и композитор. Био је део француског музичког круга са краја XIX века, под великим утицајем импресионистичке уметности, иако је сам често одбијао тај термин. Његова породица није била богата, а он је провео живот пун професионалних изазова, путовања и љубавних веза, али посвећен развоју свог јединственог музичког израза.

Стваралаштво Клода Дебисија одликује се великом иновативношћу у хармонији, ритму и фактури. Често је користио пентатонске и целостепене лествице, које стварају необичан, „егзотичан“ звук у поређењу са класичном тонском хармонијом. Дебиси је избегавао класичне форме, као што су соната и симфонија, у њиховом традиционалном смислу, дајући предност кратким поетским и програмским делима.

Стваралаштво Дебисија припада различитим областима – инструменталним и вокално-инструменталним композицијама. У првој групи значајна су дела за клавир: *Две арабеске*, *Бергамска свиџа*, *Ушисци*, *Слике*, *Дечји угао*, *Прелиди*, популарна *Мала свиџа* за четвороручно свирање (најчешће у транскрипцији за оркестар), *Бело и црно* за два клавира и др. Од дела за оркестар значајно место припада композицијама *Појодне једног фауна*, *Море*, *Три ноктјурна* и др., а од композиција за глас и клавир најуспешнији су циклуси *Заборављене арије*, *Лирске њесме* и др. Написао је једну кантату, два балета и оперу *Пеле и Мелисанда*.

Занимљивости

Дебиси је веома волео своју ћерку Клод-Ему, коју су звали Шушу. За њу је написао клавирску свиту *Дечји угао* (*Children's Corner*), пуну музичких слика из дечјег света.

Позната клавирска композиција *Месечева светлост* (*Clair de Lune*) Дебисија једна је од најизвођенијих клавирских композиција на свету и често се користи у филмовима и филмским серијама.

Аутографско рукописно дело
Клода Дебисија

Морис Равел (1875 – 1937)

Морис Равел (франц.: *Maurice Ravel*) рођен је 7. марта 1875. године у Сибуру (Француска), а преминуо је 28. децембра 1937. године у Паризу. Био је дубоко повезан са музиком још од раног детињства. Студирао је на Конзерваторијуму у Паризу, где се истакао као пијаниста и композитор. Често је повезиван са импресионизмом, али је његов стил јасније структуриран, са прецизном формом и изванредном оркестрацијом. После Првог светског рата наставио је активно да ствара и путује, стичући међународну славу.

Стваралаштво Мориса Равела одликује се јасном формом, префињеном оркестрацијом и богатим колоритом. Комбиновао је класичну структуру са модерним хармонским решењима, често користећи модалне лествице, шпанске ритмове и џез-елементе. Његова музика је технички прецизна, са пажљиво обликованим мелодијским линијама и ритмичком јасношћу. За разлику од слободне звучне атмосфере код Дебисија, Равел се више ослањао на формалну равнотежу и јасну архитектуру дела.

Његове композиције припадају области композиција за клавир, камерне, оркестарске и вокалне музике и музике за позориште. Најпопуларније дело је његова оркестарска композиција Болеро. То дело се састоји од необично дуге дводелне мелодије, праћене карактеристичном постојаном ритмичком фигуром која се понавља више пута. Од дела за клавир најпознатија су: *Павана за једну преминулу инфантикињу*, *Игре воде*, циклус *Огледала*, циклус *Заштита ноћи*, *Ошмени и сенциментални валцери*, два концерта за клавир и оркестар, укључујући *Концерт за клавир за леву руку* и свиту *Куренов гроб*. Написао је и две опере: *Дејте и чаролије* и *Шпански сај*, балет *Дафне и Хлоа* и композицију *Моја мајка Ђуска* за клавир четвороручно, која се изводи и у оркестарској верзији. Познате су и оркестарске композиције *Шехерезада* и *Шпанска рајсодија*, соло песме, сонате и изразито виртуозна рапсодија *Џиганин* за виолину и клавир.

Занимљивост

Равел је био познат по својој екстремној педантности и пажњи према детаљима. Он је често проверавао сваку ноту својих композиција много пута, чак и након завршетка целог дела, како би био сигуран да је сваки звук управо онакав каквим га је замислио. Ова педантност му је омогућила да створи оркестрације изванредне јасноће и боје, што се сматра једним од његових заштитних знакова.

Активности

1. Питања за дискусију

- Које су главне одлике музике XX века?
- Која музичка средства (хармонија, лествице, оркестрација, форма) су најкарактеристичнија за импресионизам?
- На који начин Дебиси кроз своја дела ствара нов хармонски језик и другачији приступ музичкој форми?
- Како се спајају класична форма и модерни звучни колорит у стваралаштву Равела и по чему се разликује његов стил од импресионистичког приступа Дебисија?

2. Слушајте композиције Клода Дебисија и Мориса Равела

Појодне једног фауна Клода Дебисија

Арабеска бр. 1 Клода Дебисија

Болеро Мориса Равела

Смернице за слушање:

- Обратите пажњу на карактер музике: да ли је сањива, мирна, хипнотичка или енергична.
- Слушајте на који начин мелодија, хармонија и ритам стварају атмосферу и осећај.
- Запазите динамичке промене и оркестрацију – који инструменти се чују, како се мењају звук и боја.
- Размислите како се осећате под утицајем музике и какве слике вам ствара у уму.
- Припремите своје утиске и мишљења за презентацију и дискусију.

Експресионизам

Експресионизам се јавља почетком XX века, углавном у Немачкој и Аустрији. За разлику од импресионизма, који тежи атмосфери и звучној боји, експресионизам се усмерава ка снажној, често драматичној и узнемирујућој унутрашњој експресији.

Овај правац је повезан са немиром модерног доба, психолошком напетостју и преиспитивањем традиционалних вредности.

Експресионизам већ напушта класичну тоналност (дур и мол) и истражује екстремну емоционалну експресију. Управо из ових експеримената експресионизма развијају се радикалне авангардне технике, као што су: дванаестотонски систем (додекафонија), серијализам, говорно певање (*Sprechgesang*), сложени ритмови и дисонанце. Најзначајнији представник експресионизма је Арнолд Шенберг.

Арнолд Шенберг (1874 – 1951)

Арнолд Шенберг (нем.: *Arnold Schönberg*) рођен је 13. септембра 1874. године у Бечу, а преминуо је 13. јула 1951. године у Лос Анђелесу, САД. Заступао је аустријску модерну музичку школу, вођен иновацијом и експериментом. Током свог живота Шенберг се преселио у САД и тамо наставио активно да ствара и предаје, остављајући велики утицај на америчку музичку сцену.

Стваралаштво Арнолда Шенберга одликује се радикалним иновацијама у хармонији, форми и ритму. Он је најпознатији по томе што је увео атонализам и створио дванаестотонску технику (додекафонију), систем који је заменио традиционалну хармонију новим методом за организовање свих дванаест тонова хроматске лествице, као основе композиције. У почетку је стварао експресионистичка дела са интензивном емоционалном експресијом, често са драматичном и контрастном динамиком. Касније његов стил постаје технички прецизан, са строго структурираним композицијама и пажљивом контролом сваког тона.

Сцена из опере *Мојсеј и Арон*

Шенберг је компоновао дела за оркестар и за соло инструменте, камерну музику и вокалну музику, као и опере и песме. Најпознатији су његови циклуси за соло глас и оркестар, композиције: *Пјеро месечар* – пример за мелодраму са експресионистичком формом уз коришћење говорног певања (*Sprechstimme*), *Преживели из Варшаве* – кантата, *Просвећљена ноћ* – гудачки секстет и *Мојсије и Арон* – велика, незавршена опера написана дванаестотонском техником. Његова музика има дубок утицај на развој модерне и авангардне музике у XX веку.

Проширите знање

12 - тонски систем (додекафонија) је техника коју је развио Арнолд Шенберг. Сваки тон од 12 полутонова у октави користи се подједнако, без наглашавања тоналног центра. Циљ је да се избегне традиционална тоналност и да се створе нове музичке структуре и хармоније.

Серијализам је развијање принципа дванаестотонског система и примена ритма, динамике и тембра у серији. Сваки елемент музике (не само тонови) може бити строго организован у низове који се понављају, што ствара ред, али и нове звучне ефекте.

Sprechgesang (говорно певање) је комбинација говора и певања. Ноте се не изводе строго као код певања, већ се приближно прати висина, а користе се ритам и израз. Најчешће се користи у експресионистичкој музици ради драматичних ефеката.

Пример: *Пјеро месечар* (Pierrot Lunaire) Арнолда Шенберга.

Атонализам је музички правац са почетка XX века у којем се музика ствара без јасно одређеног тоналног центра.

Друга бечка школа – Арнолд Шенберг је био један од најзначајнијих композитора XX века и оснивач Друге бечке школе. Његови ученици, Албан Берг и Антон Веберн, настављају његов рад и развијају експресионистичку и додекафонску музику. На овај начин, Друга бечка школа представља центар музичких експеримената у Бечу и веома је важна за развој модерне музике у XX веку.

Занимљивост

Шенберг је, поред тога што је био револуционарни композитор, такође био и сликар. Његове слике, од којих су многе у експресионистичком стилу, показују да се његова уметничка фантазија није ограничавала само на музику. Он је чак често говорио да му сликарство помаже да ослободи емоције и идеје које касније преноси у своје музичке композиције.

Албан Берг рад Арнолда Шенберга, 1910

Активности

1. Питања за дискусију

- Које је нове технике компоновања увео Арнолд Шенберг и како су оне промениле традиционално разумевање хармоније?
- Зашто се дела као што је *Пјеро месечар* (Pierrot Lunaire) сматрају примером експресионизма?
- Како је пресељење Шенберга у САД утицало на развој америчке музичке сцене?

2. Слушајте композицију Арнолда Шенберга

Преживели из Варшаве Арнолда Шенберга

Смернице за слушање:

- Обратите пажњу на говорно певање (Sprechstimme) – комбинацију говора и певања, са драматичним контрастима.
- Слушајте како оркестар ствара напетост и динамику кроз дисонанце, контрастна темпа и неочекиване ритмове.
- Слушајте тренутке са хором, као додатни слој текстуре и контраста у музици.
- Запазите атонализам и дванаестотонску технику, како се организују тонови за стварање јединственог музичког језика.

Неофолклоризам

Неофолклоризам је музички правац из XX века, у којем се композитори инспиришу народном музиком, али је обрађују савременим композиционим техникама. Уместо дословног преузимања фолклорних елемената, они су стилски прерађени и укључени у нов музички израз. Карактеристична је употреба асиметричних ритмова (5/8, 7/8, 9/8) и модалних лествица. Иако се темељи на народној традицији, неофолклоризам има савремени хармонски и звучни језик. Главни представник овог музичког стила је композитор Бела Барток.

Béla Bartók

Бела Барток (1881 – 1945)

Бела Барток (мађ.: *Béla Bartók*) је мађарски композитор, пијаниста и етномузиколог, рођен 25. марта 1881. године у Нађсентмиклошу, а преминуо 26. септембра 1945. године у Њујорку, САД. Од раног детињства показивао је изузетан музички таленат. Студирао је у Будимпешти, где се истакао као композитор, извођач и професор. Сматра се једним од најзначајнијих представника неофолклоризма.

Стваралаштво Бартока одликује се спајањем народне музике и савремених композиционих техника. Он је сакупљао и проучавао народне песме из Мађарске, Румуније, Словачке, Хрватске, Србије, Бугарске и других подунавских земаља. Народне ритмове, лествице и мелодије користио је као основу за стварање сложених хармонских структура и савремених музичких форми. Његово стваралаштво обухвата камерну, оркестарску, музику за клавир и вокалну музику. Међу најпознатија дела овог композитора спадају: *Музика за жичане инструменте*, *ударалке и челести*, *Трећи концерти за клавир*, збирка за клавир *Микрокосмос*, шест гудачких квартета, *Соната за два клавира и ударалке*, опера *Замак Плавобрадог*, балет *Чудесни мандарин* и др.

Занимљивост

У потрази за народном песмом

Бела Барток је путовао по селима Мађарске, Румуније и других балканских земаља, сакупљајући народне песме директно од сељака. Барток не само да је записивао песме, већ их је често и снимао на фонограф како би сачувао оригиналне мелодије. Његов етномузиколошки рад значајно је обогатио етномузиколошку науку и помогао му да створи јединствен композиторски стил.

Активности

1. Питања за дискусију

- Шта значи термин неофолклоризам и како се примењује у музици Бартока?
- Истражите како је Барток комбиновао традиционалну народну музику са савременим композиционим техникама.

2. Од звука до речи: Есеј инспирисан Бартоком

Allegro barbaro

Румунске народне иџре

Концерти за оркестар (фрагменти)

Изаберите једну од три композиције и кроз кратки есеј одговорите на следећа питања:

- Какав је ваш први утисак о музици?
- Које вам се емоције или слике јављају док слушате?
- Који музички елементи (ритам, мелодија, инструменти) су вам највише привукли пажњу?

Неокласицизам

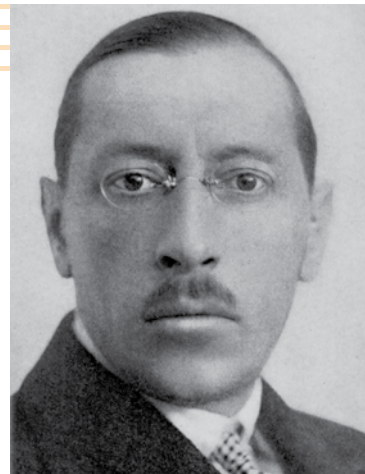
Неокласицизам је музички правац из прве половине XX века, који се јавља као реакција на романтизам и експресионизам. Након периода снажне емоционалности и експериментисања са тоналношћу, композитори се поново усмеравају ка јасноћи, равнотежи и формалној дисциплини музике из XVIII века. Инспирацију налазе у делима Хајдна, Моцарта као и у барокној музици Баха. Обнављају се класичне форме, као што су сонатна форма, симфонија, концерт, свита и фуга, али су оне испуњене савременим хармонским језиком. Музика се одликује јасном структуром, прегледном формом и уздржаним изразом. Уместо субјективне драматичности, истиче се објективност и стилска умереност. Иако се враћа традицији, неокласицизам не „имитира“ музику прошлости, већ преосмишљава њена стилска и формална обележја у духу XX века. Међу најзначајнијим представницима су композитори Игор Стравински, Сергеј Прокофјев и Паул Хиндемит.

Игор Стравински (1882 – 1971)

Игор Фјодорович Стравински (рус.: *И́горь Фёдорович Стравинский*) рођен је 17. јуна 1882. године у Оранијенбауму, близу Санкт Петербурга, Русија, а преминуо је 6. априла 1971. године у Њујорку, САД. По сопственој жељи сахрањен је у Венецији. Након Октобарске револуције напустио је Русију и живео и стварао у Швајцарској, Француској и САД.

У свом стваралаштву прошао је кроз више стилских периода. Започео је под утицајем руске музичке традиције и импресионизма, а касније је постао један од главних представника неокласицизма. Залагао се за јасну форму, дисциплину и „чисту музику“, супротстављајући се романтичарској осећајности и програмности. У последњем периоду живота прихватио је додекафонску и серијалну технику.

Аутор је балета *Жар-птица*, *Петрушка*, *Посвећење ђролећа*, *Пулчинела*, *Орфеј* и *Агон*, у којима је увео нов музички израз обележен сложеним ритмовима, асиметричним метрима и савременим хармонским решењима. Стравински је написао и оперу *Живой развратника*, три симфоније, концерте, кантате (*Canticum Sacrum*), камерну музику и др. Осим као композитор, био је активан и као диригент, пијаниста и аутор књига о музичкој естетици, међу којима је и његова *Аутиобиографија*.

Проширите знање

Sergei Prokofiev

Сергеј Прокофјев (1891–1953) био је руски композитор, пијаниста и диригент. Компонувао је симфоније, концерте за клавир, балете, опере и камерну музику. Његова најпознатија дела су балети *Пейељуџа* и *Ромео и Јулија*, концерти за клавир бр. 1–5 и симфонија бр. 1 Класична. Комбиновао је руске фолклорне елементе са модернистичким техникама, стварајући јасан и иновативан стил. Прокофјев је радио у Русији, САД и Европи, а након повратка у СССР 1936. године, морао је да се прилагоди строгим захтевима совјетске културне политике. Интересантно је да је Прокофјев своју музику често називао „музиком за уво и за мозак“, због комбинације лако памтљиве мелодије и сложених музичких структура.

Активности

1. Питања за дискусију кроз истраживање

Користећи интернет, енциклопедије, књиге или друге проверене изворе, истражите и дискутујте о следећим питањима:

- Зашто су се Стравински и други композитори окренули неокласицизму након Првог светског рата?
- Чиме је обележен музички израз Стравинског у балетима *Петрушка* и *Посвећење пролећа*?
- На који начин је Стравински комбиновао традицију руске музике са савременим композиционим техникама и идејама?

2. Слушајте музику Игора Стравинског и Сергеја Прокофјева

Балет Петрушка (фрагменти)

Посвећење пролећа (фрагменти)

Ромео и Јулија (фрагменти)

Концерт бр. 1 за клавир и оркестар

Слушајте пажљиво фрагменте следећих композиција:

- Запазите тип композиције – да ли је балет или концерт;
- Обратите пажњу на карактер музике;
- Слушајте који се инструменти истичу и како се користе у делу;
- Током слушања запазите разлику у функцији музике (музика за балет прати покрет и драму, док концерт наглашава извођење солисте).

Карл Орф (1895 – 1982)

Карл Орф (нем.: *Carl Orff*) је немачки композитор, диригент и музички педагог, познат по свом оригиналном стилу и по значајном утицају на савремено музичко образовање. Рођен је 10. јула 1895. године у Минхену, Немачка, где је и преминуо 29. марта 1982. године.

Још у младости показао је посебан интерес за театар, поезију и средњовековну књижевност. Заједно са Доротеом Гинтер основао је школу Гинтер (*Günther-Schule*), где је развио свој познати музичко-педагошки систем Орфов инструментаријум (*Orff-Schulwerk*). У свом стваралаштву Орф тежи једноставности, јасној форми и израженој ритмичности. Његова музика често има архаични призвук и снажну драмску изражајност, а такође је под утицајем народних песама и игара. Он не припада fully нити једном од тадашњих музичких праваца, већ ствара сопствени препознатљив стил, изграђен на наглашеном ритму, јасној структури и тесној повезаности између музике, речи и покрета. Због тежње ка јасноћи и формалној прегледности, често се убраја међу представнике неокласицизма. Највећу славу донело му је сценско-кантатно дело *Кармина Бурана* (*Carmina Burana*), настало 1936. године. Ова композиција је саставни део трилогије *Тријумфи* и њен је први и најуспешнији део. Други део су *Кајџулове њесме*, а трећи део *Тријумф Афродитџе*. Ово сценско-кантатно дело написано је на основу средњовековних латинских и немачких текстова и одликује се снажним ритмом, једноставном али упечатљивом хармонијом и моћним хорским изразом. Орф је компоновао и сценска дела, као што су опере *Месец и Муграц*, музику за театар, хор и различите инструменталне саставе.

Carl Orff

Проширите знање

Орфов инструментариум је скуп једноставних мелодијских и ударачких инструмената намењених музичкој настави, који подстичу активно и креативно музицирање код ученика. Овај систем се темељи на повезивању музике са покретом, говором и ритмом и данас се примењује у музичком образовању широм света.

Активности

1. Слушајте музику Карла Орфа и истражујте

Кармина бурана (О форџуна)

Слушајте пажљиво композицију и обратите пажњу на следеће:

- Обратите пажњу на карактер музике – ритам, динамику, хорске или солистичке делове;
- Истражите текст и значење композиције на интернету или у енциклопедијама и припремите кратку презентацију у којој ћете записати ваше белешке о карактеру музике, тексту и сопственом утиску о композицији.

Електронска музика

Електронска музика је врста савремене музике у којој се звук ствара, обрађује и репродукује помоћу електронских уређаја, уместо искључиво традиционалним музичким инструментима. Она почиње да се развија средином XX века, најпре у експерименталним студијама у Европи и САД, као део музичке авангарде.

У електронској музици звук се може стварати синтезајзерима, електронским осцилаторима, магнетофонском траком, рачунарима и семплерима. Поред стварања нових звукова, важну улогу има и обрада већ постојећих звукова кроз различите ефекте, као што су: ехо, реверберација, убрзавање, успоравање или трансформација гласа и инструмената.

Ова музика често нема традиционалну форму, већ се заснива на звучним бојама, текстурама и атмосферама. Карактеристичан је експериментални приступ и тежња ка откривању нових звучних могућности.

Међу најзначајније представнике овог стила убрајају се Карлхајнц Штокхаузен и Едгар Варез, који су допринели развоју електронске и експерименталне музике.

Проширите знање

Карлхајнц Штокхаузен ствара електронску музику 1950-их година

Штокхаузен је био авангардни композитор који је стварао електронску музику још 1950-их година. Био је један од првих композитора који су експериментисали са просторним постављањем звука, односно стварао је композиције у којима се звук „креће“ кроз простор око публике. На пример, у делу *Песма младих* комбинује људски глас са електронским звуцима и користи тродимензионални простор како би „пронео“ звуке кроз слушаоницу, што је било револуционарно за време када је дело изведено.

Активности

1. Истражујте о електронској музици

- Истражите на интернету, у књигама или у енциклопедијама шта је електронска музика и које су њене главне одлике.
- Пронађите најмање два примера електронске музике. Забележите аутора, годину настанка и карактер дела.
- Опишите шта је посебно код ове музике: звук, форма, коришћени ефекти и створена атмосфера. Припремите кратку презентацију или постер о ономе што сте научили и представите то пред разредом.

МАКЕДОНСКА КОМПОЗИТОРСКА ШКОЛА

Македонска композиторска школа формира се током XX века, у условима буђења националне свести и развоја савремене музичке културе. Њени корени налазе се у богатом народном музичком наслеђу, које представља темељ на коме се гради професионално стваралаштво. Македонски фолклор, са својим карактеристичним неравноделним ритмовима, модалним лествицама и орнаментисаном мелодиком, постаје главни извор инспирације за прве композиторе.

Почетком XX века појављују се први образовани музичари који постављају темељ националне композиторске традиције. Посебно значајну улогу имају делатници повезани са сакупљањем и обрадом народних песама, као и аутори првих хорских и соло песама уметничког карактера. Након Другог светског рата почиње систематичнији развој музичког живота у Македонији.

Оснивањем институција, као што су Македонска филхармонија, Македонска опера и балет и Музичка академија у Скопљу, стварају се услови за развој професионалног композиторског стваралаштва. У овом периоду јављају се прве генерације академских композитора, који постављају стилске и естетске смернице македонске савремене музике. Међу њима се посебно истичу имена Трајко Прокопијев, Тодор Скаловски, Стефан Гајдов и Кирил Македонски, који својим стваралаштвом постављају основе националне школе.

Филхармонија РС Македоније

Национална опера и балет, Скопље

Дела ових аутора обухватају различите жанрове – хорску музику, соло песме, оркестарске композиције, камерну музику и опере. У њиховом стваралаштву примећује се тежња за спајањем народне традиције са савременим композиционим техникама. Касније генерације композитора настављају да развијају ову традицију, уносећи нове стилске правце, као што су неокласицизам, модернизам и авангарда.

Македонску композиторску школу карактерише снажан осећај за мелодику, ритмичка разноврсност и наглашена емоционалност. Она представља важан део културног идентитета македонског народа и значајан сегмент савремене европске музичке културе. Кроз свој историјски развој, македонска музика је успела да сачува национални дух, а да се истовремено укључи у токове светске уметничке музике.

Оснивачи македонске композитореске школе (период после 1945. године)

Након 1945. године појављује се прва генерација македонских композитора, која поставља темеље савремене македонске уметничке музике. Ови ствараоци обликују национални музички израз, ослањајући се на богато фолклорно наслеђе које уграђују у своје композиције. Њихово стваралаштво представља основу на којој се даље развија македонска композиторска школа. Најзначајнији представници ове генерације су: Стефан Гајдов, Трајко Прокопијев, Тодор Скаловски, Живко Фирфов, Глигор Смокварски, Благоја Ивановски, Властимир Николовски и Кирил Македонски, који својим стваралаштвом постављају основу националне композиторске традиције.

Стефан Гајдов (1905–1992) рођен је у Велесу и један је од пионира македонске уметничке музике, који је посебно значајан за развој хорског стваралаштва. Његово стваралаштво заснива се на македонској народној песми, са јасном мелодијском линијом, а дела се одликују једноставном формом и непосредном комуникативношћу. Његова најзначајнија дела су: хорске обраде народних песама (*Ајде слушај Анђо, Милкано моме, Гудачки кварџеџи, Фанџазија за флауџу и оркестар* и друга.

Трајко Прокопијев (1909–1979), композитор и диригент, рођен у Куманову, у чијем опусу централно место имају хорско стваралаштво и сценска музика. У његовим делима доминира дубока веза са македонским фолклором, богата мелодика и јасан национални карактер. Најзначајнија дела Прокопијева су: хорски циклус *Кумановке*, први македонски балет *Лабин и Дојрана* и опере *Расџанак* (Разделба) и *Кузман Кайџан*.

Тодор Скаловски (1909–2004), композитор и диригент, рођен у Тетову, члан Македонске академије наука и уметности (МАНУ), један је од кључних стваралаца и организатора музичког живота у Македонији након Другог светског рата. Он се убраја међу осниваче македонске композиторске школе и имао је значајну улогу у формирању и развоју Македонске филхармоније, Македонске опере и балета и Музичке академије у Скопљу (данашњег Факултета музичке уметности Универзитета „Св. Кирил и Методије“). Најзначајнија дела Скаловског су: хорске композиције *Македонско оро, Величанија Кирилу и Методију* и свита *Балџеџе*.

Живко Фирфов (1906–1984) је композитор и етномузиколог, рођен у Велесу. Он је један од најзначајнијих сакупљача и проучавалаца македонског музичког фолклора и активан учесник у развоју македонске композиторске школе. У његовим делима доминирају ослањање на македонски фолклор, модалност и специфичне ритмичке структуре. Његово стваралаштво представља спој научног познавања фолклора и уметничке обраде у духу савремене музике. Најзначајнија дела су хорски циклус *Хумореске*, хорска композиција *Дрошар* и *Оркестарска свиџа*.

Глигор Смокварски (1914–1974), композитор, рођен је у селу Будимирци, Беровски крај. Он је међу композиторима који постављају темеље македонске симфонијске и сценске музике. Његово стваралаштво одликује се коришћењем фолклорних мотива у симфонијској форми и тежњом ка стварању крупних музичко-сценских дела. Посебно је значајна његова улога у развоју македонског балета и оркестарске музике. Међу његовим најзначајнијим композицијама су: балети *Македонска љовесџ*, *Болен Дојчин* и симфонијска поема 11. октобар.

Благоја Ивановски (1921–1994) је композитор и музички уредник, рођен у Скопљу. Већи део свог професионалног живота посветио је свом раду у Радио Скопљу и развоју симфонијске музике у РС Македонији. Његов опус обележен је историјском тематиком, драматичним изразом и снажном везом са македонским фолклором, а у њему доминира симфонијско стваралаштво са умерено модерним музичким језиком и јасно израженим националним карактером. Део његовог опуса су композиције: симфонијске поеме *Размишљање*, *Фреске*, *Варгар* и *Нерези* и трилогија *Самуилова епопеја*.

Властимир Николовски (1925–2001), композитор, педагог и академик, рођен је у Прилепу. Студирао је у Санкт Петербургу и Београду, а цео свој живот посветио је музичком образовању и развоју македонске уметничке музике. Био је први декан Факултета музичке уметности у Скопљу и члан МАНУ. Стваралаштво Николовског одликује се снажном вокалном оријентацијом, модалним мелосом и богатом метроритмиком. Инспирација македонским фолклором и духовном традицијом је трајна и суштинска, обрађена умереним и експресивним савременим музичким језиком. Његова најзначајнија дела су: ораторијуми *Климентџу* и *Кирилу*, симфоније *Бревис*, *Барбара* и *Русџика*, као и обиман хорски опус инспирисан фолклором.

Кирил Македонски (1925–1984), композитор и диригент, рођен је у Битољу. Студирао је композицију и дириговање у Загребу, Сарајеву и Љубљани, а усавршавао се и у Пољској и Немачкој. Паралелно са компоновањем бавио се и истраживањима из области музичке психологије и музикотерапије. У његовом стваралаштву доминира македонски музички фолклор, преточен у симфонијске и сценске форме. Одликује се снажном ритмичком енергијом, драматичношћу и јасним националним опредељењем, чиме даје значајан допринос развоју македонске опере и симфоније. Део његовог стваралаштва су: симфонијска поема *Плесачица*, прва македонска опера *Гоце* и опера *Цар Самуил*.

Активности

1. Питања за дискусију и истраживање

- Објасните улогу македонског фолклора у стваралаштву композитора – оснивача македонске музике.
- Који су главни доприноси композитора – оснивача ове генерације у развоју македонске уметничке музике?
- Упоредите стваралачке смернице композитора прве генерације у Македонији. У чему су слични њихови музички изрази, а у чему се разликују?

Друга генерација македонских композитора – афирмација и модернизам (1960–1980)

Током 1960-их и 1970-их година македонска уметничка музика улази у нову фазу свог развоја. Након темеља које је поставила прва генерација, појављује се група композитора која развија сопствени стил, користећи модернистичке технике и инспирацију из фолклора, али не као директан цитат. Они стварају симфоније, концерте, камерна и вокално-инструментална дела, чиме обогаћују концертни репертоар. Музички језик постаје софистициранији и продубљенији, а сваки аутор развија препознатљив лични стил.

Тома Прошев (1931–1996) је композитор и музиколог, рођен у Скопљу. Школовао се у Загребу, Љубљани и Паризу и један је од водећих представника македонске савремене музике и тзв. македонске музичке модерне. Стваралаштво Прошева одликује се савременим и авангардним музичким језиком, експериментисањем са формом и звучношћу, као и слободним односом према фолклору. Он је један од најзначајнијих композитора који су усмерили македонску музику ка европским савременим токовима. У његово стваралаштво спадају дела: опере *Паучина*, *Мали ђринц* и *Ареџеј*, балети *Оквири и одјеци* и *Песма над ђесмама*, симфоније (Симфонија наде) и ораторијуми *Скопље* и *Тера Македонија*.

Томислав Зографски (1934–2000) је композитор, рођен у Велесу. Студирао је композицију у Београду и већи део свог живота био је професор на Факултету музичке уметности у Скопљу. Његово стваралаштво најчешће се повезује са неокласицизмом, јасном формом и уравнотеженим изразом. У многим његовим делима присутни су фолклорни и духовни елементи, обрађени умереним и стилски прочишћеним музичким језиком. Његове најзначајније композиције су: симфонијска дела *Fantasia corale* и *Симфонијеџа ин Си*, кантата *Караорман*, хорске композиције *Варгар* и *Молиџва*, као и дела инспирисана македонском духовном традицијом.

Михајло Николовски (1934–1994) рођен је у Битољу и потиче из средине богате староградском и фолклорном традицијом, која је снажно утицала на његово музичко обликовање. Његово стваралаштво одликује се јасном формалном структуром, модално-тоналним језиком и суптилном обрадом македонског фолклора. У делима се осећа умерен савремени израз, без радикалних експеримената, са наглашеном лиричношћу и култивисаном оркестрацијом. Из његовог стваралаштва издвајају се: ораторијум *Илиндан*, кантата *Македонија*, Концерт за хорну, клавир и оркестар, Соната за виолину и клавир и друга.

Ристо Аврамовски (1943–2007) је композитор рођен у селу Селци код Струге, који је рано показао интерес за музику и израстао у једног од најплоднијих аутора македонске савремене музике. Аврамовски ствара дела са савременим музичким језиком и неокласицистичким приступом, у којима македонски фолклор и духовна традиција добијају нову звучну експресију. Његова музика одликује се драматичношћу, јасном формом и богатом оркестрацијом. Део његовог стваралаштва су композиције: Симфонија бр. 1 – *Ка свећлосџи*, Психофонија 1 и 2, ораторијуми *Македонија* и *Кирил и Методије*, балет *Болесни Дојчин* и друга.

Стојан Стојков (1941) је композитор и педагог, рођен у Подарешу (Радовишки крај). Студирао је клавир и композицију у Скопљу и Београду, а већи део свог живота посветио је педагошком и стваралачком рад у Македонији. Његово стваралаштво одликује дубока повезаност са македонским музичким фолклором, посебно са његовим рустикалним и дијафонским слојем. Фолклорне елементе трансформише у савремени хармонски и полифонски израз, са оригиналним ауторским печатом и снажном духовном и националном димензијом. Аутор је дела: хорска композиција *Сеоска свиџа*, балет *Охридска робиња Ташула*, опера *Змајева невеста*, вокална кантата *Псалми* и друга.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како друга група македонских композитора обрађује фолклорну традицију у поређењу са оснивачима? Размислите о степену директног цитирања наспрот стилској инспирацији.
- Како се код сваког аутора манифестује индивидуализација стила? (Размотрите који автор више експериментише са формом, звучношћу или драматичношћу.)

2. Истраживачка активност

У доле наведеном QR коду налази се списак дела македонских композитора. Пронађите дела композитора друге групе и одаберите две-три композиције.

Смернице за активност:

- послушајте изабране композиције;
- забележите који елементи показују модернистички приступ (хармонија, форма, ритам);
- забележите присуство инспирације фолклором и
- размислите како се дела међусобно разликују по стилу и изразу.

Припремите кратку презентацију у којој ћете одговорити:

- који модернистички елементи су најизраженији;
- да ли се осећа фолклорна инспирација и
- како дела представљају индивидуалност сваког композитора.

Трећа генерација македонских композитора – савремени израз (од 1980-их)

Од 1980-их година македонска уметничка музика улази у фазу интензивне интернационализације и стилске разноврсности. Композитори ове генерације школују се и делују у различитим европским и светским центрима, што утиче на проширење музичког језика и естетских концепција. За разлику од претходних генерација, код ове групе нема доминантног јединственог стила, већ се јавља снажна индивидуализација и отвореност ка новим технологијама, експерименталним формама и интердисциплинарним пројектима. У њиховим делима користе се електронска средства, рачунарска обрада звука и нове технологије, често у комбинацији са видеом, сценским елементима или мултимедијалним концептима, а музички језик постаје слободан и плуралистички. Композитори активно учествују на међународним фестивалима, сарађују са страним ансамблима и институцијама и делују ван националних оквира, што интегрише македонску музику у глобални савремени музички простор. Такође, истражују се нове звучне боје, проширене инструменталне технике, нетрадиционалне форме и концептуалне идеје, што истиче њихову експерименталну и иновативну природу.

Томе Манчев (1950–2020) је композитор и музиколог, рођен у Ђевђелији. Студирао је композицију у Скопљу, Прагу и Софији и био је дугогодишњи професор на Факултету музичке уметности у Скопљу. Стваралаштво Манчева одликује се изразитом драматичношћу, савременим симфонијским језиком и снажном емоционалном експресијом. Често се инспирише фолклором, историјом и савременим друштвеним темама, које обрађује богатом оркестрацијом и јасно обликованом формом. Део његовог стваралаштва су композиције: симфонија *Паѓановонија*, оркестарско дело *Еџодус 2001*, вокални циклус *Санџоријумска балада*, симфонија *Реквијем* и друга.

Димитрије Бужаровски (1952) је композитор, пијаниста и музиколог, рођен у Скопљу. Дуги низ година био је професор и декан Факултета музичке уметности (ФМУ) у Скопљу и један од најзначајнијих теоретичара и организатора музичког живота у Македонији. Стваралаштво Бужаровског одликује се полистилистичким приступом, спојем традиционалних и савремених изражајних средстава и активном употребом електронских и дигиталних технологија. У његовим делима често су присутни фолклорни и џез елементи, обрађени јасном формом и комуникативним музичким језиком. Аутор је композиција: Симфонија бр. 2 – *Рађање слободе*, ораторијум *Радомиров џисаџир*, опера *Десџина* и *Мисџер Докс*, Концерт за клавир и симфонијски оркестар, балет *Снежана* и друга.

Гоце Коларовски (1959–2006) је композитор, диригент и публициста, рођен у Скопљу. Студирао је композицију и дириговање на Факултету музичке уметности у Скопљу, а усавршавао се у Санкт Петербургу. Био је дугогодишњи професор и декан ФМУ и значајна личност у македонском музичком животу. Музика Коларовског одликује се савременим изразом, јасном формалном логиком и снажном ритмичком енергијом. У његовим делима преплићу се фолклорни елементи, модернистичке технике и богата оркестрација, при чему је увек присутна јасна драматуршка линија и изразита звучна експресивност. Из његовог стваралаштва издвајају се композиције: Симфонија у три става, Концерт за клавир и оркестар, композиција *Звона*, *Расџеви* – оркестарско дело верзије за различите саставе, (на тему Јована Кукузеља), кантата *Гласови* и друга.

Јана Андреевска (1967) је македонска композиторка, рођена у Скопљу. Образовање је завршила на Факултету музичке уметности у Скопљу, а ради и као педагог и аутор у области савремене музике. Њено стваралаштво одликује се савременим музичким језиком, суптилном звучном експресијом и истраживањем тембра и текстуре. Често је инспирисана поезијом и унутрашњим психолошким стањима, са минималистичким и амбијенталним елементима. Нека од њених најзначајнијих дела су композиције: *Соко сам, бура или бескрајна љесма?* – камерно дело, *Scattered Blues* за клавир, *Изборне афинитети* (*Elective Affinities*) за камерни ансамбл, *Дујага* бр. 1 и 2 за симфонијски оркестар и друга.

Панде Шахов (1973) је композитор, рођен у Скопљу. Студирао је композицију у Скопљу и Лондону и ради као композитор, педагог и диригент, са активном међународном каријером. Његово стваралаштво одликује се синтезом савремених композиционих техника, цез елемената и македонског фолклора, а његова музика је ритмички енергична, колористички богата и са јасно препознатљивим ауторским стилем. Његова најзначајнија дела су: *Осирва* за виолончело и камерни ансамбл, *Мала свиџа* за клавир, Концерт за клавир и оркестар, *Тремор* (за камерни састав) и друга.

Вулнет Таири (1982) рођен је у Гостивару. Студирао је композицију на Факултету музичке уметности у Скопљу и активно ради и ствара као композитор и педагог у Македонији. Његово стваралаштво карактерише јасна формална структура, савремени израз и пажљива оркестрација. Дела често комбинују традиционалне елементе са савременим техникама. Аутор је композиција: *Трио* за обоу, кларинет и фагот, *Циклус љесама* бр. 2, *Симфонија бр. 1* и других.

Фатос Лумани (1983) је композитор и музиколог, рођен у Струги. Студирао је и докторирао у Тирани и професор је на Факултету музичке уметности у Тетову. Стваралаштво му се карактерише полистилистичким језиком, комбинацијом серијске технике, алеаторике, класичних форми и фолклорних инспирација. Дела су му контрастна, са сложеним ритмичким структурама и разноврсним техникама. Његове најзначајније композиције су: *Свиџа* за оркестар, *Концерџи* – Рапсодија за виолину, клавир и оркестар, *Симфонија*, *Метаморфоза in D* за гудачки оркестар, *Ораџоријум* за солисте, хор и оркестар, опера *Скендербеџ* и друга.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како су студије и сарадње у иностранству утицале на стилску разноврсност македонске музике након 1980-их година?
- На које начине савремени композитори комбинују македонски фолклор са новим композиционим техникама и електронским средствима?
- Које одлике чине препознатљивим индивидуални стил композитора треће генерације?

2. Естетска процена композиције

У QR коду / на списку пронађите дело композитора треће групе.

Напишите кратку естетску процену:

- какав је карактер музике;
- који елементи су на вас оставили утисак (мелодија, оркестар, ритам, фолклорни елементи, електроника и др.) и зашто тако мислите?

Композитори популарне и џез музике – паралелна линија

Паралелно са развојем савремене уметничке музике, у другој половини XX века развија се и македонска забавна и џез сцена. Ови аутори не припадају директно академској композиторској школи, али њихово стваралаштво има значајну улогу у формирању савременог музичког израза. Они стварају песме за фестивале и медије, раде на радију и телевизији и аранжирају за „биг бенд“ ансамбле. У њиховој музици препознају се џез хармоније, синкопирани ритмови, импровизација и јасна мелодија са наглашеном вокалном линијом. Често користе елементе македонског фолклора, прилагођене савременом поп изразу. Многи од ових композитора истичу се као вешти аранжери и стварају непрекидну везу између традиције, модерне и масовне музичке комуникације.

Драган Ђаконовски-Шпато (1931–1987) је композитор и аранжер, рођен у Скопљу, оснивач и диригент Плесног оркестра МРТ-а и вокалног квартета *Имџули*. Стваралаштво му је блиско забавној и џез музици, са изузетним аранжерским способностима, инвентивним читањем и трансформацијом музичких материјала. Такве су композиције: *На иџранци*, *Један љубубац*, *Бал на води*, *Елеџија за џромбон* и друге.

Љубомир Бранђолица (1932–2023) је композитор и пијаниста, рођен у Херцег Новом. Студирао је у Загребу и Ријеци, а радио је као корепетитор у Македонском народном позоришту и у МРТ-у. Његов стваралачки језик је неоромантичарски, тоналан, са богатом мелодиком и оркестрацијом. Често интегрише македонске и друге фолклорне елементе у класичан и балетски израз. Аутор је балета, међу којима су *Велеградске варијације*, *Одбљесак*, неколико опера (*Марин и Југиџа*), *Концерти* за клавир и симфонијски оркестар и других.

Александар Џамбазов (1936–2022) је композитор и диригент, рођен у Стапару (Војводина). Радио је у МРТ-у као диригент Плесног оркестра и организатор Скопског фестивала и дечјег фестивала Златно славујче. Његов стваралачки опус обухвата популарну, дечју и класичну музику, као и музику за филм и позориште: *Рапсодија* за Скопље, (клавир и симфонијски оркестар), *Седам љлесних варијација*, *Дођи*, *Балада за Шџаџа*, као и више од сто педесет забавних мелодија и много дечјих песама (*Прво звонце*, *Хеј џолубови*, *џолубови бели*).

Кире Костов (1949–2023) је композитор, диригент и педагог, рођен у Битољу. Био је први трубач и диригент Плесног оркестра МРТ-а и учествовао је у Биг бенду Европске радиодифузије. Његово стваралаштво укључује бројне композиције, аранжмане и песме, као што су: *Леџи џалебе*, *Кад џије нема*, *Твоје очи сине*, *Син божји*, *Тајно моја* и око педесет оркестарских композиција у домену популарне и џез музике. Допrineо је музичком образовању и фестивалској сцени за децу и младе (*Си-го*, *Инџерфесџ Биџољ*).

Илија Пејовски (1947) је композитор и аранжер, рођен у Велесу. Радио је у МРТ-у као диригент и уредник, а касније и као професор на Факултету музичке уметности у Штипу. Аутор је више од осамдесет оригиналних композиција (*Брсјаци*, *Ваџус*, *Тема дејшеџа*, *Привид* и друге) и преко четири стотине аранжмана, са посебним акцентом на споју македонског фолклора и џеза, а написао је музику за више од четрдесет документарних филмова и за неколико играних филмова.

Живојин Глишић (1954) је композитор и џез аранжер, рођен у Скопљу. Радио је као гитариста и аранжер у МРТ-у, био је члан џез групе Јазбина и професор на Факултету музичке уметности у Скопљу. Стваралаштво му обухвата класичну, популарну и џез музику, са посебним интересовањем према македонском музичком фолклору. Дела су му стилски разноврсна, са јасном мелодиком и пажљивом оркестрацијом, прилагођена традиционалном и савременом извођењу, а међу њима спадају: *Симфонијеџа*, *Кончерџино* за електричну гитару и симфонијски оркестар, *На лейом џлавом Охриду*, *Прелудијум* и *џајдушко* (за клавир), *Пасхално ехо* и више од двеста педесет аранжмана за биг бенд.

Активности

1. Питања за дискусију и истраживање

- Како композитори популарне и џез музике комбинују македонски фолклор са популарним и џез елементима?
- Какву улогу имају фестивали, радио и телевизија у развоју њиховог стваралаштва?
- Какве разлике примећујете између њиховог стила и стила академске композиторске школе?

2. Слушна анализа

У QR коду / на списку пронађите дела македонских композитора популарне и џез музике и потражите њихову звучну варијанту путем ИКТ-а.

Напишите кратку естетску процену за свако дело:

- каква осећања дело побуђује у вама;
- који елементи највише одређују стил и
- да ли мислите да је блиско класичној музици, џез музици или популарној музици.

ПОПУЛАРНИ МУЗИЧКИ ЖАНРОВИ

Популарна музика је музика прихваћена од стране широке публике, лака за слушање и препознавање. Она одражава савремену културу и укусе људи, а њен задатак је да забавља, инспирише и изражава осећања.

Популарна музика се развила почетком XX века, захваљујући технолошком напретку, као што су појава радија и грамофонских плоча, али и урбанизацији и новим културним кретањима. Главне одлике ове музике су: њено лако памћење, мелодијске линије и ритмички мотиви, као и способност да преноси емоције и расположења. У њу се укључују различити музички жанрови, који омогућавају разноврсност и експериментисање. Међу најпознатијим популарним музичким жанровима су: џез, поп, рок, техно и реп. Ови музички жанрови имају велику улогу у савременој култури – они повезују људе, преносе емоцију и културне вредности, утичу на моду и стил живота и често рефлектују социјалну и политичку реалност. Популарна музика може имати и неке негативне стране. Понекад су јој текстови непристојни или насилни, што може утицати на ставове и понашање младих. Неке песме представљају нереалне слике о животу, љубави или успеху, што ствара притисак и очекивања која се тешко испуњавају. Такође, често слушање брзих и монотоних ритмова може смањити концентрацију и пажњу код ученика, посебно приликом учења.

Занимљивост

Музички дуели на улицама

Џез је на почетку био толико „жив“ и експерименталан, да су се музичари често такмичили ко ће направити најинтереснију импровизацију на улици или у клубу. Ови музички дуели били су права забава за публику и тако је џез постао синоним за слободу и креативност.

Џез музика је стил који потиче из САД са почетка XX века, посебно из Њу Орлеанса, где су се мешали афроамерички ритмови, блуз и европска хармонија. Одликује се импровизацијом, синкопираним ритмом и динамичким контрастима. Један од најпознатијих џез композитора је Луј Армстронг (Louis Armstrong). Он је такође био и трубач и солиста. Његово познато дело је *What a Wonderful World*, које приказује мелодичност, емоционалност и карактеристичан џез стил.

Џез музика има велику улогу у развоју популарне музике, утиче на друге жанрове, као што су поп и рок, и изражава слободу и креативност извођача.

Луј Армстронг

Поп музика је жанр који се развио 1950-их и 1960-их година, као део музике за широку популацију. Одликује се лако препознатљивим мелодијама, рефренима који се понављају и директним емоционалним изразом, са циљем да привуче широку публику. Она је усмерена ка забави, али истовремено може преносити поруке, осећања и културне вредности. Поп музика је омладински оријентисана, често прати моду и утиче на стил живота и потрошачке навике. Изводи се у различитим форматима – соло, бендови или вокалне групе – и често се пласира путем радија, телевизије, стриминг платформи и концерата.

Пример познатог поп аутора и поп стваралаштва је Мајкл Џексон, са албумом *Thriller* (1982). Насловна песма и албум дефинишу поп музику 80-их година прошлог века, са снажним ритмичким линијама, мелодијском приступачношћу и масовном популарношћу.

Мајкл Џексон

Рок музика је жанр популарне музике који се појављује 1950-их година у САД и Великој Британији. Главне одлике ове врсте музике су заступљеност електричне гитаре, бас гитаре, бубњева и снажног ритма, а често и енергичних и експресивних вокала. Рок се често повезује са бунтовничким духом, слободом и омладинском енергијом.

Познати представници ове музике су рок групе Битлси (The Beatles) и Ролингстонси (The Rolling Stones). Такође, постоје и многе друге познате рок групе које су утицале на овај жанр популарне музике.

Битлси (The Beatles) су једна од најутицајнијих група у историји рока, са мелодичним песмама и иновативном продукцијом. Међу њиховим многобројним песмама споменућемо песме *Hey Jude*, *Yesterday*, *Let It Be*.

Ролингстонси (The Rolling Stones) су пример класичног рока. Једна од њихових најпознатијих песама је песма *Satisfaction*.

Рок утиче на културу, моду и ставове младих и има значајну улогу у развоју савремене музичке сцене.

Битлси

Ролингстонси

Техно музика је жанр електронске популарне музике који се појавио у Мичигену, САД, 1980-их година, посебно у граду Детроиту. Одликује се ритмом који се понавља, синтетичким звуцима и електронским инструментима, а често је намењена за плес у клубовима и дискотекама. Главна карактеристика техно музике је фокусирање на ритам и атмосферу, а не на мелодију, као и на бас линије и електронске ефекте који се понављају. Познати аутори и продуценти техно музике су Juan Atkins, Derrick May и Kevin Saunderson. Ови аутори се сматрају тројицом великана техно музике из Детроита. Пример дела из овог жанра је *Strings of Life* Дерика Меја (1987).

Реп музика је музички жанр који се развија као део хип-хоп културе и заснива се на ритмичком рецитовану текста (реп) преко музичке подлоге (бит). Појављује се 1970-их година у Њујорку, посебно међу афроамеричком и латино заједницом, као начин да млади изразе своју свакодневицу, проблеме, ставове и идентитет. Најважнија карактеристика реп музике је текст, који често говори о реалним животним темама: социјалној неправди, сиромаштву, дискриминацији, али и о пријатељству, успеху, самопоуздању и личним искуствима. Музика најчешће има јасан ритам који се понавља, створен помоћу бубњева, семплова и електронских звукова. Реп музика има велики утицај на младе јер им омогућава слободу изражавања и осећај да се њихов глас чује. У исто време, важно је критички приступити текстовима, јер неке песме садрже непожељне поруке, попут насиља или вулгарног језика.

Еминем

Међу најпознатијим реп извођачима су: Kendrick Lamar, Тирас Shakur, Eminem и други, а данас је реп музика један од најутицајнијих жанрова у светској популарној музици.

Популарна музика најчешће користи једноставне и понављајуће форме, које су лаке за памћење и за певање. Најчешћа је стандардна песма са строфом и рефреном. Она се изводи на различите начине: солисти или бендови, вокалне групе, ди-џејеви, електронски продуценти и др. Њена функција је да забавља, да преноси емоције и осећања, да одражава културу и савремене трендове, понекад да преноси поруке или информације и да допре до широке публике. Она има и комерцијалну и мотивишућу улогу. Популарна музика је намењена широкој публици, обично младим људима, али и свима који воле забаву и лако препознатљиву музику.

Активности

1. Питања за дискусију и истраживање

- Који су фактори утицали на развој популарне музике почетком XX века и које су њене главне одлике?
- Наведи три позитивне улоге популарних музичких жанрова у савременој култури.
- Које одлике популарне музике негативно утичу на младе?
- Када и где су се појавиле џез музика, поп музика, рок музика, техно музика и реп музика и које су њихове главне карактеристике?
- По свом избору истражите и направите листу популарних солиста и бендова из популарних музичких жанрова.

2. Поређење популарне и класичне музике

- Истражите на интернету и упоредите популарну и класичну музику.
- Изаберите једно дело класичне музике и једну популарну песму или композицију.
- Обратите пажњу на форму дела, извођење, функцију музике и намену.
- На крају, запишите своја запажања и на Пауерпоинту (Power-Point) презентујте како различити критеријуми утичу на то како доживљавате музику.

3. Слушајте и анализирајте музичке композиције домаћих аутора

Пронађите на интернету ове музичке примере и пажљиво их послушајте:

- *Рајсодија за Скопље* – Александар Џамбазов
- *Natën e mirë* – Elita 5
- *Ноћна краљица* – Ерзана Бериша
- *Caress* – Илија Пејовски

Размислите и одговорите:

- Да ли дело садржи елементе џеза, рока, попа, фолклора или класичне музике?
- Да ли је мелодија лирска, драматична или импровизаторска?
- Који инструменти или вокал имају водећу улогу?
- Ком жанру популарне музике припада свако дело?

Поделите закључке са друговима из разреда и објасните зашто тако мислите.

Филмска музика, музика за цртане филмове, видео-игре и рекламе

Занимљивости

Музичка магија филма

Филмска музика може постати позната и без филма. Неке теме, као што је тема *Џејмса Бонда* или музика из *Star Wars*-а, препознатљиве су одмах, чак и ако неко није гледао дотични филм, зато што стварају снажне емоције и сећања код људи.

Енио Мориконе (Ennio Morricone) је италијански композитор и диригент и један од најпознатијих композитора филмске музике на свету. Музика за филм *Добар, лош, зао* (The Good, the Bad and the Ugly) почиње необичним звуком који подсећа на завијање којота. Овај препознатљиви мотив постао је један од најпознатијих почетака у историји филмске музике.

Чувена *Мађарска рајсодија* бр. 2 Франца Листа може се чути и у једном од цртаних филмова о Тому и Џерију (Tom and Jerry), где је ликови изводе на клавиру на комичан начин. Захваљујући овом цртаном филму, многа деца су се по први пут упознала са овом познатом класичном композицијом.

Филмска музика, музика за цртане филмове, видео-игре и рекламе припадају тзв. музици у медијима. То је музика која не постоји самостално, већ је створена да би подржала слику, причу или поруку која се преноси путем различитих медија (филм, телевизија, интернет, игре, рекламе).

Филмска музика има задатак да појача емоцију, да прати драму и да помогне у приповедању приче. Она може створити напетост, радост, тугу или херојство и често је повезана са одређеним ликом, сценом или догађајем. Неке мелодије постају препознатљиве и ван филма, али је њихова основна улога да подрже визуелни садржај.

Музика за цртане филмове је најчешће весела, разиграна и јасна, прилагођена деци. Она наглашава покрете ликова, хумор и карактер сцена. Уз помоћ музике, деца лакше препознају емоције и поруке у цртаном филму.

Музика у видео-играма има интерактивну улогу. Она се мења у зависности од акција играча и ствара атмосферу игре – авантуристичку, тајанствену, опасну или мирну. Ова музика помаже играчу да се дубље унесе у виртуелни свет.

Музика у рекламама је краткотрајна, али има веома снажну функцију. Она треба брзо да привуче пажњу, да се запамти и да појача поруку рекламе. Често се користе једноставне мелодије или ритмови, који лако остају у сећању.

Активности

1. Питања за дискусију и истраживање

- Шта значи термин музика у медијима и како се разликује од других врста музике?
- Која је главна улога филмске музике? Наведите примере емоција или сцена које она појачава.
- Каква је музика за цртане филмове и на шта се највише фокусира?
- Како музика у видео-играма ствара атмосферу игре?
- Који је главни изазов музике у рекламама и како она то постиже?
- Према вашем мишљењу, која од ове четири врсте музике је најважнија за стварање емоција код публике и зашто?

2. Слушајте и анализирајте

Истражите и пронађите примере музике за филмове, цртане филмове, видео-игре и рекламе.

Послушајте примере и размислите:

- Како музика подржава причу, ликове или сцену?
- Које емоције музика побуђује?
- Који се инструменти или звуци користе и какву атмосферу стварају?
- Напишите кратке белешке за сваку композицију, а затим поделите са разредом шта сте приметили.

Музичка продукција и тонски студио

Музичка продукција обухвата све што је повезано са стварањем, снимањем, обрадом и финалном израдом једног музичког дела. Она почиње од првобитне идеје аутора, наставља се аранжманом и извођењем, а завршава се припремљеним аудио-записом који се може објавити и слушати у публици. У савременој музици, продукција има велико значење, јер начин на који је снимљена и обрађена музика снажно утиче на њен квалитет и на утисак код слушаоца.

Музички студио

Тонски студио је посебно опремљен простор у којем се снима и обрађује музика. У студију се користе микрофони, миксета, рачунари и различити аудио-програми за снимање вокала и инструмената. Тамо се изводе процеси као што су снимање, монтажа, миксање и мастеринг, којима музика добија чист, избалансиран и професионалан звук.

У музичкој продукцији учествују лица са различитом стручном спремом: композитор, извођачи, продуцент и тон-мајстор. Продуцент води целокупан рад и одлучује о звучном изгледу дела, док се тон-мајстор брине о техничкој страни снимања и о обради звука.

У данашње време, захваљујући дигиталној технологији, музичка продукција се може реализовати и у мањим кућним студијима. Ипак, професионални тонски студији и даље имају важну улогу, посебно приликом снимања концерата, албума, филмске музике и популарне музике.

Музичка продукција и тонски студио су кључни за стварање савремене музике, јер омогућавају да се музичка идеја претвори у квалитетан и завршен звучни производ спреман за публику.

Активности

1. Питања за дискусију

- Шта обухвата музичка продукција?
- Које су главне фазе у стварању једног музичког дела?
- Зашто је музичка продукција важна за савремену музику?
- Објасните шта је тонски студио, његова намена и основна техничка опрема и софтвер који се користе у њему?
- Која лица учествују у музичкој продукцији и које су њихове улоге?
- Зашто професионални тонски студији и даље имају важну улогу данас?
- Према вашем мишљењу, како је дигитална технологија променила начин на који се ствара музика?

Занимљивост

Прва музичка студија

Прва професионална тонска студија појавила су се почетком XX века, када је технологија за снимање звука постала доступна. Једно од првих комерцијалних студија основала је компанија *Victor Talking Machine Company* у САД, око 1901. године. Тамо се музика снимала на грамофонске плоче, а процес је био потпуно механички – микрофони су били једноставни, а музичари су морали да стоје на тачно одређеном месту како би се звук правилно пренео.

Занимљиво је да тада није постојала могућност монтаже или миксања – све је морало да се изведе савршено да би се снимало на једну траку. Ово показује колико је једно данашње тонско студио напредовало уз помоћ дигиталне технологије, у поређењу са првим покушајима снимања музике.

Фестивали и концерти популарне музике

Занимљивост

Хипици и музика као протес

1960-их година, хипици су користили рок и психоделичну музику да би изразили мир, љубав и протест против рата у Вијетнаму. Концерти и фестивали као што је Вудсток нису били само за забаву – они су били места где су млади сакупљали енергију, идеале и поруке о слободи и једнакости. Музика је постајала симбол читавог једног покрета.

Фестивали и концерти популарне музике су важан део савременог музичког живота и културе. Они представљају јавне музичке догађаје на којима извођачи представљају своју музику пред публиком уживо. Концерти су најчешће наступи једног извођача или групе, док фестивали укључују више извођача и трају један или више дана. Ови догађаји имају велику улогу у популаризацији музике, јер омогућавају директан сусрет између музичара и публике. Кроз наступе уживо, музика добија другачију енергију, а публика доживљава снажне емоције и заједничко искуство.

Фестивали и концерти доприносе културном и економском развоју, привлаче младе људе, туристе и медијску пажњу. Они често постају простор за промоцију нових музичких стилова, извођача и трендова у популарној музици. У савременом друштву, фестивали и концерти нису само забава, већ и облик културне комуникације, где музика повезује људе без обзира на узраст, језик или културну припадност.

Неки од фестивала популарне музике у свету су:

- *Glastonbury Festival* (Велика Британија) – један од највећих и најпознатијих фестивала у свету, са различитим музичким жанровима;
- *Coachella Valley Music and Arts Festival* (САД) – веома утицајан фестивал, познат по савременој поп, рок и електронској музици;
- *Tomorrowland* (Белгија) – један од најпознатијих фестивала електронске и техно музике;
- *Rock in Rio* (Бразил, Португалија) – велики међународни фестивал са рок и поп извођачима;
- *Montreux Jazz Festival* (Швајцарска) – светски познат џез фестивал, који укључује и друге савремене жанрове и...
- *Eurovision Song Contest* (Европа) – међународно музичко такмичење уз учество многих европских земаља.

Музичко-уметнички фестивал
Коачела (САД)

Неки музички фестивали у РС Македонији су:

- *Макфесџ* (Штип) – најпознатији фестивал забавне и популарне музике у држави;
- *Скојски џез фестивал* – међународно признати фестивал са врхунским џез уметницима;
- *Џез фесџ Тетово* – значајан фестивал који промовише џез музику и савремене музичке изразе;
- *Ноџафесџ* – фестивал нове и ауторске музике, са едукативном и уметничком улогом; тренутно није активан;
- *Охридско лето* – фестивал који је претежно усмерен ка класичној музици, али укључује и концерте савремене и популарне музике;
- *Џез фабрика фестивал* - Битољ – интернационални фестивал препознатљив на европској и светској музичкој сцени;
- *Асџибо џез фестивал* - Штип – значајан по едукацији младих музичара.

Џез фесџ – Тетово

Активности

1. Питања за дискусију

- Шта су фестивали и концерти популарне музике и како се разликују међу собом?
- Зашто су ови догађаји важни за популаризацију музике?
- Како ови догађаји помажу у промоцији нових музичких стилова и извођача?
- Зашто су фестивали и концерти облици културне комуникације?
- Који фестивал од светских или домаћих фестивала би желео/желела да посетиш и зашто?
- Како музика на фестивалима, без обзира на узраст, језик или културну припадност, повезује људе?

Занимљивост

Музика и мозак

Музика има велики утицај на наш мозак и тело. Она може да побољша расположење, смањи стрес и стимулише памћење. Она активира лимбички систем и хипокампус, који су повезани са емоцијама и сећањима, а такође подстиче и моторни кортекс, како бисмо се кретали у ритму. Музика развија креативност, концентрацију и просторно размишљање, а код учења свирања инструмента побољшава координацију и когнитивни потенцијал. Одговарајућа музика може помоћи и код људи са ADHD-ом или са повредама мозга, али погрешан избор или превише гласна музика може изазвати стрес или непријатна сећања. Музика повезује људе и доноси радост и инспирацију у живот.

Утицај музике на мозак

УСМЕРЕНО СЛУШАЊЕ

Усмерено слушање је начин слушања музике код ког се музичко дело перципира пажљиво и аналитички, уз активно укључивање мисаоних процеса. То подразумева пажљиво праћење тока музике, њене структуре и изражајних средстава, као и разумевање идеје или поруке коју композитор остварује кроз дело.

Приликом слушања музике треба запазити неколико важних елемената: стилски период, композитора и наслов дела. Затим треба обратити пажњу на различита музичка изражајна средства, међу којима су динамика, темпо, карактер дела, мелодија и ритам. Такође, треба пратити музичку форму и развој композиције. Активно слушање не значи само „чути“ музику, већ је слушати са намером. То подразумева означавање ритма, мелодије, динамике и форме; одговарање на питања повезана са делом и описивање музике речима пре и после слушања.

Ове технике су део савремених музичко-педагошких приступа за развијање музичке свести и критичког слушања.

Смернице за слушање музике	
Категорија	Што треба забележити
стил	барок, класицизам, романтизам, савремена
композитор / наслов	име композитора, наслов дела
извођачи састав	солиста, хор, оркестар, камерни састав, опера, балет
динамика	тихо или гласно, контрасти
темпо	брзо или споро, промене
карактер	весело, тужно, драматично, свечано
мелодија / ритам	мотиви, понављања, фразе
програмска садржина	прича, лик, догађај, осећање
форма / развој	повнављања, варијације, контрасти, дводелна/троделна, сонатна форма
музички појмови	лајтмотив, увертира, чин и слика, дует, арија
активности	означување, питања, описивање, анализа

МУЗИЧКА
ТЕОРИЈА
КРОЗ
ПРАКСУ

МУЗИЧКА ТЕОРИЈА КРОЗ ПРАКСУ

Музичка теорија постаје јаснија и занимљивија када се повеже са праксом. У овом делу истраживаће се музичке лествице, интервали и акорди, ритам, метар и такт, као и елементи музичких облика.

Кроз активан рад у апликацијама за писање нота или свирањем инструмента, можемо стварати и слушати музику, експериментисати са ритмом и мелодијом и примењивати теоријска знања у реалним музичким ситуацијама. На овај начин музичка теорија не остаје апстрактна, већ се оживљава кроз извођење и креативни израз, што помаже њеном бољем разумевању и развоју музичког талента.

ЛЕСТВИЦЕ, ИНТЕРВАЛИ И АКОРДИ

Да се подсетимо!

Музичка лествица (скала) састоји се од седам тонова поређаних према музичкој азбуци, при чему се први тон понавља као осми.

Ступањ је место тона у једној музичкој лествици (скали). Ступњеви се обележавају римским бројевима (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII). Полустепен је најмање растојање између два суседна ступња. Обележава се са $1/2$.

Степен је растојање од два полустепена. Обележава се са $1/1$.

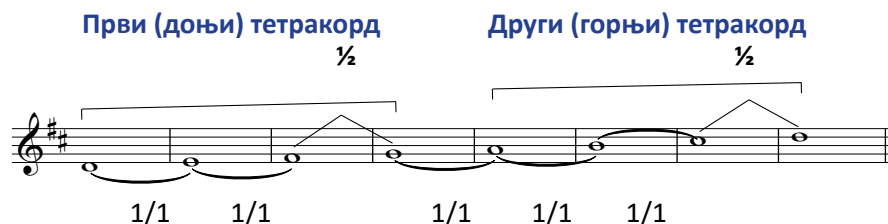
Тетракорд представља поделу једне музичке лествице (скале) на два једнака дела. Свака музичка лествица (скала) има први или доњи тетракорд, који садржи ступњеве I, II, III и IV, и други или горњи тетракорд, који садржи ступњеве V, VI, VII и VIII.

ГРАФИЧКИ ПРИКАЗ МУЗИЧКИХ ЛЕСТВИЦА (СКАЛА) – ДУРСКИ И МОЛСКИ

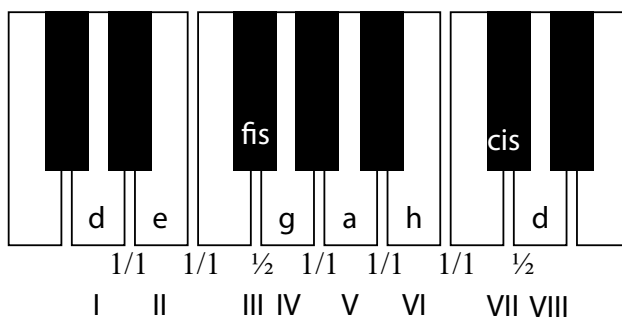
ДУРСКА СКАЛА							
	$1/1$	$1/1$	$\frac{1}{2}$	$1/1$	$1/1$	$1/1$	$\frac{1}{2}$
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
ПРИРОДНА МОЛСКА СКАЛА							
	$1/1$	$\frac{1}{2}$	$1/1$	$1/1$	$\frac{1}{2}$	$1/1$	$1/1$
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
ХАРМОНСКА МОЛСКА СКАЛА							
	$1/1$	$\frac{1}{2}$	$1/1$	$1/1$	$\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
МЕЛОДИСКА МОЛСКА СКАЛА (При силажењу користи се природни мол)							
	$1/1$	$\frac{1}{2}$	$1/1$	$1/1$	$1/1$	$1/1$	$\frac{1}{2}$
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII

Де-дур

Де-дур је дурска лествица (скала) која почиње и завршава тоном **d**. Састоји се од следећег низа тонова: **d, e, fis, g, a, h, cis, d**. Има два предзнака – повишен тон **f** (**fis**) и повишен тон **c** (**cis**).

Солмизација:	ре	ми	фа#	сол	ла	си	до#	ре
Алфавет:	d	e	fis	g	a	h	cis	d
Ступањ:	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII

Активности

1. Одговорите на питањата

- Колико предзнака има скала (лествица) Де-дур, који су то предзнаци и за које тонове су намењени?
- Какав је редослед целих степени и полустепени код скале (лествице) Де-дур?
- Који су саставни елементи скале (лествице) Де-дур?

2. Задачи за рад у апликацији за писање нота

- Напишите у виолинском кључу скалу (лествицу) Де-дур са свим њеним елементима.
- Напишите најмање по три мелодијска интервала (од приме до октаве) од I, IV и V ступња.
- Напишите најмање по три хармонска интервала (од приме до октаве) од II, III, VI и VII ступња.

3. Примена скале (лествице) Де-дур кроз певање и свирање

Ипевајте скалу (лествицу) Де-дур са узлазним и силазним кретањем, пазећи на чисту интонацију, док један ученик свира исту скалу на клавијатури, према датом нотном запису. По завршетку, ученик који свира замењује се другим учеником, а активност се понавља.

Да се подсетимо!

Свака дурска скала има своју паралелну молску скалу. Молска скала се добија извођењем из дурске. Шести ступањ дурске скале постаје први ступањ и нижу се тонови молске скале.

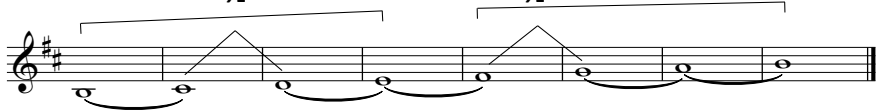
ха-мол

Скала ха-мол је паралелна молска лествица Де-дура и има предзнаке **fis** и **cis** (као паралелна скала).

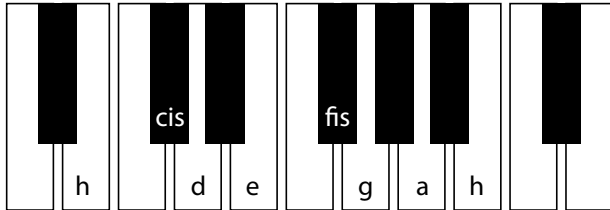
Скала ха-мол у природном облику гради се према природном моделу молске лествице, без додатног повишавања или снижавања тонова.

Тонови ха-мола у природном облику су: **h, cis, d, e, fis, g, a, h**.

Први (доњи) тетракорд $\frac{1}{2}$ **Други (горњи) тетракорд** $\frac{1}{2}$

Солмизација: си до# ре ми фа# сол ла си
Алфавет: h cis d e fis g a h
Ступањ: I II III IV V VI VII VIII

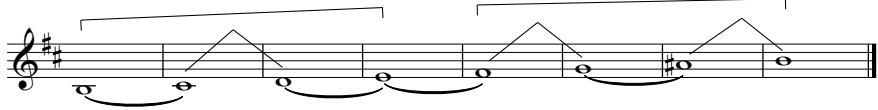

I II III IV V VI VII VIII

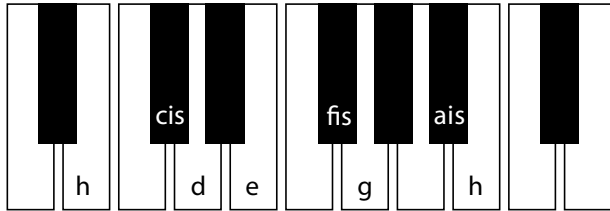
Скала ха-мол у хармонском облику гради се према хармонском моделу молске лествице, са повишавањем VII ступња.

Тонови ха-мола у хармонском облику су: **h, cis, d, e, fis, g, ais, h**.

Први (доњи) тетракорд $\frac{1}{2}$ **Други (горњи) тетракорд** $\frac{1}{2}$ $1\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$

Солмизација: си до# ре ми фа# сол ла# си
Алфавет: h cis d e fis g ais h
Ступањ: I II III IV V VI VII VIII

I II III IV V VI VII VIII

Скала ха-мол у мелодијском облику гради се према мелодијском моделу молске лествице, са повишавањем **VI** и **VII** ступња при кретању нагоре. При кретању надолу, скала се изводи у природном облику.

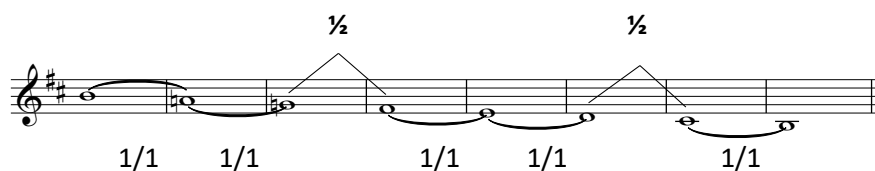
Тонови ха-мола у мелодијском облику су: **h, cis, d, e, fis, gis, ais, h[↑], h, a, g, fis, e, d, cis, h[↓]**.

Солмизација: си до# ре ми фа# сол# ла# си

Алфавет: h cis d e fis gis ais h

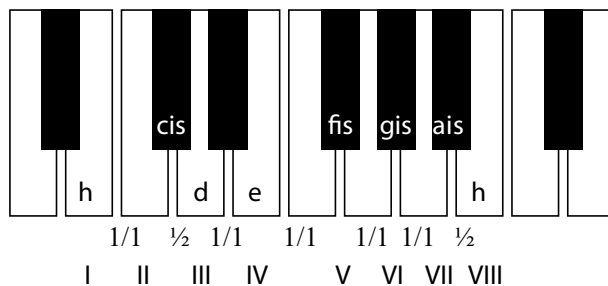
Ступањ: I II III IV V VI VII VIII

Солмизација: си ла сол фа# ми ре до# си

Алфавет: h a g fis e d cis h

Ступањ: VIII VII VI V IV III II I

Активности

1. Одговорите на питања

- Који ступањ се повишава код скале ха-мол у хармонском облику?
- Шта се дешава са повишеним тоновима при кретању надоле код ха-мола у мелодијском облику?

2. Задачи за рад у апликацији за писање нота

- Напишите у виолинском кључу скалу ха-мол у свим њеним облицима.

3. Певамо двогласну вежбу у ха-молу (природни облик)

- Уз помоћ наставника испевајте доле наведену двогласну мелодијску вежбу. Радите у две групе: прва група пева мелодију горњег гласа, друга група пева мелодију доњег гласа, а затим обе групе певају задату вежбу заједно.

4. Певамо мелодијску вежбу у ха-молу (хармонски облик)

- Уз помоћ наставника испевајте следећу мелодијску вежбу.

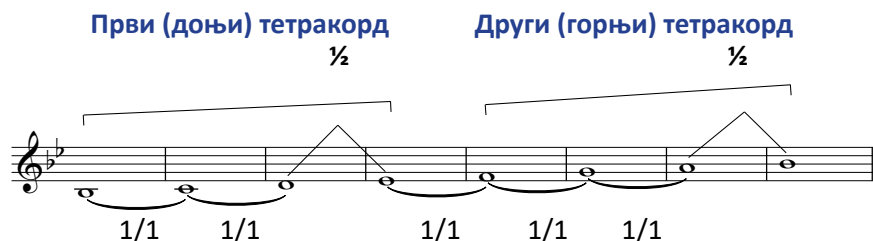
5. Практично извођење

- Уз помоћ наставника одсвирајте доле наведену мелодију на клавијатури.

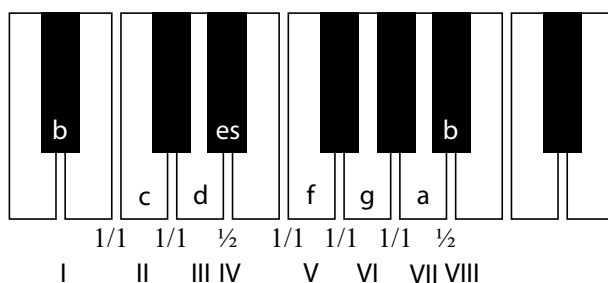

Бе-дур

Бе-дур је дурска скала (лествица) која почиње и завршава тоном **b**. Састоји се од следећег низа тонова: **b, c, d, es, f, g, a, b**. Има два предзнака – снижени тон **h** (**b**) и снижени тон **e** (**es**).

Солмизација:	си ^b	до	ре	ми ^b	фа	сол	ла	си ^b
Алфавет:	b	c	d	es	f	g	a	b
Ступањ:	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII

Активности

1. Одговорите на питања

- Колико предзнака има скала (лествица) Бе-дур, који су то предзнаци и за које тонове су намењени?
- Какав је редослед целих степени и полустепени код скале (лествице) В-дур?
- Који су саставни елементи скале (лествице) Бе-дур?

2. Испевајте следећу дурску скалу (лествицу) Бе-дур

3. Задаци за рад у апликацији за писање нота

- Напишите у виолинском кључу скалу (лествицу) Бе-дур са свим њеним елементима.
- Креирајте мелодију од осам тактова у Бе-дур скали (лествици), у 2/4 такту, користећи осмине, четвртине, половине нота и одговарајуће паузе, а затим је испевајте.

ге-мол

Скала ге-мол је паралелна молска лествица Бе-дурa и има предзнаке **b** и **es** (као паралелна скала).

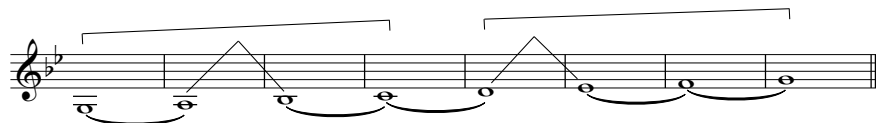
Скала ге-мол у природном облику гради се према природном моделу молске лествице, без додатног повишавања или снижавања тонова.

Тонови ге-мола у природном облику су: **g, a, b, c, d, es, f, g**.

Први (доњи) тетракорд

 $\frac{1}{2}$

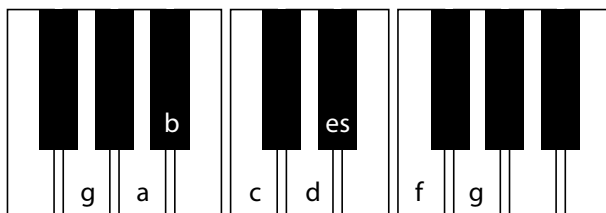
Други (горњи) тетракорд

 $\frac{1}{2}$

Солмизација: сол ла си $\flat$ до ре ми $\flat$ фа сол

Алфавет: g a b c d es f g

Ступањ: I II III IV V VI VII VIII

1/1 $\frac{1}{2}$ 1/1 1/1 $\frac{1}{2}$ 1/1 1/1

I II III IV V VI VII VIII

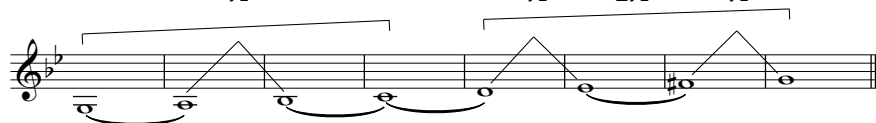
Скала ге-мол у хармонском облику гради се према хармонском моделу молске лествице, са повишавањем VII ступња.

Тонови ге-мола у хармонском облику су: **g, a, b, c, d, es, fis, g**.

Први (доњи) тетракорд

 $\frac{1}{2}$

Други (горњи) тетракорд

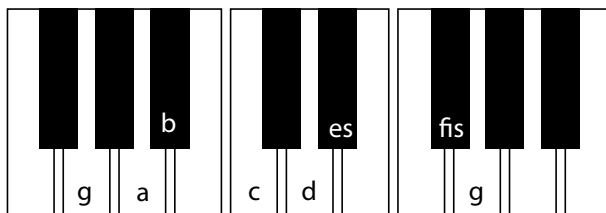
 $\frac{1}{2}$
 $1\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$

1/1 1/1 1/1

Солмизација: сол ла си $\flat$ до ре ми $\flat$ фа# сол

Алфавет: g a b c d es fis g

Ступањ: I II III IV V VI VII VIII

1/1 $\frac{1}{2}$ 1/1 1/1 $\frac{1}{2}$ 1 1/2 $\frac{1}{2}$

I II III IV V VI VII VIII

Скала ге-мол у мелодијском облику гради се према мелодијском моделу молске лествице, са повишавањем **VI** и **VII** ступња при кретању нагоре. При кретању надолу, скала се изводи у природном облику.

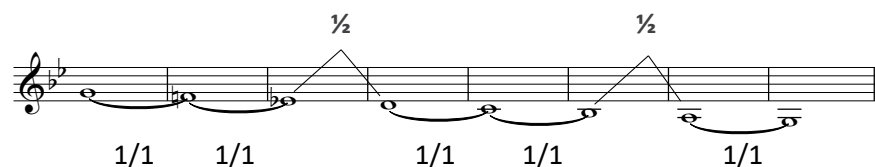
Тонови ге-мол у мелодијском облику су: **g, a, b, c, d, e, fis, g↑, g, f, es, d, c, b, a, g↓.**

Солмизација: сол ла си $\flat$ до ре ми $\natural$ фа $\sharp$ сол

Алфавет: g a b c d e fis g

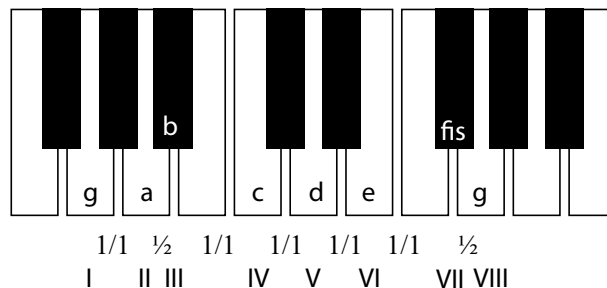
Ступањ: I II III IV V VI VII VIII

Солмизација: сол фа ми $\flat$ ре до си $\flat$ ла сол

Алфавет: g f es d c b a g

Ступањ: VIII VII VI V IV III II I

Активности

1. Одговорите на питања

- Која је паралелна скала (лествица) скали Бе-дур и како се она добија?
- Који ступањ се повишава код скале ге-мол у хармонском облику?
- Шта се дешава са повишеним тоновима при кретању на доле код скале ге-мол у мелодијском облику?

2. Задачи за рад у апликацији за писање нота

- Напишите у бас-кључу скалу ге-мол у природном облику.
- Напишите у виолинском кључу хармонске интервале терцу, квинту и октаву од I, IV и V ступња скале ге-мол (природни облик).

3. Визуелно и кроз певање препознајемо дурске и молске скале до два предзнака

- Анализирајте нотне записе, па визуелно и кроз певање утврдите у којој музичкој скали (лествици) су изграђени.

1.

2.

3.

4.

Акорд

Акорд је истовремено звучање три или више тонова различите висине.

Најосновнији облик акорда је квинтакорд или трозвук, који се састоји од основног тона, његове терце и његове квинте.

Квинтакорд или трозвук може бити дурски и молски (у зависности од тога каква је величина терце).

Да се подсетимо!

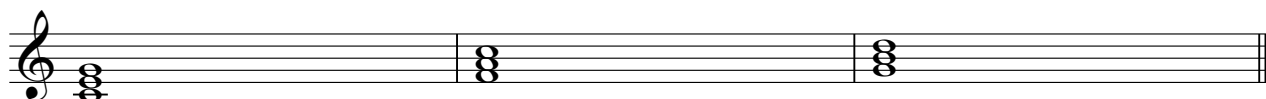
Интервал је растојање између два тона у музици. Основни интервали су: прима, секунда, терца, кварта, квинта, секста, септима и октава.

Дурски квинтакорд се састоји од велике терце и чисте квинте.

Проширите знање

Два интервала истог имена могу се разликовати по врсти. На пример, терца може бити мала, велика, смањена или повећана. Према врсти, интервали се деле на: чисте, велике, мале, смањене и повећане.

Примери за дурски квинтакорд (трозвук):

c – e – g

f – a – c

g – h – d

c – e велика терца

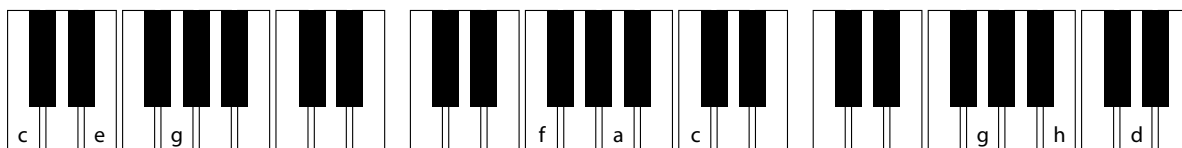
f – a велика терца

g – h велика терца

c – g чиста квинта

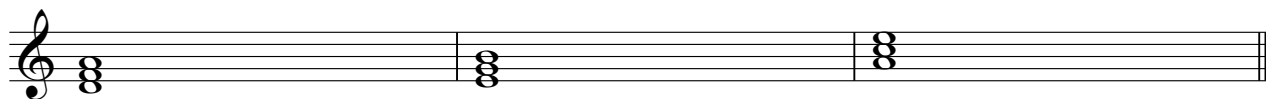
f – c чиста квинта

g – d чиста квинта

Молски квинтакорд се састоји од мале терце и чисте квинте.

Примери за молски квинтакорд (трозвук):

d – f – a

e – g – h

a – c – e

d – f мала терца

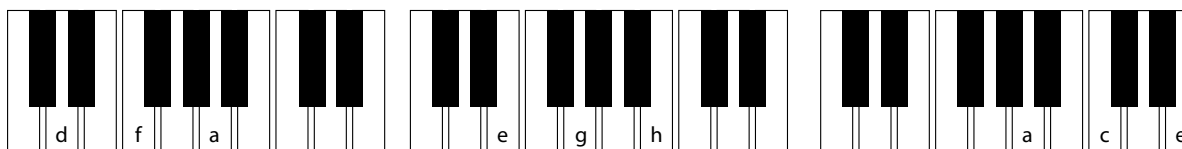
e – g мала терца

a – c мала терца

d – a чиста квинта

e – h чиста квинта

a – e чиста квинта

Активности

1. Рад у апликацији за писање нота

- У апликацији за нотни запис напиши квинтакорде:
 - дурски квинтакорд од c, f и g
 - молски квинтакорд од d, e и a

2. Формирање дурског и молског квинтакорда на клавијатури

- На клавијатури изгради дурски квинтакорд од c, f и g.
- На клавијатури изгради молски квинтакорд од d, e и a.
- Одсвирај оба квинтакорда и забележи звучну разлику између њих.

3. Анализирај и истражуј

- Уз помоћ наставника анализирај ове мелодијске вежбе, а затим идентификуј коришћене интервале, акорде и друга изражајна средства (метар-такт, темпо и динамику).
- Тема у Де-дуру – део из *Концерта за виолину и оркестар* у Де-дуру Лудвига ван Бетовена

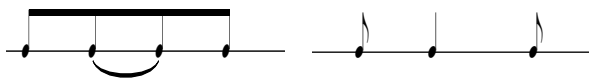
Allegro ma non troppo

- Тема во Бе-дур - део *Концерта за клавир и оркестар* у бе-молу од Петра Илича Чајковског

Allegro con fuoco

РИТАМ, МЕТАР И ТАКТ

Синкопа

Синкопа настаје када се два истоимена тона, од којих се први налази на ненаглашеном, а други на наглашеном делу такта, споје у један непрекинути тон. Спојање ова два иста тона врши се легатуром.

Легатура (итал. *ligare* – повезати) је знак у облику лука којим се спајају истоимени тонови (ноте), тако да се њихово трајање изводи као један непрекинути тон. Легатура се увек бележи од једне нотне главе до најближе следеће главе.

Да се подсетимо!

Ритам је низање и комбиновање тонова различитог трајања.

Метар је стално мењање тока наглашених и ненаглашених тонова.

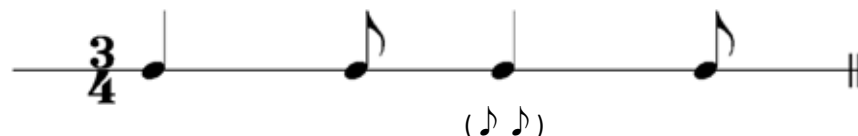
Такт је основна јединица грађе и најмањи део музичке композиције који је метрички одређен. Наглашени удари у сваком тактовном делу називају се теза (–), а ненаглашени удари називају се арза (˘).

Пример:

Може се писати и овако:

Занимљивост

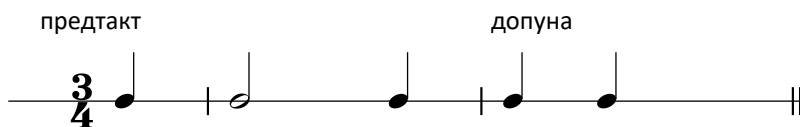
Синкопа се често назива ритмичко изненађење, јер помера акценат са наглашеног дела такта на ненаглашени. Притоме музика звучи живље, разиграније и динамичније. Занимљиво је да синкопа има кључну улогу у џезу, поп-музици и народној музици и представља њихово препознатљиво ритмичко обележје.

Може се писати и овако:

Предтакт

Предтакт је непотпун такт који се, обично, допуњује са последњим, такође непотпуним тактом. Предтакт се не сматра првим тактом.

Пример:

Пунктирани ритам

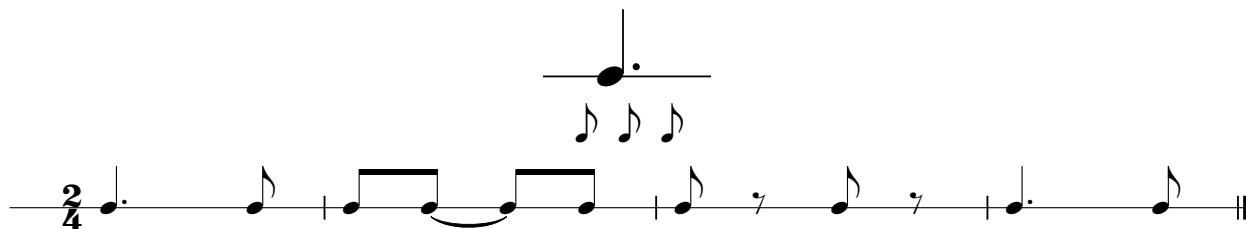

Пунктирани ритам је ритмичка појава код које се основна нотна вредност продужава тачком (лат. *punkta* – тачка). Тачка повећава нотну вредност за половину њеног трајања.

Пример:

- Грађење пунктиране ноте четвртине са тачком.

Тачка продужава четвртину за половину њеног трајања, тако да у тактовима 2/4, 3/4 и 4/4 нота траје један и по удар (колико једна четвртина и једна осмина: $1 + \frac{1}{2} = 1\frac{1}{2}$).

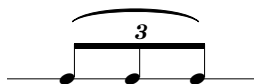

- Грађење пунктиране ноте осмине са тачком.

Тачка продужава осмину за половину њеног трајања, тако да у тактовима 2/4, 3/4 и 4/4 нота траје три четвртине једног удара (колико једна осмина и једна шеснаестина: $\frac{1}{2} + \frac{1}{4} = \frac{3}{4}$).

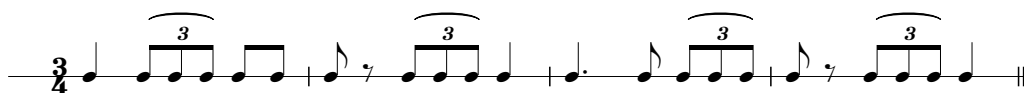
Триола

Триола настаје када се једна нотна вредност, уместо на два дела, дели на три једнака дела.

Триола спада у неправилне ритмичке (тонске) групе. Она се обележава бројем 3, који је најчешће окружен луком постављеним изнад или испод нота које чине триолу.

Пример:

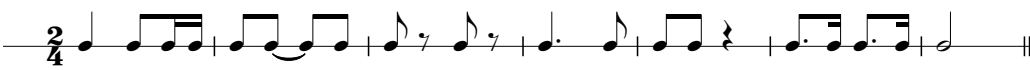
Активности

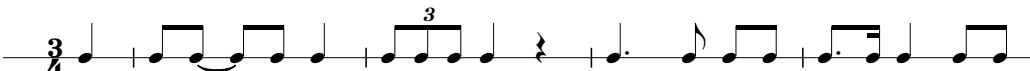
1. Квиз питања са кратким одговором

- Шта је синкопа?
- Којим знаком се, обично, спајају два истоимена тона да би се добила синкопа?
- Шта је легатура?
- Шта је предтакт?
- Да ли се предтакт сматра првим тактом? Зашто?
- Шта је пунктирани ритам?
- Шта ради тачка са нотном вредношћу?
- Колико траје четвртина са тачком у тактовима 2/4, 3/4 и 4/4?
- Од којих нотних вредности је састављена четвртина са тачком?
- Колико траје осмина са тачком у истим тактовима?
- Од којих нотних вредности је састављена осмина са тачком?
- Шта је триола?
- Како се дели нотна вредност код триоле?
- Како се означавају ноте које чине триолу у нотном запису?

Активности

1. Тактирајте ритмичке вежбе у 2/4, 3/4 и 4/4 такту са синкопом, предтактом, пунктираним ритмом и триолом.

1.

2.

3.

2. У апликацији за писање нота креирајте кратке ритмичке вежбе у 2/4, 3/4 и 4/4 такту, које садрже синкопе, пунктирани ритам, триоле и предтакт.

3. Аудитивна активност: Препознавање ритмичких појава

Пајешична соната Лудвига ван Бетовена (да се одслуша увод – почетни део – композиције)

Соната у Ге-дуру, I став Лудвига ван Бетовена

The Entertainer Скота Џоплина

Пажљиво слушајте три музичка примера.

Ваш задатак је да, самостално и путем слушања, утврдите:

- у ком примеру доминира синкопа;
- у ком примеру слушате триоле и
- у ком примеру има пунктирани ритам.

ЕЛЕМЕНТИ МУЗИЧКИХ ОБЛИКА И МУЗИЧКОГ РАЗВОЈА

Музичка форма је архитектура музичког дела. Као што у архитектури свака грађевина има своју форму и јасну структуру, тако и у музици свако музичко дело има своју музичку форму.

Музичка форма је начин на који су музички делови (мотиви, фразе, реченице и веће целине) распоређени и повезани да би изградили јасну и заокружену музичку целину.

Музички развој показује како се креће и како се мења музичка мисао током дела. Он се остварује путем:

1. Истоветност (понављање) значи понављање истог музичког материјала без промена.
2. Сличност (варирање) се јавља када се музички материјал понавља, али са малим променама, на пример, у ритму, висини тона или динамици.
3. Контраст (нова тема) се јавља када се појављује сасвим нов музички материјал или нова тема (потпуно различит од претходног материјала).

Градивни елементи музичке форме су: мотив, фраза, реченица и период.

- Мотив је најмања ритмичко-мелодијска музичка мисао.
- Фраза (двотакт) је најмања метричко-формална целина – група од два такта.
- Реченица је музичка мисао заокружена хармонијским завршетком – каденцом.
- Период је заокружена целина састављена од две реченице са сродним садржајем и хармонијски зависне међу собом.

Ови елементи су основа за стварање већих музичких облика, као што су:

- дводелни облик;
- троделни облик;
- тема са варијацијама;
- рондо и
- сонатни облик.

Сваки од ових облика има свој начин музичког развоја и организације.

Занимљивости

Музички облик и архитектура

Улаз у Галерију у Милану

Музички облик и архитектура се често заснивају на симетрији и понављању како би створили осећај реда, равнотеже и хармоније. У музици, на пример, трodelна форма (АБА) има јасан оквир у којем се први део понавља на крају, чиме слушаца добија осећај заокружености и завршености. На сличан начин, у архитектури су многе класичне грађевине изграђене са симетричним распоредом стубова и елемената, што код посматрача ствара утисак стабилности и јасне организације. Понављање и симетрија помажу људском уму да лакше препозна лепоту и логику, како у звуку, тако и у визуелном облику.

Музички облик и сликарство

Тајна вечера Леонарда да Винчија

У сликарству, посебно у класичним уметничким делима, уметници су користили принципе сличне онима у музичким облицима. Леонардо да Винчи је, на пример, у делу *Тајна вечера* пажљиво организовао композицију тако да су фигуре распоређене у јасно уређене групе са израженом централном тачком, чиме се ствара осећај визуелног ритма, равнотеже и хармоније. На сличан начин, музички облик организује звуке у логичну целину, омогућавајући развој, повезивање и јасан осећај завршености. Структура и понављање су кључни и у музици и у визуелним уметностима, јер помажу слушаоцу или посматрачу да лакше прати садржај и доживи га као заокружену целину.

Музички облик и поезија

Музика и поезија се граде на веома сличним принципима, јер се обе темеље на ритму, понављању и јасној структури. Мотив у музици може се упоредити са речју или са кратким изразом у поезији, као најмањи, али препознатљив градивни елемент. Фраза одговара једном стиху, у коме неколико елемената заједно стварају смисао, док је музичка реченица слична двостиху или заокруженој мисли у песми. Период се, пак, може упоредити са строфом, као целина која има унутрашњу логику, развој и осећај завршености, при чему се често појављује однос питања и одговора или напетости и смиривања.

Музички облик и филм

Као што се филм не састоји од случајних сцена, већ од логички повезаних делова, тако се и музичко дело гради од јасно организованих музичких целина. Кратки музички мотив може се упоредити са упечатљивим кадром или са кратком сценом која привлачи пажњу, фраза са малом сценом која има своје значење, а реченица са читавом сценом са јасним почетком и крајем. Музички период, пак, одговара једној читавој филмској секвенци, у којој су догађаји логички повезани и заједно стварају осећај целине и завршености.

Мотив

У књижевности, ликовним уметностима и у другим уметничким областима, појам мотив означава основну замисао на којој се гради уметничко дело.

У музици је мотив најмања ритмичко-мелодијски јасно обликована целина која се може издвојити и препознати у музичком садржају. Он се може упоредити са речју у говору, јер је и реч најмања смисаона целина од које се граде реченице.

Мотив се најчешће понавља током музичког дела, понекад у неизмењеном, а понекад у измењеном облику. Кроз ова понављања и промене, мотив служи као основа за стварање и развој већих музичко-формалних целина.

Примери за мотив

Петар Илич Чајковски - *Песма без речи*

Дмитриј Шостакович - *Фуџа*

Лудвиг ван Бетовен - *Симфонија бр. 5*

Волфганг Амадеус Моцарт - *Соната за клавир у А-дуру*

Фраза (Двотакт)

Када се неколико мотива повеже и распореди у два такта, они стварају фразу (двотакт). Двотакт обавезно треба да садржи два главна наглашена времена. У мелодијском смислу кроз двотакт може да тече само један мотив (недељив двотакт), или да он садржи понављање, варирање истог мотива, односно два различита мотива (дељив двотакт).

Анализирајте музичку фразу путем слушања музике

Део *Сонате за клавир у А-дуру*, I став (тема са варијацијама) Волфганга Амадеуса Моцарта

- Слушајте почетак композиције и забележите музичку фразу и два мотива.

фраза

МОТИВ МОТИВ

Andante grazioso

Piano

Реченица

Реченица је музичка мисао која је заокружена хармонијским завршетком – каденцом.

Реченица, у правилној конструкцији, обично има четири такта (мала реченица) или осам тактова (велика реченица).

Анализирајте музичку реченицу путем слушања музике

Део *Сонате за клавир у А-дуру*, I став (тема са варијацијама) Волфганга Амадеуса Моцарта

Слушајте почетак композиције и забележите музичку реченицу, фразу и мотиве.

Дознај повеће

Каденца је хармонијски и мелодијски завршетак у музици, којим се заокружује музичка фраза, реченица или већа форма и ствара осећај привременог или потпуног завршетка.

реченица

фраза фраза

МОТИВ МОТИВ МОТИВ МОТИВ

Andante grazioso

Piano

Период (а)

Период је музичка целина коју образују две реченице које су сродне по садржају, а хармонијски су међусобно зависне, на тај начин што се прва реченица завршава мање убедљивом каденцом, а друга се завршава потпуном каденцом на тоници.

Анализирамо музичку реченицу путем слушања музике

Део *Сонате за клавир у А-дуру*, I став (тема са варијацијама) Волфганга Амадеуса Моцарта

- Слушајте овај део композиције и забележите музички период, реченице, фразе и мотиве.

а

период

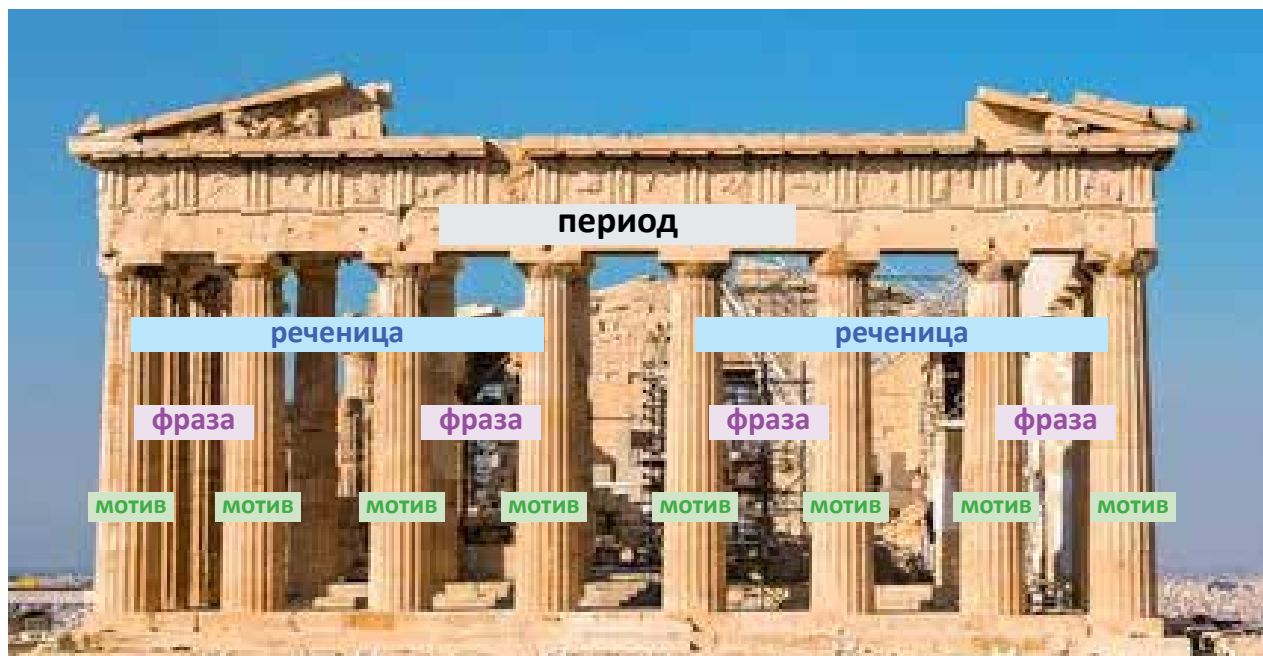
реченица реченица

фраза фраза фраза фраза

МОТИВ МОТИВ МОТИВ МОТИВ МОТИВ МОТИВ МОТИВ МОТИВ

Andante grazioso

Piano

Аналогија између облика музичког периода и архитектонске структуре Партенона

Ова слика Партенона у Атини може нам помоћи да боље разумемо музичку форму, посебно појмове мотив, фраза, реченица и период.

- Сваки стуб можемо замислити као један мотив – најмању, јасно препознатљиву градивну јединицу.
- Два стуба заједно формирају једну фразу, слично као што неколико мотива у музици ствара кратку заокружену целину.
- Четири стуба стварају једну реченицу – заокружену музичку мисао.
- Осам стубова заједно формирају целу архитектонску целину, што у музици одговара једном периоду састављеном од две реченице.

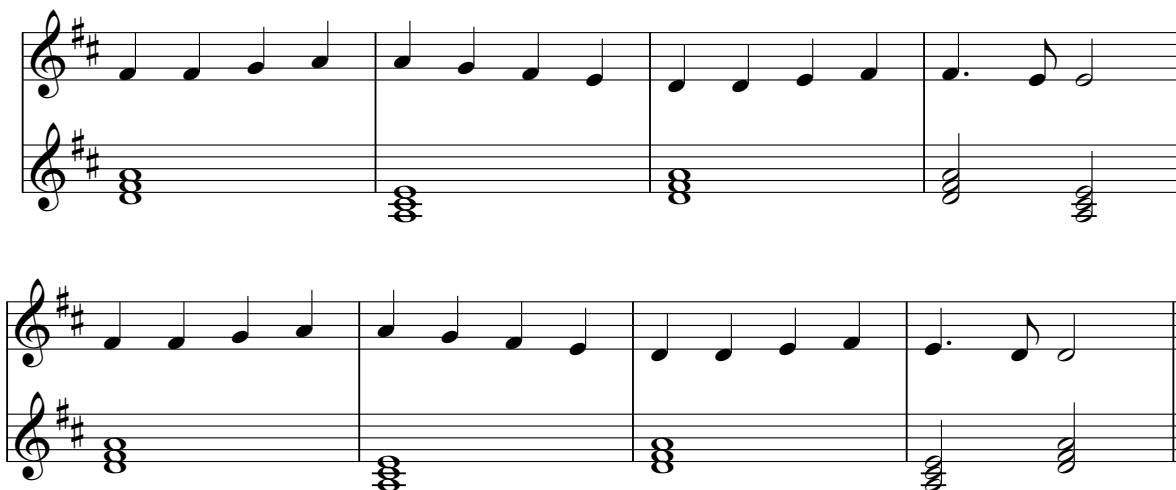
Као што је Партенон стабилан, уравнотежен и симетричан, захваљујући јасној организацији стубова, тако и музика звучи логично и заокружено када су мотиви, фразе и реченице правилно организовани у период.

Активности

1. Одговорите на ова питања

- Шта је мотив у музици?
- Колико мотива, обично, има у једној фрази (двотакту)?
- Шта је фраза и како можемо да је препознамо при слушању?
- Шта је реченица у музици?
- Колико тактова, обично, имају мала и велика реченица?
- Шта је период у музици и од чега се састоји?
- Како можемо да препознамо питање и одговор у једној музичкој целини?

2. Анализа дела *Симфоније бр. 9 - Ода радосћи* Лудвига ван Бетовена

Слушајте пажљиво део од 8 такта:

- Где почиње први мотив и колико тактова траје?
- Где се појављује други мотив и да ли је исти као први, или је са малим променама?
- Који тактови формирају први двотакт (фразу)?
- Који тактови формирају други двотакт (фразу)?
- Где почиње и где се завршава прва реченица? Колико тактова има?
- Где почиње и где се завршава друга реченица? Колико тактова има?
- Који део звучи као питање, а који као одговор?
- Који мотиви се понављају током композиције?
- Уз помоћ клавијатуре забележи са којим акордима почињу, а са којим акордима се завршавају прва и друга реченица.

Дводелни облик (аб)

Дводелни облик је састављен од два периода, односно од два дела који по својој дужини одговарају периодима. У зависности од тога да ли су периоди мали или велики, разликујемо мали дводелни облик, са 2×8 такта и велики дводелни облик, са 2×16 такта.

Дводелна облик се означава као **аб**, при чему слова представљају периоде (теме):

- **а** – први део је основна музичка тема (период) и
- **б** – други део је нова музичка тема која умерено контрастира са првим делом, али по својој грађи и дужини остаје аналогна њему.

Анализирајте дводелни облик (аб) путем слушања музике

Менуеј Јозефа Хајдна

Смернице за анализу путем слушања композиције:

- Слушајте композицију пажљиво и пратите је у партитури.
- Пратите ток мелодије.
- Ова композиција је пример малог дводелног облика, која се састоји од два периода (аб).
- Сваки период је састављен од две реченице, реченице су изграђене од две фразе, а фразе су састављене од мотива.
- У нотном примеру, ради лакшег праћења, обележени су делови а и б, као и реченице, фразе и мотиви.
- Иако су делови а и б различити, контраст између њих је мали (формат је кратак и једноставан).
- Покушајте да забележите почетке делова а и б, као и мотиве и фразе који формирају реченице и периоде.

Дводелни облика аб

Период (а)

Период (б)

Троделни облик (аба)

Троделни облик је састављен од три периода, при чему су први и трећи део исти или веома слични, а други део представља контрастну музичку тему.

Облик се означава као **аба**, при чему:

- **а** – први део је основна музичка тема (период);
- **б** – други део је нова музичка тема која контрастира са првим делом, али је релативно кратка и различита по мелодији, хармонији или ритму и
- **а** – трећи део понавља или варира прву тему, стварајући осећај завршености и равнотеже.

Дужина периода (у зависности од величине реченица – мале/велике) може бити иста или слична, па тако троделни облик ствара јасну структуру: основна тема – контраст – понављање основне теме.

Анализирајте троделни облик (аба) путем слушања музике

Екосеза Лудвига ван Бетовена

Смернице за анализу путем слушања композиције

- Слушајте композицију пажљиво и пратите је у партитури.
- Део а представља период од 8 такта, састављен од две реченице од по 4 такта. Реченице су грађене од музичких фраза (двотакова), а фразе од мотива. У овом делу се износи основна музичка мисао и поставља карактер композиције.
- Део б, такође, представља период од 8 тактова, састављен од две реченице од по 4 такта. Као и у делу а, реченице су грађене од музичких фраза (двотакова), а фразе од мотива. Овај део носи нов тематски материјал (благи контраст) и по свом карактеру и звучности јасно се разликује од дела а. Контраст у делу б може се приметити кроз динамику, кретање мелодије и општи карактер музике.
- Поновљени део а или реприза – По завршетку дела б, музика се поново враћа на део а, чиме се заокружује облик. Овај поновљени део је истоветан са почетним делом а.

Троделни облик аба

реченица Piano

период (а)

реченица Pno.

реченица Pno.

период (б)

реченица Pno.

реченица Pno.

период (а)

реченица Pno.

Сложени троделни облик (АБА)

А
Б
А
а б а
в г в
а б а

Сложени троделни облик се састоји од три велика дела, при чему сваки део представља самостални облик – троделни (аба) или дводелни (аб).

Шема сложене троделног облика се означава великим словима АБА и има следећу структуру:

- **А** је први део (може имати дводелни или троделни облик – аб или аба).
- **Б** је средњи, контрастни део (такође, вг или вгв), који је хармонијски у другом тоналитету различитом од тоналитета у делу А. Осим хармонијски, контраст се може остварити и путем других музичких изражајних средстава, као што су форма, динамика, темпо и метар.
- **А** је понављање првог дела и назива се реприза. Понављање може бити исто као прва тема А, а може и да варира (са малим изменама).

Проширите знање

Сложени троделни облик АБА може се састојати од делова који имају троделну или дводелну унутрашњу структуру, од комбинације између ових облика, или из низе реченица, при чему сваки део гради своју музичку целину.

А	Б	А
аба	вгв	аба
аб	вг	аб
аба	вг	аба
аб	вгв	аб

Менует (Menuetto) је музичка композиција са пореклом из француског грациозног плеса, који се касније развио у инструменталну уметничку форму, коришћену у инструменталним делима класичне музике. Првобитно, у бароку и раном класицизму, менует се често среће као једноставни дводелни облик (аб), где се сваки део понавља.

У периоду класицизма, менует је постао важан део сонатног циклуса, посебно као трећи став у симфонијама, сонатама и камерним делима и развио се у сложени троделни облик АБА.

Средњи део (Б) најчешће се назива Trio (трио).

Понављање првог дела А након завршетка трија (дела Б), у партитурама се означава са Da Capo (D.C.), што значи од почетка, све до знака Fine (крај).

Анализирајте сложени троделни облик (АБА) путем слушања музике

Менуеџ из Сонаџе за клавир у Ес-дуру (II став) Јозефа Хајдна

Смернице за анализу путем слушања композиције:

- Слушајте композицију пажљиво и пратите је у партитури.
- Шема ове форме је:

А **Б** А
аба **вг** аба

- Део А – у првом делу се износи основна музичка тема, која поставља карактер композиције. Овај део има троделни облик аба.
- Део Б – нова музичка тема, која се по карактеру, кретању, динамици и хармонији разликује од дела А, стварајући контраст. Овај део има дводелни облик вг.
- Поновљени део А или реприза – након завршетка дела Б, поново се враћа на део А, који се у нотама, обично, не бележи, већ на крају композиције стоји *Menuetto Da Capo*, што значи да се композиција свира из почетка и завршава првим делом А.

А

a

Menuetto.

6

а

в **б**

Активности

1. Одговорите на ова питања:

- Шта представља дводелни музички облик и како се означава?
- Шта представља сваки од делова а и б у дводелном облику?
- Шта је карактеристично за троделни облик (аба)?
- Каква је грађа сложеног троделног облика?
- На које начине део Б може да створи контраст са делом А у сложеном троделном облику?
- Да ли је понављање дела А у сложеном троделном облику увек исто, или може да варира?

2. Анализа композиције путем слушања музике и праћења нотног текста (партитуре)

Немачки њлес Лудвига ван Бетовена

Смернице за слушање:

- Слушајте композицију пажљиво и пратите мелодију у нотном тексту.
- Покушајте да забележите почетке и крајеве делова, као и понављања.

Питања за анализу

- Какав је темпо композиције?
- Какви су динамика и карактер музике?
- Који је облик ове композиције (дводелни, троделни, сложено троделни)?
- Где се налазе периоди, реченице и мотиви?
- Да ли постоји контраст између делова?

Allegro *Немачки ђлес* Лудвиг ван Бетовен

3. Анализа путем слушања музике

Менует из *Мале ноћне музике* Волфганга Амадеуса Моцарта

Смернице за анализу:

- При слушању, пажњу усмерите на праћење мелодије у нотном тексту и на сагледавање структуре композиције.
- Покушајте сами да откријете од колико се делова састоји композиција.
- Препознајте мотиве, фразе, реченице и периоде који граде сваку целину.
- Забележите да ли се неки део понавља и да ли је понављање исто, или је мало измењено.
- Обратите пажњу на контраст у делу: како се разликује по карактеру, кретању или динамици.

Менует из *Мале ноћне музике*

Tempo di Minuetto

Волфганг Амадеус Моцарт

Allegretto

Trio

Menuetto da capo

- На крају анализе, израдите визуелни приказ (мисаону мапу) облик композиције, користећи блок за цртање или компјутерску апликацију.

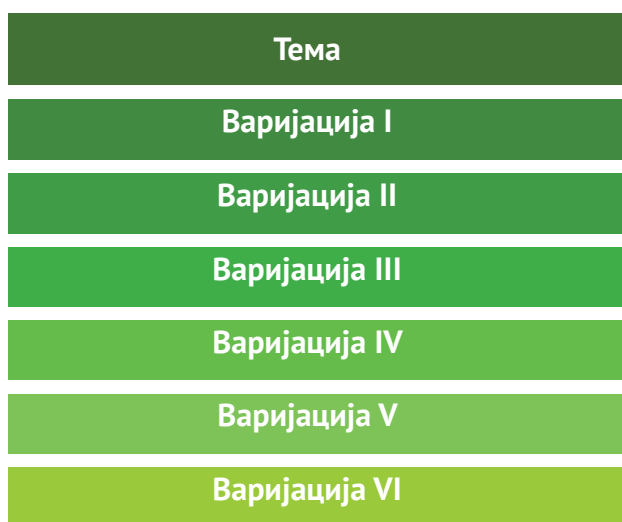
Тема са варијацијама

Тема са варијацијама је музичка форма у којој се основна тема понавља више пута измењена.

Основна тема има јасну, једноставну и прегледну структуру, да би се њене карактеристике могле пратити током свих варијација. Варијације могу изменити тему у погледу ритма, хармоније, темпа, динамике и других.

Циљ је да се прикажу различити начини изражавања исте музичке мисли.

Број варијација је релативан, може бити од 2–3 и више, уколико се варијације јављају у неком од циклусних облика. Ако је тема са варијацијама самостална композиција, варијације често могу премашити и број од 32.

Графички приказ форме Тема са варијацијама

Анализирајте тему са варијацијама путем слушања музике

Сонаџа за клавир у А-дуру (I став – тема са варијацијама) Волфганга Амадеуса Моцарта

Смернице за анализу путем слушања композиције:

- Слушајте композицију пажљиво и пратите је у партитури.
- Тема је приказана на почетку и има грациозан карактер.
- Потом се појављују варијације које мењају тему путем различитих музичких средстава – варирају у ритму, динамици, мелодији или хармонији, али основна музичка мисао остаје препознатљива.
- Покушајте да забележите ове промене и варирања теме путем слушања музике.

Тема

Andante grazioso

Варијација I

Варијација II

Варијација III

Варијација IV

Варијација V

Варијација VI

Рондо

Рондо је музички облик који је изграђен од једне или више тема, при чему се прва или главна тема током облика јавља најмање три пута, и то, увек у основном тоналитету.

Разликују се три типа ронда:

- Купреново рондо (**P K₁ P K₂... P**);
- класично рондо са једном или више тема (Класично рондо са једном темом – Рондо са епизодама **A E1 A E2 A + Coda**; Класично рондо са две теме **A B A B A + Coda**; Класично рондо са 3 или више тема **A B A B A + Coda**) и
- сонатно рондо (**A B A B A B A**).

Најчешће се користило у завршним ставовима симфонија, концерата, соната и других камерних дела, а будући да има ведар, жив, виртуозан и брилијантан карактер, рондо је постао веома прикладан за ефектно, бравурозно финале.

Главна тема по облику може бити период, мали дводелни или троделни облик. Увек наступа у основном тоналитету, а у каснијим јављањима може бити варирана или скраћена.

На крају облика ронда (осим код Купреновог ронда) појављује се Кода.

Графички приказ Рондоа са три теме АБАВА+ Кода

Проширите знање

Рондо је, као музички облик, претрпео дуг историјски развој (од XIII века, као француска игра уз певање, названа „песма у колу“, преко XVI века, када се јавља као инструментални облик). Тематски материјал се називао рефрен, а за њим су следили делови са контрастним садржајем. У XVII и XVIII веку најтипичнији представник био је Франсоа Купрен, који је писао рондо са куплетима. Бечки класичари су развили преткласично рондо са једном темом, а у периоду класицизма рондо је добио свој коначан облик, који је наставио да се компонује све до данас.

Рондо може да се јави у више различитих облика, у зависности од броја тема и епизода које се умећу између њих:

- Рондо са једном темом
Заснива се на једној основној теми (А) која се стално враћа у варираном облику (А¹, А², А³...), а између њених јављања умећу се епизодни делови (Е).
Типична шема је: А Е А¹ Е А² Е А³ + Кода
- Рондо са две теме
Састоји се од две различите теме (А и Б) које се наизменично понављају. На крају најчешће следи кода.
Типична шема је: А Б А Б А + Кода
- Рондо са три теме
Заснива се на три различите теме (А, Б и В), при чему се основна тема А враћа између других тема, а форма обично завршава кодом.
Типична шема је: А Б А В А + Кода

Без обзира на врсту, основна тема А је увек препознатљива и стабилна, док епизоде и друге теме уносе контраст и разноврсност у карактеру, динамици и хармонији.

Кода је завршни део музичког дела, који се додаје након основног облика и служи за јасно и сигурно заокруживање композиције.

- Реч кода потиче од италијанске речи *coda*, што значи реп.
- Она се најчешће појављује на самом крају дела.
- У коди се могу поново јавити елементи главне теме, или се, пак, може развити нов, кратак материјал.
- Не доноси нови облик, већ потврђује завршетак и ствара осећај целовитости и стабилности.

Код рондоа, кода обично следи након последњег враћања теме А и наглашава завршну каденцу.

Анализирајте рондо путем слушања музике

Рондо из Сонате за клавир у Це-дуру (III став) Јозефа Хајдна

Облик композиције је рондо са шемом АБАВА + Кода.

Смернице за анализу путем слушања композиције.

A

Allegro

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

B

A

Сонатни облик

Сонатни облик је једна од најважнијих и најчешће коришћених музичких форми у класицизму, а среће се и у делима позног барока и романтизма. Најчешће се користи у првом ставу соната, симфонија, концерата и камерних дела.

Сонатни облик се састоји од три главна дела: експозиција, развојни део и реприза.

1. Експозиција

У експозицији се представља главни музички материјал:

- прва тема – она је у основном тоналитету и има јасан, стабилан карактер;
- прелаз (модулација – промена тоналитета током музичког дела) – модулативни део који повезује теме;
- друга тема – она је у другом тоналитету (најчешће у доминантном или паралелном тоналитету) и има контрастан карактер у односу на прву тему; и
- завршни део – он заокружује овај део.

2. Развојни део

У развојном делу композитор развија и обрађује теме из експозиције:

- Теме се мењају путем секвенци, модулација, ритмичких и мелодијских варијација.
- Ствара се напетост и драматичност.
- Тоналитет се често мења.

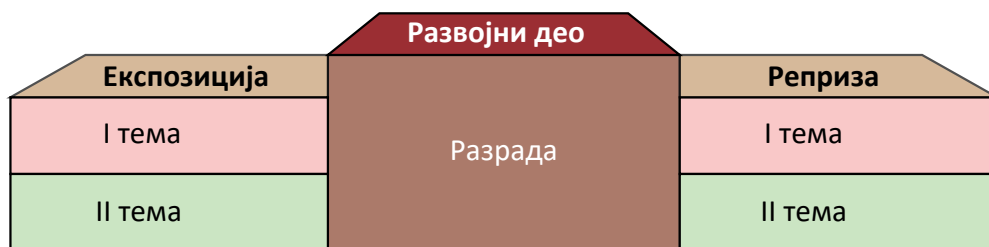
Разрада је најслободнији и најдинамичнији део сонатне форме.

3. Реприза

У репризи се теме из експозиције враћају, али сада:

- и прва и друга тема су у основном тоналитету и
- чиме се успоставља равнотежа и стабилност.

4. Увод и Кода – по избору.

Графички приказ сонатне форме

Анализирајте сонатну форму путем слушања музике*Соната за клавир у Ге-дур (I став) Лудвига ван Бетовена*

Форма ове композиције је сонатна
(експозиција + развојни део + реприза).

Смернице за анализу путем слушања композиције:

- Слушајте композицију и паралелно пратите партитуру, у којој су обележени делови сонатне форме.

Експозиција: I тема + прелаз + II тема + завршни део

- На почетку композиције појављује се прва тема (Ге-дур), која је драмског карактера.
- На крају прве теме следи прелазни део, који води ка другој теми.

Друга тема (Де-дур) по карактеру је лирска и контрастира са првом темом.

- Експозиција се завршава музичким материјалом завршног дела, који заокружује овај део сонатне форме.

Развојни део:

- Разрађује се тематски материјал из експозиције.
- Ствара се напетост и драматичност.
- У овом примеру развојни део је кратак, али одржава музичку динамику.

Реприза:

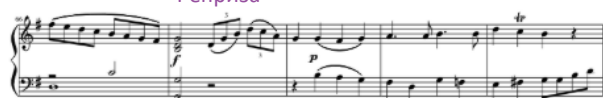
- Прва и друга тема се враћају у основни тоналитет (Ге-дур).
- Овим се успоставља стабилност и равнотежа форме, а композиција добија облик целине.
- На крају се појављује и мала кода.

Експозиција

Allegro ma non troppo ♩ = 104

Развојни део

Реприза

Кода

Активности

1. Питања за одговор:

- Шта је тема са варијацијама?
- Који део музике се мења у варијацијама, а шта остаје препознатљиво?
- Који музички елементи могу да се измене у варијацијама?
- Колико варијација, обично, имају дела из класичног периода?
- Шта је рондо и која је основна карактеристика овог музичког облика?
- Која су три главна дела сонатног облика?
- Шта се дешава у експозицији сонатног облика?
- У ком тоналитету се, обично, налази друга тема и како се разликује од прве?
- Шта је карактеристично за репризу и који је њен циљ?

2. Анализа музичких облика путем слушања музике

Овај задатак треба да урадите код куће, а презентоваћете га на часу.

Шесџ лаких варијација за клавир Лудвига ван Бетовена

Турски марш (Rondo alla Turca) из *Сонаџе за клавир у А-дуру* (III став) Волфганга Амадеуса Моцарта

Начин рада:

- Поделите се у две групе:

Група 1 – анализа *Шесџ лаких варијација* за клавир Лудвига ван Бетовена

Група 2 – анализа *Турског марша (Rondo alla Turca)* из *Сонаџе за клавир у А-дуру* (III став) Волфганга Амадеуса Моцарта

Смернице за слушање:

- Слушајте пажљиво композиције и покушајте да пратите структуру композиције.
- По потреби, на интернету можете пронаћи и користити партитуре наведених композиција.
- За тему са варијацијама, забележите где почиње тема и где се појављују варијације. Шта се мења код варијација (ритам, темпо, динамика, хармонија)?
- За облик ронда, забележите где почиње основна тема А и где се она понавља. Где се појављују друге контрастне теме?
- Обратите пажњу на контраст између различитих делова (динамика, ритам, карактер).
- Када завршите са слушањем, направите визуелни приказ форме ради лакшег препознавања.
- Један представник из сваке групе презентује анализу пред разредом.

3. Истраживање сонатног облика:

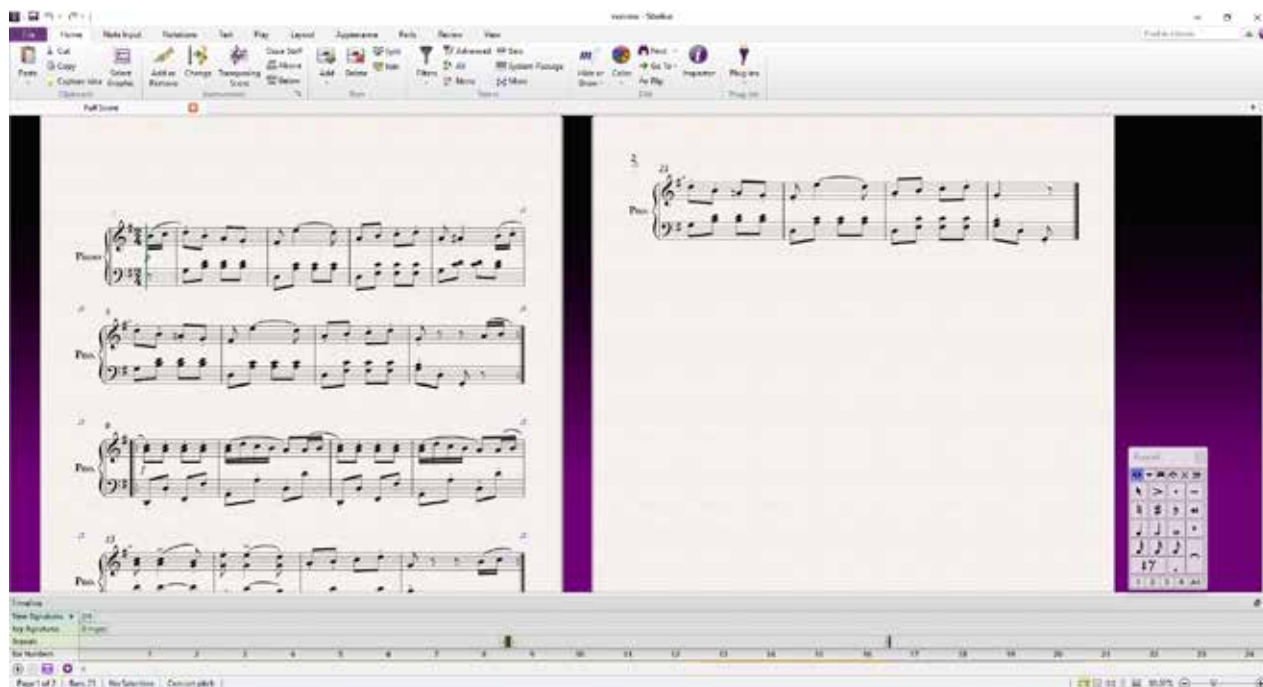
- Заједно изаберите једну музичку композицију која је написана у сонатном облику (то може бити соната, симфонија или концерт).
- Слушајте композицију пажљиво и покушајте да пратите структуру.
- У композицији обележите:
експозицију – где се појављују главне теме (I тема, прелаз, II тема, завршни део);
развојни део – где се обрађују теме; и
репризу – где се теме враћају у основни тоналитет.
- Направите кратак визуелни приказ (шему или мапу) облика композиције.
- Припремите се да презентујете вашу анализу пред разредом, објашњавајући обележене делове и разлике између њих.

АПЛИКАЦИЈЕ ЗА ПИСАЊЕ НОТА

Апликације за писање нота су дигитални алати намењени да помогну музичарима да пишу, уређују, слушају, штампају и деле музичке партитуре. Уместо традиционалног записивања оловком и папиром, ове апликације омогућавају композиторима, аранжерима, наставницима и извођачима да стварају нотни материјал професионалног квалитета, користећи рачунаре или таблете.

Савремене апликације за музичку нотацију нуде реалистичну звучну репродукцију, MIDI интеграцију, могућности за сарадњу и подршку за сложене музичке структуре.

Важност апликација за музичку нотацију значајно је повећана развојем дигиталне музичке продукције, онлајн образовања и сарадње на даљину. Од филмске музике и оркестрације, па све до наставе у учионици, ови алати имају централну улогу у претварању музичких идеја у јасно структуриране композиције погодне за дељење.

Дигитално записивање музичких нота

Уобичајена примена у пракси:

- компоновање и аранжирање музике за бендове, оркестре, филмове и видео-игре;
- израда нотног материјала за ученике, хорове и ансамбле;
- транскрипција музике из аудио или MIDI записа;
- припрема партитура и појединачних гласова за наступе уживо и дигитално објављивање и дељење музике.

Апликације за писање нота су посебно корисне и за ученике, јер им помажу да лакше израђују музичке задатке, да чују написано, праве исправке и предају задатке у штампаном или дигиталном облику.

Ове апликације се користе за:

- записивање мелодија, ритама и акорда;
- израду музичких вежби и задатака;
- стварање сопствених композиција;
- прегледно и правилно нотирање музичких идеја.

Апликације за писање нота нам омогућавају:

- да чујемо оно што смо написали, што нам помаже да лакше уочимо грешке;
- да мењамо и исправљамо ноте без брисања и преписивања;
- да радимо самостално и креативно.

На овај начин, учење постаје занимљивије и активније.

Неке од најпознатијих апликација за писање нота су следеће:

- *Sibelius* је професионална апликација за музичку нотацију, широко коришћена од стране композитора, аранжера, наставника и издавача за стварање сложених и висококвалитетних партитура.
- *Finale* је моћна и флексибилна апликација за музичку нотацију, позната по великим могућностима прилагођавања и прецизној контроли над нотним записом.
- *Dorico* је савремена апликација за музичку нотацију, развијена са фокусом на ефикасан радни процес, теоријску тачност и висок квалитет нотографије.
- *MuseScore* је популарна апликација за музичку нотацију са отвореним кодом, широко коришћена од стране ученика, наставника и љубитеља музике.
- *Notion* комбинује музичку нотацију са реалистичном звучном репродукцијом и функцијама усмереним ка извођењу, због чега је популарна међу композиторима и извођачима.
- *ScoreCloud* је апликација која се фокусира на аутоматско претварање извођења уживо или MIDI уноса у писани нотни запис.
- *LilyPond* је текстуални систем за музичку нотацију, намењен за стварање висококвалитетних партитура спремних за издавање.
- *Capella* је апликација за музичку нотацију, широко коришћена у европским образовним системима и у хорској музичкој пракси.
- *Guitar Pro* је специјализована апликација за музичку нотацију, намењена гитаристима, басистима и музичарима који користе таблатуру.
- *Flat* је апликација за музичку нотацију, намењена за сарадњу, образовање и уређивање нотног текста у реалном времену.

Како ученик ради задатак

у апликацији за
писање нота

1

1. Записивање нота

- Уношење тонова, ритми и акорда
- Тастатура / MIDI-клавијатура

2

2. Слушање написаног

- Провера тачности

3

3. Корекције и измене

- Исправљање грешака

4

4. Чување задатка

- Чување и дељење

5

5. Штампане / Предавање

- Штампане партитуре или
слање онлајн

6

Задатак је готов!

МУЗИЧКО
ИЗВОЂЕЊЕ И
КРЕАТИВНИ
ИЗРАЗ

МУЗИЧКО ИЗВОЂЕЊЕ И КРЕАТИВНИ ИЗРАЗ

Ученици креирају музику

Музичко извођење представља активан процес оживљавања музичких дела путем певања, свирања на инструментима, плеса и других музичких изражајних средстава. Оно не представља само техничко извођење нота, већ и начин за изражавање емоција, преношење идеја и стварање уметничког утиска.

Креативни израз у музици се манифестује кроз стварање музике, аранжирање и обраду, и тесно је повезан са индивидуалним стилем уметника.

Музичко извођење и креативни израз су нераздвојно повезани, јер се музика најпре ствара као креативни чин композитора, а потом се кроз извођење певача или инструменталисте оживљава и добија пуно уметничко значење.

ВОКАЛНА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА И СВИРАЊЕ ИНСТРУМЕНАТА

Ученици у музичким активностима

Вокална интерпретација и свирање инструмената су основни облици музичког извођења, путем којих се музичке идеје и осећања преносе до слушаоца на јасан и изражајан начин.

У вокалној и инструменталној музичкој изведби, композитори и музичари често стварају различите аранжмане и обраде једне инструменталне композиције или песме. Путем њих се одређује начин извођења, избор и расподела гласова и инструмената, као и целокупни звучни карактер, чиме се јасно изражавају стил и жанр композиције или песме.

Аранжман је начин на који се једна музичка композиција организује и прилагођава за извођење, односно како се распоређују инструменти, гласови и други музички елементи да би се створио коначни звук који публика слуша.

Обрада (или аранжман) је процес преформулисања или прилагођавања постојеће музичке композиције, са циљем да се она изводи на други начин, са другим саставом инструмената или у другом стилу.

Путем музичког извођења и креативног израза могу се стварати аранжмани или обраде песама и инструменталних композиција. Музика се може прилагодити другачијем начину извођења, према индивидуалном стилу, идеји и креативности композитора или ствараоца, задржавајући притом свој основни музички карактер.

Активности

1. *Let It Be* – The Beatles (караоке)

(Оригинална верзија)

(Караоке верзија)

Група The Beatles

Let It Be је једна од најпознатијих песама групе Битлси (The Beatles) и представља значајно дело у развоју поп-рок музике. Песма се одликује јасном мелодијском линијом и снажном емоционалном изражајношћу, због чега се и данас широко слуша и изводи.

Смернице за активност:

- Слушајте песму пажљиво, најпре у оригиналној верзији, а затим у караоке верзији, како бисте боље осетили мелодију, ритам и карактер песме.
- Најпре се усваја текст песме, а затим се текст повезује са мелодијом, певајући по слуху уз помоћ караоке пратње.
- Врши се подела улога:

Један ученик изводи строфу соло:

*When I find myself in times of trouble
Mother Mary comes to me
Speaking words of wisdom
Let it be*

Рефрен се изводи групно (хорски, у унисону) уз караоке пратњу

*Let it be, let it be
Let it be, let it be
Whisper words of wisdom
Let it be*

- При певању, уз помоћ наставника, обратите пажњу на основне елементе вокалне технике, као што су: правилно дисање, јасна дикција, тачна интонација и усклађивање са темпом и динамиком караоке пратње.
- Настојте да кроз начин певања изразите карактер и расположење песме (смиреност, мекоост, емоционалност).
- Мењајте улогу солисте, чиме ће се већем броју ученика омогућити да се опробају у соло извођењу.
- На крају, изведите песму у целини, са јасним усклађивањем соло делова и групних делова, користећи караоке пратњу.

2. Колективно извођење песме по нотном запису – *Dona nobis pacem* уз пратњу једноставних акорда на клавијатури

Испод је приказан нотни запис партитуре. Обратите пажњу на текст и мелодију песме, на пратњу са једноставним акордима на клавијатури, као и на темпо, динамику и форму композиције.

Dona nobis pacem је кратка, једноставна вокална песма мирног и спокојног карактера. Текст је на латинском језику и значи Поклони нам мир, што јој даје универзалну поруку мира и хармоније.

Песма је европског порекла, најчешће се повезује са немачком музичком традицијом, а њен аутор је непознат, због чега се сматра анонимном и традиционалном мелодијом. Током времена, она се преносила усмено и изводила у разним контекстима, најчешће као једногласна, нежна мелодија.

Због своје једноставности, јасне мелодијске линије и снажне поруке мира, *Dona nobis pacem* се и данас користи као песма за певање, вокалну интерпретацију и музичко образовање.

Dona nobis pacem
(Поклони нам мир)

Andantino Анонимна

Do - na no - bis pa - cem pa - cem. Do - na no - bis pa - cem. Do - na no - bis pa - cem. Do - na no - bis pa - cem. Do - na no - bis pa - cem.

Ток активности

- Пажљиво слушајте мелодију песме *Dona nobis pacem*. Покушајте да препознате карактер и расположење песме.
- Текст учите постепено, са пажњом на правилан изговор и јасну дикцију. Упознајте се са значењем текста како бисте лакше повезали садржај са музиком.
- Пратећи нотни запис, научите композицију од почетка до краја. Обратите пажњу на високе тонове, мелодијске скокове и ритмичке вредности.

- Изводите мелодију са текстом, најпре по деловима, а затим као целину. Пазите на ток музичке фразе.
- Примењујте одговарајуће темпо и динамику, у складу са карактером песме. Обратите пажњу на фразирање и на правилно дисање.
- Певајте песму заједно, тежећи усклађеном хорском звуку. Слушајте се међусобно и одржавајте равнотежу између гласова.
- Један од ученика на клавијатури изводи једноставне акорде записане у партитури, као пратњу певању. Ученици се могу мењати у овој улози.
- Обратите пажњу на правилно држање тела, на контролисано дисање и чист тон, као и на израз који одражава миран и спокојан карактер песме.
- На крају изнесите аргументовано мишљење о извођењу, користећи одговарајуће музичке појмове (ритам, динамика, темпо и др.).

3. Да формирамо рок-бенд на часу

Соло и групно извођење рок-песме по слуху уз инструменталну пратњу

Као пример за рад може се користити песма групе Бон Џови (Bon Jovi) – *You Give Love a Bad Name*.

По избору можете одабрати и песму рок-група из РС Македоније, као што су Суперхикс, Елита 5, Леб и сол и друге.

Бенд Bon Jovi

Bon Jovi је амерички рок бенд из Њу Џерзија, основан 1983. године. Главни вокал је Џон Бон Џови, а бенд чине и Ричи Самбора на гитари, Дејвид Брајан на клавијатури, Тико Торес на бубњевима и Хју Мекдоналд на бас-гитари. Они стварају хард рок и поп-рок, са моћним мелодијама и лако памтљивим рефренима. Њихове најпознатије песме су *Living on a Prayer*, *You Give Love a Bad Name*, *Wanted Dead or Alive* и *It's My Life*. Бенд је постао глобално популаран 80-их година, а њихова музика је позната по томе што спаја рок енергију са мелодичношћу, што омогућава да се песме лако певају и по слуху.

Ток активности

- Пажљиво слушајте изабрану рок песму. Обратите пажњу на ритам, карактер, форму и начин извођења.
- Покушајте да препознате и отпевате главну мелодију по слуху, најпре заједно, а затим и соло, по жељи.

- Уз помоћ наставника створите једноставну ритмичку пратњу, користећи ритмичке инструменте (добош, шејкер и сл.). Пазите да ритам буде стабилан и усклађен са песмом!
- Уз помоћ наставника, на клавијатури или гитари креирајте једноставну тонску и хармонску пратњу, користећи основне интервале и акорде. Пратња треба да подржава мелодију и ритам песме.
- Један или више ученика могу певати песму соло, док остали учествују у групном певању, стварајући колективни звук.
- При извођењу покушајте да пренесете енергичан и динамичан карактер рок музике, са одговарајућом вокалном изражајношћу и сценским присуством.

4. Аранжман и обрада народне песме за савремено извођење

Многи музичари и групе широм света раде са традиционалним мелодијама и прилагођавају их у савремене аранжмане. На пример, Лорена Мекенит (Loreena McKennitt) комбинује келтске и светске народне мотиве са савременим стилима, а Дип Форест (Deer Forest) користи етно-песме из различитих култура и спаја их са електронском музиком. Јо-Јо Ма (Yo-Yo Ma) и Силк Роуд Енсамбл (Silk Road Ensemble) комбинују традиционалне мелодије из различитих култура у савременим интерпретацијама.

У региону, македонске групе као што су Синтезис, Некст тајм и Љубојна стварају савремене обраде македонских народних песама. Албанске певачице Еда Зари и Елина Дуни комбинују албанске народне мелодије са савременим музичким стилима. Турски музичари, као што су Мерџан Деде и Таксим Трио, обрађују турске народне песме са електронским и савременим аранжманима. Ромски ансамбли као што је Тараф де Хајдокс (Taraf de Haïdouks) адаптирају традиционалне ромске мелодије за интернационална извођења.

Ови примери показују како традиционална музика може да се оживи и добије савремени звук кроз нове аранжмане и обраде, при чему се задржавају њена оригинална мелодија и културни дух.

- Изаберите једну народну песму по својој жељи. То може бити македонска, албанска, турска, ромска, српска, влашка или бошњачка песма.
- Креирајте свој план (уз помоћ наставника) како да песма звучи савремено, користећи исту мелодију, али са новим аранжманом и обрадом. Размислите како можете прилагодити песму данашњем музичком стилу. Можете користити: разне инструменте (клавијатуру, гитару, бубњеве и др.), ритмичке промене, модерне ритмичке фигуре или синкопе, хармонску пратњу са основним акордима, вокалну обраду (соло, групно) и промену темпа или динамике како бисте створили нов осећај.

Циљ је да задржите изворну мелодију, али да је претворите у савремену и занимљиву верзију, користећи своју креативност.

- Презентујте вашу обраду и аранжман разреду, објашњавајући музичке елементе које сте искористили.

Певачица у модерном етностилу

Loreena McKennitt

СИНКРЕТИЗАМ – МУЗИКА И ДРУГЕ УМЕТНОСТИ

Синкретизам, као начин преплитања уметности, представља одговарајућу и прилагођену форму путем које се може изразити уметничка креативност. Кроз ову форму развијају се уметничке вештине и подстиче уметничка имагинација, јер ученици имају могућност да експериментишу са музиком, покретом, речју и визуелним изразом, стварајући сопствена креативна решења.

Слика од синкретичне форме
– мјузикл

Активности

1. Музичко-сценско извођење (мјузикл)

You're the One That I Want је песма коју изводе амерички глумац и певач Џон Траволта и енглеско-аустралијска певачица и глумица Оливија Њутн-Џон за филмску верзију мјузикла *Grease* из 1978. године. Песму је написао и продуцирао Џон Фарар и објављена је као други сингл са албума *Grease: The Original Soundtrack from the Motion Picture*.

Ова песма и њено извођење представљају синкретичку уметничку форму, јер комбинују певање, глумачку интерпретацију, музичку пратњу и кореографију (плес). На тај начин се ствара комплексна уметничка целина, где се музика, покрет и драма спајају како би пренели емоције и испричали причу.

На основу мјузикла *Grease* (или неког другог мјузикла по вашем избору), припремите слично музичко-сценско извођење и прикажите га пред разредом. Исто извођење можете представити и на школској приредби или јавној манифестацији.

У приложеном QR коду налази се пример школског сценског извођења, којим се можете инспирисати приликом припреме.

План за припрему музичко-сценског извођења

Избор материјала:

- изаберите једну песму из мјузикла (Grease, High School Musical и сл.); и
- одлучите да ли ће извођење бити кратка сцена, једна песма са кореографијом или мини-перформанс (3–5 минута).

Формирање група и расподела улога:

Поделите се у групе и нека свака група има конкретан задатак:

- Солисти – главни певачи
- Група за групно певање (хор) – пратећи вокали
- Инструменталисти – жива инструментална пратња или ритмичка подршка
- Плес / кореографија – покрет и сценски израз
- Глумачка игра – израз, покрет и сценска комуникација
- Костими и сценографија – одећа, реквизити, сценски простор
- Светло и визуелни ефекти – у складу са техничким могућностима

Музичка припрема:

- вежбање мелодије, текста и ритма;
- рад на динамици, артикулацији и заједничком извођењу; и
- усклађивање певача са инструменталном пратњом.

Кореографија и сценски покрет:

- креирање једноставне, одговарајуће кореографије;
- усклађивање покрета са музиком и текстом; и
- вежбање сценских улазака, излазака и позиција.

Сценографија и костими:

- избор једноставних костима који подржавају карактер и атмосферу;
- припрема основне сценографије (столице, реквизити, позадина) и
- усклађивање боја и стила.

Повезивање свих елемената и заједничка проба са:

- певањем;
- инструменталном пратњом и
- покретом и глумачком игром;
- провера трајања и комплетна координација.

Генерална проба

- извођење без прекида, као на правој сцени;
- провера осветљења, простора и сценског понашања и
- последње исправке.

Јавно извођење

Приказивање перформанса:

- пред одељењем или на школској приредби и

Поштовање сценске културе и тимског рада.

2. Избор и уређивање музике за школску приредбу

Ова активност приказује музику као синкретички уметнички елемент, који заједно са говором, покретом и сценском игром ствара целовито драмско-сценско дело.

Опис активности

Припремите школску приредбу (драмску представу са музиком), у којој музика неће бити само пратња, већ ће постати саставни део драмске радње. Музика треба активно да прати и обликује сцену, да наглашава атмосферу, покрете и емоције ликова.

Крајњи резултат је целовито сценско извођење – драма са музиком, приказана пред публиком.

Организација и улоге:

- глумци
- солисти и групно певање
- инструменталисти
- ИКТ – уређивање музике
- кореографија
- сценографија, костими и осветљење

Радни процес:

- избор драмског садржаја

Бирајте:

- кратку драму, сценску причу или драматизацију; и
- тему (школски живот, пријатељство, породица, традиција и сл.);
- одређују се сцене у којима ће музика бити део радње.
- Креирање музике за сцене

За сваку сцену

креирајте:

- кратке музичке фразе (увод, прелаз, кулминација, завршетак и

користите:

- апликације за писање нота,
- музичке програме за креирање и уређивање и
- музичке инструменте.

Слика са школске приредбе

Едитирање музике

Музичко уређивање од ученика

Музичко уређивање у функцији драме

Обликујте музику помоћу:

- промене ритма (тензија, покрет, мир);
- промене мелодије (расположење, смер) и
- промене динамике (емоционални интензитет).

Свака промена је направљена са циљем да се појача драмска радња.

- Повезивање музике, говора и покрета

Усклађују се:

- текст;
- сценски покрет и
- музичке фразе.

Генерална проба и извођење

- комплетна проба представе;
- завршна школска приредба / драмска представа са музиком и
- приказивање пред публиком (ученици, наставници, родитељи).

Сценске пробе

Извођење музике кроз дигиталне алатке

Генерална проба

Крај представата

РАД СА КРАТКИМ МУЗИЧКИМ ФРАГМЕНТИМА ПУТЕМ АПЛИКАЦИЈА ЗА ПИСАЊЕ НОТА

Рад са апликацијом за писање нота

Савремена музичка настава све више користи дигиталну технологију као средство за креативно изражавање и активно стварање музике. Апликације за писање нота омогућавају да се лако ствара, слуша, уређује и анализира музика, чак и без напредног инструменталног знања.

Кроз рад са кратким музичким фрагментима (мотивима и фразама) развијају се музичка мисао, слух и креативност.

Уз помоћ апликација за писање нота омогућава се:

- уношење нота и ритма;
- слушање написане музике;
- мењање висине тона, ритма и динамике;
- експериментисање са различитим музичким идејама.

Ово омогућава директну повезаност између теорије и звука, као и стварање музике кроз праксу.

Када се ради са кратким музичким фрагментима путем апликација за писање нота, могу се примењивати транспозиција, секвенца, мотивско издвајање и имитација.

Транспозиција је преношење једне музичке целине (мотива, фразе или мелодије) у други тоналитет или на другу висину тона, при чему се задржавају исти интервалски односи.

Секвенца је понављање музичког мотива или фразе на различитој висини тона, најчешће постепено нагоре или надолу, уз задржавање ритма и интервалске структуре.

Мотивско издвајање је поступак при ком се из једне мелодије или теме издваја кратак мотив, који се потом развија, понавља или варира самостално.

Имитација је техника код које се једна мелодијска линија или мотив понавља у другом гласу или инструменту, након одређеног времена или на другој висини тона.

Активности

1. Креирање музичких фраза

Ток активности:

- У апликацији за писање нота креирајте једноставну музичку фразу од 4 до 8 тактова.
- Изаберите лествицу по свом избору (дурску или молску до два предзнака).
- Напишите фразу у 2/4, 3/4 или 4/4 такту.
- Користите пунктирани ритам, синкопу и триолу.
- Одслушајте створену фразу и проверите да ли је потребно да направите промене ради бољег извођења.

2. Транспозиција мелодије из Це-дура у Де-дур

- Уз коришћење дигиталне апликације за писање нота, транспонујте ову мелодију у тоналитет Де-дура.

Транспозиција мелодије из Це-дура у Бе-дур

- Уз коришћење дигиталне апликације за писање нота, транспонујте ову мелодију у тоналитет Бе-дура.

4. Модификација музичких фраза

Уз коришћење апликације за писање нота, модификујте фразе горенаведене мелодије променом:

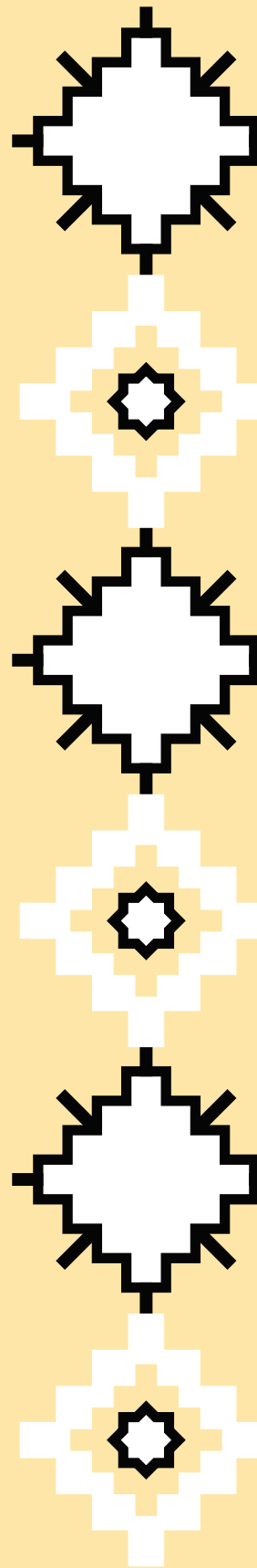
- ритма (пунктирани ритам, триоле, синкопа и слично);
- кретања мелодије (улазно или силазно кретање);
- динамике (piano, forte, cresc., decresc.) и
- темпа (Adagio, Allegro).

Одслушајте измењену фразу и објасните како ове промене утичу на израз и карактер музике.

W

МУЗИЧКО
КУЛТУРНО
НАСЛЕЂЕ

МУЗИЧКО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Музика је један од најважнијих израза културног наслеђа, која одражава историју, обичаје и традицију народа. У овој теми упознаћемо се са музиком у обичајима у Северној Македонији и са музичким културним наслеђем у региону, у Европи и у свету, како би се сагледала универзална вредност музике и њена улога у обликовању културне и уметничке традиције.

МУЗИКА У ОБИЧАЈИМА И ТРАДИЦИЈИ МАКЕДОНСКОГ НАРОДА И НАРОДА КОЈИ ЖИВЕ У РС МАКЕДОНИЈИ

Музика је одувек имала важну улогу у животу народа. Она је присутна на празницима, верским и породичним прославама, свадбама, жетвама и народним весељима. Путем песама и инструменталне музике преносе се историја, традиција и културне вредности са генерације на генерацију. На тај начин, музика није само забава, већ и део идентитета и свакодневног живота људи.

Традиција кроз обичаје и обреде

Музичко-фолклорна традиција једног друштва представља скуп музичких знања, пракси и репертоара који су препознатљиви у одређеној заједници. Она је тесно повезана са народним обичајима и обредима. Обичај је традиционални начин понашања који се понавља у одређеним приликама, док је обред свечани чин са симболичким или религиозним значењем, који се изводи према утврђеним правилима. Традиција је повезана са средином у којој је настала, историјским развојем и утицајима који су обликовали њен ток. Музичко-фолклорна традиција се најчешће развијала у сеоским и патријархалним срединама. Она има локални карактер, преноси се усмено, одликује се варијантношћу и колективношћу и тесно је повезана са животом заједнице.

Песме и кола повезани са обредима и традицијама

Песме и кола која прате обреде и традицију имају посебну улогу у животу заједнице. Оне се изводе приликом свадби, крштења, верских празника и сезонских обичаја и служе као средство за изражавање радости, туге, захвалности или поштовања. Њима се чувају стари обичаји, преносе се моралне и културне вредности и подстиче се заједништво међу члановима заједнице. Поред музичког израза, ове песме и кола често укључују специфичне покрете и ритуале, који наглашавају симболику обреда.

Неки обреди се изводе само уз песму, други само уз коло, а трећи уз комбинацију кола и песама, као што су ороводне песме. Ове песме представљају спој поезије, музике и покрета. Најчешће се изводе на отвореном простору приликом окупљања људи, као део пролећних поворки и ускршњих, ђурђевданских, летњих, сунетских и свадбених обичаја. У прошлости су имале и магијско значење, а данас служе као визуелни и музички израз колективне традиције. Обредне песме и кола деле се на календарске обредне и обреде повезане са животним циклусом.

У македонској традицији, календарски обреди су повезани са различитим празновањима и обичајима током године. Они обухватају варваричке, божићне, водичарске (за Богојављење), лазаричке, ускршње, ђурђевданске и друге обредне песме, као и обичаје повезане са магијом плодности, радом и свакодневним послом, међу којима су и додолски обичаји.

У албанској традицији у РС Македонији, обредне песме и кола део су најранијих синкретичких форми годишњег циклуса, повезаних са празницима из народног календара, као што су бузми, обреди под маскама, прослава Летника, ђурђевдански обичаји повезани са даном цвећа, додолски обреди, радни обреди и бајрамски празници.

Турска заједница у РС Македонији такође има богату традицију обредних песама и кола, која се изводе приликом верских, породичних и сезонских обичаја.

Ромска традиција обухвата празничне и породичне обреде, а посебно су познате песме и кола повезана са празником Едерлези (Ђурђевдан).

И у бошњачкој, српској и влашкој традицији обредне песме и кола имају значајну улогу у обележавању верских празника, породичних обичаја и животних догађаја.

Ове традиције представљају значајан сегмент културног наслеђа Северне Македоније и доприносе очувању њиховог националног и духовног идентитета.

Проширите знање

Варваричке обредне песме – повезане су са празновањем Свете Варваре и са обредима за лечење стоке; празнују се у селима Осоговских планина.

Божићне песме – певају се за време божићног поста и на сам празник Божић.

Бузми – зимски празници у албанској традицији, повезани са Бадњим даном, Коледом и Божићем.

Песме уз обреде под маскама – изводе се за плодност и добар род пољопривредних култура.

Водичарске песме – повезане су са празником Водице (Богојављење).

Лазаричке песме – посвећене некоме или нечему, са жељама за бољи живот.

Ускршње песме – са митолошким елементима, повезане са натприродним бићима као што су куге, аждаје и виле.

Летник – са магијско-религијским песмама за умилоствљене природних сила (албанска традиција).

Ђурђевданске песме – повезане са сакупљањем биљака и обредима за плодност и здравље.

Песме о раду (радне песме) – жетварске, оризарске (узгајање пиринча), пчеларске.

Бајрамске песме – за Рамазански бајрам и Курбан-бајрам (албанска, турска, бошњачка и ромска традиција).

Додолски обреди и песме – најстарији обреди, повезани са водом и молбама за кишу.

Успаванке – за смиривање и успављивање детета.

Дечје песме уз игру – за прво проходавање, сечење ноктију или косе и за друге тренутке.

Залагалице – кратке мелопоетске песме са шаљивим садржајем за игру.

Бројалице – римовани стихови за расподелу улога у игри.

Сунетске песме – албанске, турске и бошњачке муслиманске песме за сунет мушке деце.

Свадбене песме – за свадбене обреде и церемоније.

Тужбалице (нарицаљке) – за смрт и погребне обичаје са ритуалним песмама.

Активности

1. Питања за дискусију

- Како музика и кола доприносе очувању традиције и културног идентитета заједнице?
- Зашто су обредне песме и кола повезани са одређеним празницима, обредима или животним циклусима код људи?
- Које су разлике и сличности између обредних песама и кола код различитих етничких заједница у Македонији?

2. Истраживање обредних песама и кола

Поделите се у групе и изаберите један обичај или традицију из македонске, албанске, турске или ромске културе, или из култура других етничких заједница.

- Сакупите податке о: значењу обичаја, начинима извођења и улози музике у обреду.
- Изаберите по један пример песме или кола и анализирајте: ритам, мелодију, структуру и инструментаријум.
- Дискутујте у групи о томе како музика наглашава значење обреда и како повезује учеснике са традицијом.
- Припремите кратку презентацију (са слајдовима или постер) у којој ћете представити резултате вашег истраживања.

Свадбене песме и кола у Северној Македонији

Свадбене песме и кола део су обреда и ритуала животног циклуса. Свадба је један од најважнијих тренутака у животу човека и представља значајан социокултурни модел у оквиру породичне обредности.

У македонској свадбеној традицији централне обредне личности су невеста и младожења. Поред њих, значајну улогу имају кум, старосват, брат невесте, девер и остали сватови који учествују у церемонији. Свадбени ритуал праћен је песмама које се изводе за одређене обредне тренутке и према тачно утврђеном редоследу. Тако се песме слушају приликом мешења погаче, плетења рогозине, бријања младожење, украшавања барјака, када се иде по невесту и при њеном опраштању са најближима, као и у другим свечаним тренуцима.

Испраћање невесте

Галичка свадба

Македонски свадбени обреди укључују различита традиционална кола и плесове који се изводе током прославе. На пример, свадбарско је једно од познатих кола која се играју на свадбама, са мирним покретима у полукругу, где се играчи држе за рамена; *џешкоџо* је мушко коло; *невесџинско коло* и *свекрвино коло*, као и *џајдушко*, други су познати примери.

У очувању македонског музичког и обредног наслеђа посебно се истиче фестивал *Галичка свадба* у селу Галичник, где се приказују традиционални свадбени обреди, песме, кола и ношње.

Македонска дебарска свадба

Македонско коло

Македонски свадбени ритуал

У албанској традицији свадба је дуга церемонија са много песама и обичаја. Главна обредна лица су зет и невеста, а затим посредник, месарија, барјактар и муштулџија, који саопштава радосну вест. Песме се деле према тренуцима у церемонији: предверидбене песме, песме за веридбу, песме при ношењу чеиза, песме код младожење и за невесту када стиже у дом супруга, као и посвадбене песме. Албанска свадбена кола најчешће играју жене и праћена су даирама. Најпознатија кола и плесови су *невесџинско коло*, *коло за хваћање колача* и *кола за дробљење жића*.

Стављање кане невести

Невестинско коло и плес

Дробљење колача

Спремање невесте

Испраћај невесте

У турској традицији свадба је дуга церемонија са песмама и обичајима који прате ток догађаја. Сваки део церемоније има своје песме, а позната је песма *На високим, високим брдима*, која се пева када се невеста опрашта од породице. Турска свадбена кола обухватају *халај коло*, коло за одвођење невесте из њеног дома, *кана џеџеси* – за вече кане и *чифџиџели* – весели оријентални плес за парове.

Турски свадбени плес

Занимљивост

Чочек

Посебан плес у традицији Рома је чочек, који се одликује импровизованим и енергичним покретима.

И у ромској, бошњачкој, српској и влашкој традицији свадба представља значајан, породични и друштвени догађај, који траје више дана и испуњен је бројним ритуалима и обичајима. Свadbене свечаности су праћене песмама, колима и инструменталном музиком које прате припрему невесте, испраћај из родитељског дома, њен долазак у дом младожење, као и све важне тренутке обреда. Музика има посебну улогу – она изражава радост, емоције и жеље за срећан и плодан брак, а уједно уједињује породице и заједницу у заједничком слављу.

Плесови и кола са ромске свадбе

Босанско коло

Српско коло

Влашко коло

Активности

1. Питања за дискусију

- Које су сличности и разлике у свадбеним обичајима између македонске, албанске, турске, ромске и других етничких група?
- Зашто су одређене песме или кола повезани са специфичним тренуцима на свадби (на пример: мешање погаче, опраштање невесте, ношење чеиза)?
- Како свадбене песме и обреди доприносе очувању културног наслеђа и идентитета заједнице?

2. Свadbене песме и кола

- Из датог QR кода изаберите један пример из народне традиције заједница у РС Македонији.
- Поделите се у групе и припремите извођење, при чему ћете пазити на: тачност ритма и мелодије, усклађеност са групом, сценски наступ.
- Представите извођење пред одељењем.
- Оцените извођења међусобно.

МУЗИЧКО-КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У РЕГИОНУ, У ЕВРОПИ И У СВЕТУ

Музичко културно наслеђе осликава традиције, обичаје и идентитет различитих народа. Оно чува историју и локалне особености музике и служи као инспирација за нове генерације. У свету, сваки регион има своје јединствене форме музичког изражавања, које обогаћују глобалну културну сцену.

Музичко културно наслеђе у региону

Музичко културно наслеђе у региону представља богату и разноврсну традицију на балканском простору, где је музика резултат вековног преплитања различитих култура, утицаја и историјских процеса. Ово ствара препознатљив и аутентичан музички идентитет.

Балканска традиционална музика и обреди представљају јединствену синтезу асиметричних ритама (као што су 7/8, 9/8, 11/8 и др.) и дубоких оријенталних утицаја, стварајући сложен звучни пејзаж који је заштитни знак региона. Ова изузетно снажна вокално-инструментална традиција служи као основа за бројне обреде који славе интеркултуралност, где се пагански корени и различити религијски утицаји преплићу кроз песме, плесове и ритуале.

Бугарска је позната по ритмичкој комплексности и јединственом женском вокалном стилу, где песме користе специфично „отворено грло” и дијафонско певање, а теме су често повезане са жетвом и сеоским животом. Главни инструменти су велика каба гајда, гадулка и кавал, док су плесови брза кола, као што су *раченица* (7/16 ритам) и *џајдушко*, а специфични су и кукери – маскирани мушкарци који плешу са тешким звонима ради терања зла.

Раченица - Слика Ивана Мрквичка

Гадулка

Грчки плес

Грчки фолклор варира од планинских предела Епира до острва у Егејском мору, при чему клефтичке песме (kleftiko) говоре о борби против Османлија, док у приобалним деловима доминирају ведрије медитеранске мелодијске линије. Символ грчког инструментаријума је бузуки, а користе се и лира са Крита и из Понта. Специфични плесови су *сирџаки*, *зеибекико* (соло мушки плес) и *йениџозали* (брзи војнички плес са Крита).

Лира са Крита

Бузуки

Чифтелија

Фолклору **Албанији** подељен је на два главна стилска дијалекта – северни Геги и јужни Тоски, при чему на северу доминирају епске песме и циклус „Крешници“, који говоре о подвизима хероја, док је на југу заступљено изополифоно певање, заштићено од стране УНЕСКО-а, у коме се гласови преплићу преко континуираног ниског тона (исо). Карактеристични инструменти су чифтелија (двожичани инструмент) и лахута (једножичана гусла), док су плесови горди, са прецизним покретима ногу и симболиком орла, а један од најпознатијих је плес из Тропоје.

Ношња из Скрапара

У фолклору **Косова** снажно су заступљене епске песме, које чувају традицију родовског и херојског наратива. Карактеристични инструменти су чифтелија, лахута и тапан, а плесови су динамични, од којих је најпознатији плес *Шоџа*.

Фолклор у **Србији** препознаје се по енергији и специфичној динамици кола, традиционалном певању „на глас” и епским песмама уз гусле. Одинструмената, познати су фурула у централној Србији, тамбуре у Војводини и труба као национални симбол из Драгачева (Гуча). Од српских кола међу најпознатијима је *Ужичко коло*, које се одликује ситним и брзим трешењем тела и корацима који захтевају велику издржљивост.

Лахута

Гусле

Фурула

Тамбурица

Црногорски фолклор је синоним за достојанство и понос, одражавајући историју борби и живот у суровим планинама. У песмама доминира епска поезија, а гусле су најважнији инструмент и не служе за забаву, већ приликом рецитовања о историјским догађајима и херојским подвизима. Најпрепознатљивије је *црногорско коло*, специфично по томе што се играчи пењу једни другима на рамена, формирајући „кулу” на два спрата, што симболизује снагу и јединство.

Због свог географског положаја, **хрватски** фолклор је веома разноврстан – уз заступљеност различитих утицаја, од медитеранских на Јадрану, до панонских на северу. За песме на приморју карактеристично је клапско певање (а капела вишегласно певање), које је под заштитом УНЕСКО-а. У Славонији су популарни бећарци – духовите и често провокативне кратке песме. Тамбурица је симбол хрватског инструментаријума, а у Истри се користи и специфична роженица (дувачки инструмент). Од плесова је најпознатији линђо из Дубровника, који се игра у паровима уз живу и динамичну пратњу лијерице (трожичани гудачки инструмент сличан виолини). Карактеристичан је по енергичним покретима мушког играча и елегантним корацима женског партнера. Представља израз младалачке енергије, љубавног надмудривања и заједничке радости.

Роженица

Хрватски плес

У **Босни и Херцеговини** фолклор је спој словенских, оријенталних и средњеевропских утицаја. Круна босанског фолклора је севдалинка – меланхолична љубавна песма са сложеним оријенталним мелизмима, која описује „севду” (љубавну чежњу). Од инструмената се традиционално користе шаргија, саз и зурла, а плесови се групишу према региону и утицајима у фолклору.

Босанска девојка која плеше

Саз

Активности

1. Есеј на тему *Путовање кроз балкански музички свет*

Преко слушања примера са QR кода, ИКТ-а и различите литературе, истражите музичко културно наслеђе Балкана.

Покушајте да забележите:

- карактеристичне ритмове и метричке структуре (асиметрични ритмови, полифонија, оријентални утицаји);
- типичне инструменте и њихову улогу;
- вокалне стилове, песме и плесове и
- повезаност са обредима, празницима или животним циклусима.

Напишите кратак есеј и објасните:

- на који начин различите културе стварају препознатљив и јединствен музички идентитет;
- сличности и разлике између фолклора народа у региону и
- значај музике и плесова у очувању културног наслеђа.

Припремите кратку презентацију у којој ћете поделити своју анализу и најзанимљивија открића.

Музичко културно наслеђе у Европи

Сваки европски регион – Западна, Централна, Источна, Северна или Јужна Европа, развио је сопствена музичка обележја, стилове, инструменте и традиције, обликоване историјским, друштвеним и културним процесима. Овакав приступ омогућава лакше разумевање сличности и разлика између европских музичких култура, као и сагледавање њиховог доприноса развоју европског музичког наслеђа.

Фолклор у **Западној Европи** (Француска, Белгија, Холандија, Британска острва – Енглеска, Шкотска, Ирска и Велс) одликује се богатом вокалном традицијом, јасном тоналношћу и правилном метриком. У Француској доминирају регионалне народне песме и плесови, посебно у Бретањи и Окситанији, уз пратњу гајди и виолине. На Британским острвима заступљене су традиционалне баладе, рилови и џигови, а у Шкотској је познато традиционално извођење на шкотским гајдама. У Белгији и Холандији фолклор је заступљен кроз песме и плесове, са једноставном мелодиком и строфичном формом.

Гедени - традиционални плесови у Плентелу, Француска

Piano accordion – Француска

Ирски бодран (bodhrán) и гајда

Енглиска ношња

Централна Европа (Немачка, Аустрија, Швајцарска, Пољска, Чешка, Словачка, Мађарска и Словенија) има богат фолклор са јасном тоналношћу, дијатонском мелодијом и разноврсним ритмовима (2/4, 3/4, 4/4). У Немачкој и Аустрији заступљене су народне песме (lied), јодловање и плесови, као што су *лендлер* и *валцер*. Словеначки фолклор има снажан алпски и аустријски утицај, са доста полифоног певања. Од плесова преовлађују *йолка* и *валцер*. Песме су често праћене хармоником и дрвеном флаутом. Чешка и Словачка познате су по колима, полкама и групним плесовима. У Пољској и Мађарској популарне су народне песме и ритмички сложена кола и *чардаш*, а у Швајцарској се традиционално слуша јодловање.

Народна ношња из Словеније

Немачке народне ношње

Пољски плес

Мађарски народни плес-Чардаш

Румунска пан флаута

Источна Европа (Румунија, Русија, Украјина, Белорусија, Молдавија) има фолклор са богатим мелодијама, сложеним ритмовима и разноврсним инструментима. У Румунији је познат ритуални мушки плес *калушари*, карактеристичан по невероватној брзини и акробацијама, као и плес хора. Панова флаута је светски познат румунски инструмент, заједно са виолином и специфичним цимбалом.

Молдавски инструмент Cobza

Украјински плес гопак

Калушари – румунски ритуални плес – слика Amedeo Preziosi

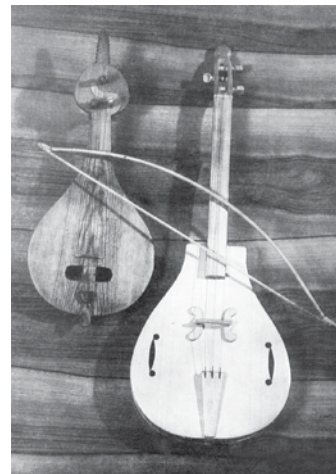
У Русији су познате вишегласне песме и плесови, као што су бариња и тројка, праћени балалајком, гармошком и домром. У Украјини доминирају енергичне мелодијске линије и ритмичке варијације. Познати плесови су *џойак* и *аркан*, а од инструмената бандура, сопилка и цимбали. Белорусију карактеришу меланхоличне вишегласне песме, плесови *йолка* и *кадрил*, као и инструменти цимбали, дуда и гудок. У Молдавији је музика живописна и плесна, са колима као што су *хора* и *сарба*, и инструментима флуер, кобза и тарагот.

Руска девојка са балалајком

Руска женска народна ношња и плес

Гудок инструмент

Северна Европа (Шведска, Норвешка, Данска, Финска, Исланд и Фарска Острва) има фолклор са богатим вокалним традицијама, емоционалним мелодијама и плесним ритмовима (2/4, 3/4, 6/8). У Шведској и Норвешкој познате су вишегласне народне песме и традиционални плесови *йолска* и *халинџ*, који се често изводе уз норвешку виолину (*hardanger fiddle*). У Финској доминирају епске песме (Калевала) и плесови са живим ритмовима, а инструмент кантеле је широко коришћен. У Данској и Исланду музика је углавном вокална, са традиционалним инструментима као што су хардингфеле и фајер флејта.

Норвешка виолина

Плес из Норвешке – слика Gustav Wentzel

Традиционални рунски певачи из Финске

Свирач на канџели, од Пека Халонена

Италијанска девојка у народној ношњи

Јужна Европа (Италија, Шпанија, Португалија, Малта) има фолклор са живим ритмовима, плесним мелодијама и традиционалним инструментима. У Италији су познате песме и плесови, као што је тарантела, праћени виолином, мандолином и хармоником. У Шпанији доминира *фламенко* (традиционални плес и песма из Андалузије), праћен гитаром, кастањетама и бубњевима (сајон). У Португалији је познат фадо, традиционална меланхолична песма, која се углавном изводи уз португалску гитару и виолину.

Гитара

Шпански плес фламенко

Мандолина

Народна ношња из Португала

Активности

1. Истраживање европског фолклора

Поделите се у групе.

Истражите фолклор једног или више европских региона путем дигиталних архива, интернет-ресурса и видеа.

Преко датог QR кода, забележите особености народних песама, плесова и инструмената:

- ритам;
- мелодију и вокални стил;
- типичне инструменте и
- плесне стилове и обичаје.

Упоредите резултате између различитих европских региона и истакните:

- сличности и разлике и
- јединствене особености сваког региона.

Припремите кратак аудио-визуелни материјал (са видеом, звуком или презентацијом), користећи ИКТ, у коме ћете приказати своја открића. Презентујте материјал пред разредом и објасните најзанимљивије карактеристике изабраног региона и поређење са другим регионима.

Музичко културно наслеђе у свету

Африка има богату музичку традицију са песмама, плесовима и карактеристичним инструментима. У Западној Африци (Гана, Нигерија, Мали) користе се ритмички инструменти џембе и ксилофони, који прате брзе и енергичне плесове. У Источној Африци (Кенија, Танзанија, Судан) музика обухвата кору (жичани инструмент) и разне дувачке инструменте, са песмама које причају приче. У Северној Африци (Мароко, Алжир, Египат) доминирају уд, бубањ даф и традиционални жичани инструменти, а музика је део ритуала и народних фестивала. У Јужној Африци (Јужна Африка, Зимбабве) заступљена су групна вокална извођења и динамични плесови са традиционалним ударним инструментима.

Традиционални оркестар у Африци

Музичар из Марока

Азија има разноврсну музичку традицију са јединственим песмама, плесовима и инструментима. У Источној Азији (Кина, Јапан, Кореја) користе се гудачки инструменти као што су ерху и кото, дувачки инструменти као што су флауте и сложени ритмички ударни инструменти. У Јужној Азији (Индија, Пакистан, Шри Ланка, Бангладеш) доминирају ситар, табла и други ударни инструменти, а музика је део ритуала и народних прича. У Југоисточној Азији (Тајланд, Индонезија, Филипини, Малезија) користе се метални и дрвени ударни инструменти, а плесови су део фестивала и обичаја. На Блиском истоку и у Малој Азији (Турска, Саудијска Арабија, Сирија, Ирак, Иран) заступљени су уд, неј, рамски бубањ (daf), канун и традиционална вокална извођења.

Кинески традиционални музичари

Девојка из Индије обучена у традиционалном костиму-сари

Народни музичари из Алепа - Сирија

У **Америци** је музика разноврсна и одликује се богатим ритмовима и разноврсним инструментима. У Северној и Централној Америци индијанска музика обухвата вокале, ударне инструменте и ритмичке плесове. Афроамеричка музика доноси динамичне ритмове са инструментима као што су бубњеви, маракаси и тромбони, развијајући основе за жанрове као што су џез и блуз. У Јужној Америци музика је живописна и ритмична, са утицајима домородачких народа и колонијалне културе. На Андима се користе Панова флаута и чаранго, а музика је део ритуала и народних фестивала. На Карибима и у Бразилу развили су се стилови као што су *салса* и *самба*, праћени оркестрима бубњева, ударним инструментима и живим плесовима. Музику у Америци одликује снажна повезаност са културним обичајима и различитим етничким традицијама.

Народне ношње индијанске културе

Чаранго

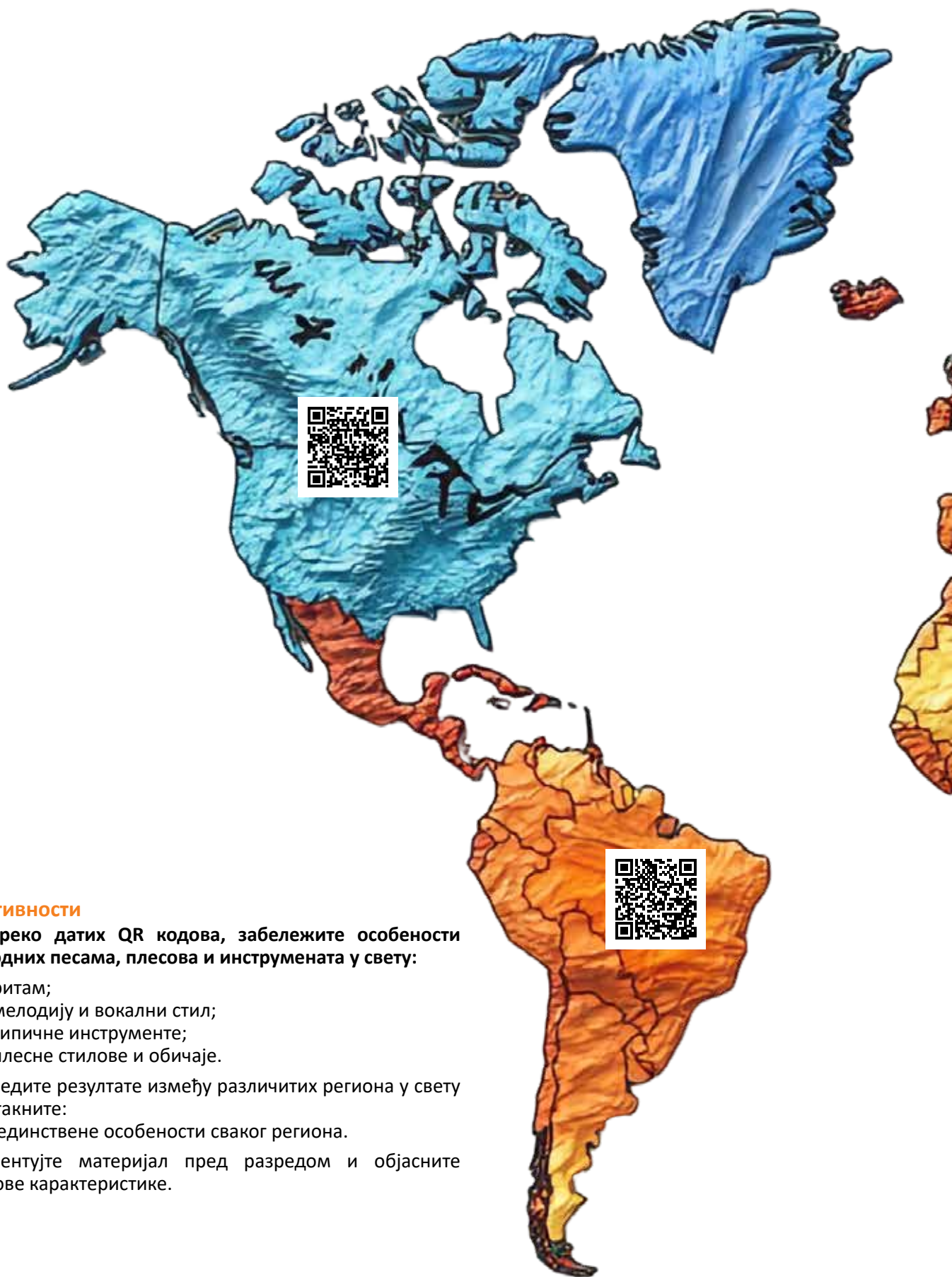

Салса плес

Аустралија је позната по традиционалној музици Аборицина, која је веома стара и укључује диџериду (дувачки инструмент), ударне инструменте и вокалне ритуале који причају легенде и обичаје. У Океанији и Полинезији, народна музика на Хавајима, Самои и Фиџију одликује се употребом ударних, жичаних инструмената и вокалних форми, а повезана је са плесовима и фестивалима.

Аборицин са традиционалним аборицинским инструментом - диџериду

Активности

1. Преко датих QR кодова, забележите особености народних песама, плесова и инструмената у свету:

- ритам;
- мелодију и вокални стил;
- типичне инструменте;
- плесне стилове и обичаје.

Упоредите резултате између различитих региона у свету и истакните:

- јединствене особености сваког региона.

Презентујте материјал пред разредом и објасните њихове карактеристике.

2. Дискусија на тему Очување музичког културног наслеђа у региону, у Европи и у свету

Дискутујте о следећем:

- зашто је важно да се сачува музичко културно наслеђе
- који савремени начини и технологије могу помоћи у очувању музичког културног наслеђа (ИКТ, дигитални архиви, фестивали, едукативни пројекти) и
- како може свако од нас да допринесе очувању и промоцији традиционалне музике.

Аргументујте своје ставове, слушајте мишљења других и подстакните конструктивну дискусију. Заједнички формулишите закључак који ће обухватити најважније тачке и идеје из дискусије.

Koriшћена литература

1. Abrashev, B., Gadjev, V. (2012). *The world atlas of musical instruments*. Potsdam: H. F. Ullmann Publishing.
2. Aliu, R. (2006). *Folklori dhe traditat në malësinë e Sharrit*. Tetovë: Jehona e re.
3. Andreis, J. (1989). *Povijest glazbe* (Knjiga 2). Zagreb: SNL.
4. Andreis, J. (1989). *Povijest glazbe* (Knjiga 3). Zagreb: SNL.
5. Andreis, J. (1989). *Povijest glazbe* (Knjiga 4). Zagreb: SNL.
6. Antoni, L. (1977). *Folklori muzikor shqiptar*. Prishtinë: Redaksia e botimeve Rilindja
7. Berisha, Ē. (1975). *Historia e muzikës II*. Prishtinë: (Dispensë).
8. Bose, F. (Ramadani, B). (2019). *Etnomuzikologjia*. Tetovë: BIR
9. Carl, S. E. (1938). *Psychology of music*. New York: Dover Publications.
10. Cvetko, D. *Juzni sloveni u istoriji evropske muzike*. Beograd: Nolit.
11. Džorž, Š. B. (1991). *O muzici*. Beograd: Nolit.
12. Ewen, D. (1973). *Enciklopedija glasbenih umetnin (Druga knjiga)*. Ljubljana: Državna založba.
13. Ewen, D. (1973). *Enciklopedija glasbenih umetnin (Prva knjiga)*. Ljubljana: Državna založba.
14. Filimon, R. C. (2023, July). *Syncretism and synaesthesia in music – unification of arts and perceptions*. *Artes Journal of Musicology*, 27(27–28), 167–184.
https://www.researchgate.net/publication/372539260_Syncretism_and_synaesthesia_in_music_-_unification_of_arts_and_perceptions
15. Grujonjič, Z. (1990). *Pismo besmrtnoj dragoj*. Banja Luka: Novi glas.
16. Hanslik, E. (1977). *O muzički ljepom*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
17. Heveler, K. (1988). *Muzički leksikon*. Novi Sad: Budućnost.
[https://www.devopsschool.com/blog/top-10-music-notation-software-features-pros-cons-comparison\(JosephK.\)](https://www.devopsschool.com/blog/top-10-music-notation-software-features-pros-cons-comparison(JosephK.))
18. Ilić, D. (2002). *Sredstva izražavanja u muzici*. Niš: Permanego.
19. Ksenija, M. R. (1996). *Psihologija muzike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
20. Kuk, D. (1982). *Jezik muzike*. Beograd: Nolit.
21. Lara, K. (1999). *Ndërtimi i formave muzikore*. Tiranë: Drier.
22. Michael, M. (1971). *Larousse encyclopedia of music*. London: Hamlyn.
23. Muçollari, G. (2023). *Bishat e rock'n'rollit*. Tiranë: Albas.
24. *Musical (musical comedy, musical theatre)*. (2025, August 5). In *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/art/musical>
25. Pejović, P. (1987). *Историја музике за музичке школе*. Први део. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
26. Pejović, P. (1987). *Историја музике за музичке школе*. Други део. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
27. Polena, I., & Tole, V. S. (2015). *Fjalor i muzikës klasike dhe popullore*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
28. Rojko, P. (1982). *Psihološke osnove intonacije i ritma*. Zagreb: Muzikološki zavod Muzičke akademije.
29. Rojko, P. (2014). *Metodika e mësimet të muzikës (B. Ramadani, Përkth.)*. Tetovë: Universiteti Shtetëror i Tetovës.
30. Salazar, F. *Ideologije u operi*. Beograd: Nolit.
31. Skovran, D. & Perićić, V. (1991). *Nauka o muzičkim oblicima*. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti.

32. Stringa, H. (2000). *Historia e muzikës botërore (Pjesa e dytë)*. Tiranë: Shtëpia botuese e librit universitar.
33. Vasilević, Z. M. (2000). *Metodika muzičke pismenosti*. Beograd.
34. Величковска, Р. (2008). *Музичкиџе дијалекџи во џтрадиционалноџо народно џеење – обредно џеење*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
35. Величковска, Р. (2008). *Македонскоџо џтрадиционално народно џеење – хресџомаџија со мелодоеџска анализа*. Скопје: Маска
36. Величковски, Б. (2011). *Македонски деџски фоклор*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
37. Група автори, (1999) *Музикаџа на џочваџа на Македонија, книга 7, дел I-II*. Скопје: Македонска Академија на Науките и Уметностите
38. Коловски, М. (1993). *Македонски комџозиџори и музиколози*. Скопје: Сојуз на композиторите на Македонија (Универзитетска печатница).
39. Линин, А. (1986). *Народниџе музички инсџруменџи во Македонија*. Скопје: Македонска книга.
40. Маринковиќ, С. (1997). *Исџорија музике за средње музичке школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
41. Нестневои, М. (1990). *С. С. Прокофьев*. Москва: Музыка.
42. Пеев, И. (1964). *Очерци џо методика на обучениеџо џо солфеж*. Софиа: Държавно издателство Наука и изкуство.
43. Пенушлиски, К. (1999). *Македонски фолклор*. Скопје: Матица Македонија.
44. Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков". (2017). *Правойис на македонскиоџ јазик*. Скопје: Култура.
45. Рамадани, Б. (2019). *Традиционална музичка кулџура на албанциџе од долни Полоџ*. Тетово: БИР.
46. Светозаревиќ, Б. П. (2017). *Кулџурно џулсирање низ времеџо*. Тетово: Иљо Антески Смок.
47. Симс, М; Стивенс. М. (2010). *Жив фолклор*. Скопје: Академски печат.
48. Тајчевиќ, М. (2000). *Основна џеорија на музикаџа*. Скопје: Просветно дело.
49. Тајчевиќ, М. *Умеџносџиџе и нивниџе карактерисџиџи*. Скрипта.
50. Филиповски, Ј. (1972). *Македонски народни ора*. Скопје: Македонска книга.
51. Чадиковска С. А. (2006). *Моцарџ*. Скопје: Музичка младина на МК.
52. Ширинян, Р. (1989). *П. М. Мусорџский*. Москва: Музыка.

Извори коришћених слика

Коришћени линкови са YouTube канала

